

ที่ระลึก

ในงานพระราชทานเพลิงศพ

นายชนะ โหมดนิ่มนวล

วันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๐๘

ณ เมรุวัดไตรมิตรวิทยาราม

หลวงพ่อสุโขทัยไตรมิตร์ ประสิทธิมหามงคล
ศุภผลเตโชชัย สรรพนิรันตราย

นายชนะ โหมดนิ่มนวล

ชาตะ 10 มีนาคม 2454

มรณะ 24 พฤษภาคม 2508

คำไว้อาลัย

วันที่พ่อสุดสิ้น ชีพดับ
เหมือนศศีสูรย์ลับ แหล่งหล้า
ยินข่าวลูกแทบพับ ตามพ่อ ไปนา
หักจิตมานะเกล้า ชีพนี้จึ่งคง

ลูกไม่ทันได้ทด แทนคุณ เลยนา
ดุจมิรู้จักบุญ บาปตั้ง
พ่อรักพ่อการุญ ลูกหนัก
แต่ราชการงานรั้ง ลูกไว้ไกลตา

สิ้นพ่อดุจร่มเกล้า โพธิ์พัง
ลูกอยู่ในโลกยัง หวั่นว้า
จักหาอื่นใครหวัง ดีเท่า พ่อฤๅ
ส่องมนุษย์แสนหน้า หนึ่งพ้องพานไฉน

ภพหน้าชาติอื่นอ้าง อาจมี
จักเกิดตามไปพลี ชีพให้
อยู่ก็จักทำดี เพื่อพ่อ
สืบศักดิ์ตระกูลไว้ ทั่วหน้าสรรเสริญ.

เมื่อวันเสาร์ที่ ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๐๘ ลูกได้รับโทรเลขด่วนมากจากจังหวัดลพบุรี ครั้งแรกลูกก็รู้สึกดีใจเพราะตามปกติคุณพ่อจะส่งโทรเลขเพื่อแจ้งข่าวให้ทราบว่าท่านสบายดีไม่ต้องเป็นห่วงอยู่เป็นประจำ แต่พอเปิดโทรเลขออกดูปรากฏว่าเป็นโทรเลขจากเพื่อนนักเรียนรุ่นเดียวกันและทำงานอยู่กับคุณพ่อ แจ้งว่าคุณพ่อป่วยหนักต้องส่งโรงพยาบาลไม่ทราบว่าเป็นอะไรขณะนี้ยังไม่ได้สติ ลูกแทบตกจากเก้าอี้ หัวสมองมึนชาจนทำอะไรไม่ถูก เพราะเกิดมาไม่เคยได้รับข่าวร้ายอะไรเท่าครั้งนี้เลย แต่ก็ยังพยายามปลอบใจตนเองว่าคุณพ่อคงไม่เป็นอะไรมากนักไม่กี่วันท่านก็คงจะหายดี เพราะปกติท่านเป็นคนแข็งแรงไม่ค่อยเจ็บป่วยอะไรจนทำให้ลูก ๆ ต้องเป็นห่วงเลย เมื่อลูกรู้สึกตัวจึงบอกกับคุณแม่ให้รีบไปบอกพี่และเริ่มเดินทางไปจังหวัดลพบุรีโดยด่วน

ลูกอยู่พยาบาลคุณพ่อได้เพียง ๑ วันกับ ๑ คืนเท่านั้น ท่านก็เสียชีวิตนับว่าเป็นการสูญเสียครั้งสำคัญและยิ่งใหญ่ที่สุดในชีวิตของลูก ลูกรู้สึกเสียใจเป็นอย่างมากที่มีเวลาอยู่รักษาพยาบาลได้เพียงเล็กน้อย และเมื่อไปถึงนั้นท่านก็ไม่ได้สติเสียแล้ว ไม่ทันได้สั่งเสียและแม้แต่จะเห็นหน้าภรรยาและลูก ๆ

ตั้งแต่ลูกจำความได้ คุณพ่อไม่เคยตีหรือดุด่าว่าลูก ๆ เลย ท่านเคยตามใจลูกทุกอย่าง ลูกอยากได้อะไรคุณพ่อจะต้องหาให้ลูกเสมอไม่เคยขัด ไม่เคยให้ลูกต้องน้อยหน้าเพื่อนฝูง การศึกษาของลูก ๆ คุณพ่อก็พยายามส่งเสียจนกระทั่งลูกหมดกำลัง คุณพ่อเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของลูก ๆ เคยปกป้องคุ้มครองดูแลให้ความสุขแก่ลูกเสมอมา แม้ว่าลูก ๆ จะโตจนกระทั่งทำงานทำการแล้วก็ตาม คุณพ่อยังคอยติดตามอยู่ตลอดมา

คุณพ่อเป็นผู้ที่มีเพื่อนฝูงมาก ทั้งนี้เนื่องจากท่านเป็นคนใจคอโอบอ้อมอารี เห็นใจคนอื่นอยู่เสมอ ไม่ถือตัว คบหาสมาคมกับคนทุกชั้น

ลูกทำบุญทำทานทุกครั้งไม่เคยจะ ละเว้นจากการ อธิฐานขอให้ ลูกตายก่อนคุณพ่อคุณแม่ เพราะใจของลูกยังไม่เข้มแข็งพอที่จะทนดูได้ แต่ก็ไม่สมหวังต้องประสบเข้าจนได้ ถ้าชาติหน้ามีจริงลูกขอเกิดเป็นลูกของคุณพ่อคอยตามรับใช้ท่านทุกชาติไป.

จากลูก

ประวัติของคุณพ่อชนะ โหมดนิ่มนวล

คุณพ่อชนะ โหมดนิ่มนวล เกิดวันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๔๕๔ ที่ตำบลวัดแค อำเภอปทุมวัน จังหวัดพระนคร เป็นบุตรคนที่สองของนายเป๊ะ และนางแดง โหมดนิ่มนวล ซึ่งรับราชการอยู่โรงภาษี มีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน ๓ คน คือ

๑. นายดำรง โหมดนิ่มนวล

๒. นายชนะ โหมดนิ่มนวล

๓. นางทองสุข จุลศิริวงศ์

พี่น้องร่วมมารดา ๒ คน คือ

๑. นางสมจิตต์ โหวสูต

๒. นายหาญ จรรยามั่น (ถึงแก่กรรม)

ได้ทำการสมรสกับ นางปลั่ง (สนามชวด) โหมดนิ่มนวล เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๔ มีบุตรและธิดา ๓ คน คือ

๑. นายสุนทร โหมดนิ่มนวล

๒. นายลิขิต โหมดนิ่มนวล

๓. นางสาวประคอง โหมดนิ่มนวล

ประวัติการศึกษา

สำเร็จชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ ณ โรงเรียนมัธยมวัดปทุมคงคา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๔

อุปสมบท ณ วัดไตรมิตรวิทยาราม เมื่อวันที่ ๒๓ กรกฎาคม ๒๔๘๒

ในระหว่างที่ท่านศึกษาอยู่ ณ โรงเรียนมัธยมวัดปทุมคงคานี้ ท่านเป็นนักกีฬาเอกทางฟุตบอลคนหนึ่ง ในรุ่นเล็กและรุ่นกลาง เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๐ จน

ถึงปี ๒๔๗๓ สามารถนำถ้วยมาให้แก่โรงเรียนทุกปี จนได้รับเสื้อสามารถ หมวกสามารถ และเหรียญเงินของกระทรวงธรรมการ (กระทรวงศึกษาธิการ)

ประวัติการรับราชการ

พ.ศ. ๒๔๗๕ เข้ารับการเกณฑ์ทหาร เป็นทหารปืนใหญ่รักษาพระองค์ กองพันที่ ๒ กองร้อยที่ ๒ ในระหว่างที่เป็นทหารอยู่นี้ เมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๔๗๕ ซึ่งเป็นวันเปลี่ยนแปลงการปกครอง ท่านก็เข้าประจำรักษาการอยู่ที่หน้าพระลานเป็นเวลา ๔ เดือนเศษ จึงได้กลับมาอยู่กองร้อยเป็นผู้ช่วยจ่ากองร้อย จนถึง พ.ศ. ๒๔๗๖ จึงได้พักราชการทหาร นอกจากท่านจะปฏิบัติหน้าที่ในระหว่างที่เป็นทหารอย่างไม่ขาดตกบกพร่องแล้ว ท่านยังเป็นตัวแทนเข้าแข่งขันกีฬาทั้งบาสเกตบอลและฟุตบอลของกองร้อยและของกรม ซึ่งก็ได้ประสบชัยชนะทุกครั้งมา

วันที่ ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๖ เข้าทำงานเป็นเสมียนกองลอตเตอรี่ ได้รับเงินเดือนอัตรา ๓๕ บาท

วันที่ ๑๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ ได้ไปรายงานตัวเพื่อเข้าทำการปราบกบฏ จากพระนครไปจนกระทั่งถึงจังหวัดอุบลราชธานี จนได้รับชัยชนะ

วันที่ ๑๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ ได้รับพระราชทานยศเป็นนายสิบตรี และได้รับพระราชทานเหรียญพิทักษ์รัฐธรรมนูญ และใบคู่มือจากรัฐบาล

วันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๖ เข้ารับราชการในกรมปลัดบัญชีกระ-ทรวงมหาดไทย ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๓๐ บาท

วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๗ กลับเข้ารับราชการ ณ กรมปลัดบัญชีกระทรวงมหาดไทย ได้รับอัตราเงินเดือน ๓๕ บาท จนกระทั่งวันที่ ๑ เมษายน ๒๔๘๓ ได้รับอัตราเงินเดือนขึ้น ๖๕ บาท

วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๔๘๓ กลับเข้ารับราชการทหารไปรบอินโดจีนฝรั่งเศสในกองพันทหารอินโดจีนอิสระภาพ ตำแหน่งหัวหน้าจ่ากองร้อย

วันที่ ๑ เมษายน ๒๔๘๔ ได้รับพระราชทานเหรียญชัยสมรภูมิ และได้รับเงินเดือนขึ้นเป็น ๗๕ บาท

วันที่ ๑๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๔ กลับจากอินโดจีนและเข้าทำงานในหน้าที่เดิม ณ กระทรวงมหาดไทย

วันที่ ๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ ถูกระดมไปราชการทหาร (สถาปนาเอเชีย) จนกระทั่งวันที่ ๘ กันยายน ๒๔๘๕ ทางราชการให้ลาพัก และกลับเข้ารับราชการ ณ กองคลัง สำงานกระทรวงมหาดไทย โดยได้รับเงินเดือนและตำแหน่งสูงขึ้นเป็นลำดับ จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๔๙๒ ท่านได้ลาออกจากราชการกระทรวดมหาดไทย และมาประจำทำงาน ณ การไฟฟ้าส่วนภูมิภาค ในตำแหน่งสารวัตรบัญชีลพบุรี สมุห์บัญชีจังหวัดระยอง ปราจีนบุรี และครั้งสุดท้ายพนักงานบัญชี ณ จังหวัดลพบุรี จนกระทั่งถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๒๔ พฤษภาคม ๒๕๐๘.

เรื่องสั้นของพุทธทาสภิกขุ

สารบาญ

ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

"ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว" นี้เป็นความจริงอันไม่ตาย คือไม่รู้จักเปลี่ยนแปลง แม้จะมีคนในสมัยหนึ่งเกิดระแวงว่า ทำไมคนทำชั่วกลับร่ำรวยเร็ว คนทำดี กลับยากจนลง หรือเป็นอยู่ด้วยความยากลำบากก็ตาม ความจริงก็ยังคงเป็นความจริงว่า "ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว" อยู่ตามเดิม ไม่โยกคลอน

ทำดีได้ดีแน่ เพราะมันดีอยู่ที่ตัวการกระทำนั้นเอง และมันดีเสร็จแล้วตั้งแต่เมื่อทำ แต่ที่มันจะได้เงินหรืออื่น ๆ ด้วยหรือไม่ นั่นเป็นอีกส่วนหนึ่ง แม้ทำชั่วก็เป็นอย่างเดียวกัน มันชั่วอยู่ที่ตัวการกระทำนั้นเอง ไปทำเข้ามันก็ชั่วมาเสร็จ

หนังสือเล่มนี้ ได้รับความร่วมมือในการคัดเลือกเรื่องจาก คุณชลินทร์ อมรธรรม ในการจัดพิมพ์จาก คุณประชิด ประคับสุข และ คุณพงศธร เทพวงศ์ จึงขอขอบพระคุณไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

แล้วตั้งแต่เมื่อทำ จะได้เงินด้วยหรือไม่ นั่นอีกส่วนหนึ่ง ฉะนั้น "ทำดีต้องได้ดี ทำชั่วต้องได้ชั่ว" โดยไม่มีทางหลีกเลี่ยงไปทางไหนพ้น

ทำดีได้ดี และถ้าได้เงินมาด้วยก็เป็น "เงินดี" ทำชั่วได้ชั่ว และถ้าได้เงินมาด้วยมันก็เป็น "เงินชั่ว" เงินดี ทำเจ้าของให้เป็นเจ้าของที่ดี เย็นอกเย็นใจ เงินชั่ว ทำเจ้าของให้เป็น "ปีศาจผู้สูบเลือดมนุษย์" ฉะนั้นแม้จะได้เงินมามากด้วยการทำชั่ว ก็มีแต่จะยิ่งทำเจ้าของให้เป็น "ปีศาจ" มากยิ่งขึ้นตามส่วนนั้นเอง

ฉะนั้น ความจริงคงหนีความจริงไปไม่พ้นว่า "ทำดี ได้ดี ทำชั่ว ได้ชั่ว" อยู่จนตลอดกัลปาวสานเป็นอย่างน้อย.

๒๙ พ.ย. ๙๓

โลกอาจรอดได้
แม้เพราะกตัญญูกตเวที

คนทุกคนในโลก มีชีวิตอยู่ได้ และความสะดวกสบายอยู่ได้ เพราะอาศัยความรู้ สติปัญญา ความสามารถของผู้อื่น อันมีจำนวนมากจนนับไม่ไหว หากไร้ปัจจัยอันสำคัญนี้เสียแล้ว เขาจะต้องตายแล้วตั้งแต่ออกจากท้องมารดาใหม่ ๆ เพราะไม่มียาจะกิน ไม่มีผ้าจะห่ม ไม่มีหลังคาจะอาศัย เขาไม่รู้จักหน้าค่าตาของผู้ให้กำเนิด การประกอบยา การทำเครื่องนุ่งห่ม การทำที่อยู่อาศัย และวิชาความรู้ต่าง ๆ แต่เขาก็เป็นหนี้บุญคุณของบุคคลเหล่านั้นมาเสียแล้วตั้งแต่ในท้องแม่ ฉะนั้น คนทุกคนมีความผูกพันในทางหนี้บุญคุณต่อกันจนนับไม่ไหว โดยไม่ต้องกล่าวถึงบิดามารดา ครูบาอาจารย์ ซึ่งเป็นหนี้บุญคุณอยู่เหนือศีรษะโดยตรงเลย แม้การที่คนในประเทศหนึ่ง ได้เป็นหนี้บุญคุณของคนในประเทศอื่น ก็เป็นสิ่งที่จะพิจารณาเห็นได้ไม่ยากเลย

ความรู้และยอมรับรู้ในบุญคุณของผู้อื่นที่มีอยู่เหนือตน นี้เรียกว่า กตัญญุตา การพยายามทำตอบแทนบุญคุณนั้น ๆ เรียกว่า กตเวทิตา คนผู้รู้บุญคุณท่าน เรียกว่า คนกตัญญู คนที่ทำตอบแทน เรียกว่า คนกตเวที กตัญญูกตเวทิตา

ความรู้บุญคุณท่านแล้วทำตอบแทนให้ปรากฏ นี้เป็นธรรมประคองโลกให้เป็นอยู่ได้ และอยู่ด้วยความสงบสุข คนในโลกแต่ละคน ยิ่งไม่รับรู้ในความที่ตนเป็นหนี้บุญคุณของกันและกัน อย่างที่จะแยกกันไม่ออกยิ่งขึ้นเพียงใด ก็ยิ่งทำโลกให้เต็มไปด้วยความแข่งขันแย่งชิง โหดร้ายทารุณ และเกิดลัทธิการเมืองอันทำโลกให้ระส่ำระสายมากยิ่งขึ้นเพียงนั้น ฉะนั้น ความสนใจในธรรมะคือ กตัญญูกตเวทิตาธรรมนี้ นับว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งทีเดียว ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามทั้งหลายของคนไทยเรา ล้วนแต่มีความกตัญญูกตเวทีเป็นที่ตั้งอันสำคัญ และทั้งเป็นไปเพื่อรักษา และส่งเสริมคุณธรรมข้อนี้ให้ยังคงมีอยู่ในโลกนี้อย่างแน่นแฟ้นพร้อมกันไปในตัว

คนอกตัญญูอย่างยิ่ง คือคนที่ไม่ยอมรับว่าทุกคนในโลกเป็นหนี้บุญคุณต่อกัน อย่างแน่นแฟ้น

คนที่มีความกตัญญูถึงที่สุด ก็คือคนที่ยอมรับว่า แม้แต่สัตว์พาหนะ เช่น วัว ควาย ก็เป็นสิ่งที่มีบุญคุณ อย่าต้องกล่าวถึงบิดามารดาครูบาอาจารย์เลย ถ้าใครยอมรับรู้ในบุญคุณของวัวและควายเป็นต้นแล้ว บ้านเมืองนั้นจะเต็มไปด้วยความสงบสุข เพราะมีแต่คนใจสูง รู้จักตอบแทนคุณแม้แก่วัวควายแล้ว จะเบียดเบียนเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ซึ่งมีบุญคุณต่อกันยิ่งไปกว่าวัวและควายได้อย่างไรเล่า บ้านเมืองนั้นจะสมบูรณ์ด้วยวัวควายพันธุ์ดีมีคุณภาพสูง มีมนุษย์ใจสูงเป็นเจ้าของ ขยันทำมาหากินโดยปราศจากการเบียดเบียนกันแม้แต่น้อย ส่วนบิดามารดาครูบาอาจารย์นั้นไม่ต้องกล่าวถึง เพราะจะตั้งอยู่ในฐานะเป็นเทวดา หรือ เป็นปูชนียบุคคลอยู่เหนือเศียรเกล้าของคนทุกคนทั่วไปจริง ๆ

คนที่มีความกตัญญูละเอียดยิ่งกว่านั้น ย่อมรู้จักบุญคุณของป่าไม้ทุ่งนา ห้วยหนองคลองลำธาร ถนนหนทาง และสิ่งสาธารณะอื่น ๆ กระทั่งดอกไม้และผีเสื้อ ซึ่งบินไปมาอยู่โดยปราศจากความรู้จักมักคุ้นกับผู้ใด ผู้ไม่รู้ คุณของ

ป่า ย่อมทำลายป่าเสียด้วยความเห็นแก่ตัวข้างเดียว จนลูกหลานไม่มีไม้จะปลูกเรือนกันอีกต่อไป จนห้วยหนองคลองลำธารเหือดแห้งเพราะป่าอันเป็นกำเนิดน้ำนั้นถูกทำลายหมด ไม่มีความชื้นของป่าอันจะคายน้ำออกมาเป็นลำธาร และจะดึงดูดเมฆฝนให้มาตกเป็นฝน ณ ที่นั้นจนเพียงพอ ผู้ไม่รู้บุญคุณของถนน คูคลองย่อมรุกเนื้อที่ถนนตรอกทางเดินให้แคบเข้าจนไม่สำเร็จประโยชน์ดังบรรพบุรุษได้มุ่งหมายไว้ เขายอมทนลำบากในการไปมายามค่ำคืนดึกดื่นทั้งในยามปรกติและยามคับขัน ไม่ยอมสละเนื้อที่ทำถนนหรือทางเดินสาธารณะแม้แต่นิ้วเดียว เขาตัดต้นไม้ผลในป่าสาธารณะลงทั้งต้น เพียงเพื่อเอาผลของมันหาบเดียว หรือกระบุงเดียวเท่านั้น ถ้าเขาเป็นคนกตัญญู สิ่งเหล่านี้จะไม่เกิดขึ้นเลยแผ่นดินจะร่ำรวยด้วยสิ่งอันจะทำความชื่นอกชื่นใจให้แก่คนทุกคนในโลกนี้ยิ่งขึ้นทุกที เพราะการทะนุถนอมและการบำรุงส่งเสริมของผู้มีกตัญญุตาธรรมเหล่านั้น

คนที่มีความกตัญญูอันละเอียดสุขุมยิ่งขึ้นไปกว่านั้นอีก ย่อมรู้จักบุญคุณของศัตรูและปรปักษ์ตลอดถึงสิ่งอันเป็นอุปสรรคต่าง ๆ ศัตรูทำให้คนกตัญญูมีความฉลาดและก้าวหน้ายิ่งขึ้นไปกว่าเดิม ทำให้เขาประกอบด้วยคุณธรรมอันสูงยิ่งขึ้น ด้วยความอดกลั้นอดทนและการเสียสละเป็นต้น ผู้อิจฉาริษยาทำให้เรากลายเป็นคนหนักแน่นมั่นคง และมีความเมตตากรุณาชั้นสูงพิเศษที่คนธรรมดามีไม่ได้ อุปสรรคทั้งหลายทำให้เรามีปัญญาเข้าใจโลกถูกต้องตามที่เป็นจริงชนิดที่จะทำให้เรามีชีวิตอยู่ในโลกต่อไปด้วยความผาสุกยิ่งขึ้น ความเจ็บไข้และความยากลำบากทุกประการ ทำให้เราเกิดวิปัสนาญาณปลงตกจนมองเห็นอนิจจังทุกขัง อนัตตา ได้จริง ๆ และทำให้บรรลุมรรคผลนิพพานเพราะเหตุนั้นคนที่อกตัญญูไม่รู้คุณของสิ่งเหล่านี้ จักต้องล่มจมหรืออย่างน้อยก็ขุดหลุมฝังตัวเองเพราะความโกรธตอบ ริษยาตอบ ความอัดอั้นตันใจเอะอะโวยวายมีจิตใจระส่ำระสายทำอะไรผิดพลาดไปหมดทุกสิ่งทุกอย่างแล้ว จักไม่เป็นการทำลายตนเองอย่างไรได้ ส่วนคนที่กตัญญูรู้คุณของสิ่งเหล่านี้ ย่อมทำโลกให้สงบเยือกเย็นงดงาม

ยากที่จะเปรียบได้ เขาสามารถทำมารให้กลายเป็นพระ ทำยักษ์ให้กลายเป็นมนุษย์ที่ดี ทำคนตระหนี่ ให้กลายเป็นคนใจบุญสุนทรทาน ทำคนริษยาให้กลายเป็นคนใจกว้าง แล้วจะไม่ทำโลกนี้ให้กลายเป็นสวรรค์ได้อย่างไร เขารู้คุณของศัตรู ในทางที่ให้บทเรียนอันประเสริฐสุดอันจะหาจากที่อื่นไม่ได้แก่เขา เขาจึงขอบคุณ และพยายามสนองตอบด้วยความดี บุญคุณของศัตรูมีอยู่มากเช่นนี้จึงเป็นการยากที่คนกตัญญูจะมองข้ามไปเสียได้ ถ้าเราไม่มีศัตรูและอุปสรรคเสียเลย โลกนี้จะไร้สิ่งที่เรียกกันว่าสมรรถภาพ ผู้ที่มองเห็นคุณของศัตรูและปรปักษ์ ย่อมไม่อาจที่จะก่อความยากเข็ญขึ้นในโลกได้แต่ประการใด โลกสงบเย็นไปกว่าระดับธรรมดา ก็เพราะมีบุคคลที่มีใจสูงถึงขนาดมองเห็นบุญคุณของศัตรูและอุปสรรคดังกล่าวแล้วซึ่งนับว่าเป็นคนกตัญญูที่ลึกซึ้งสุขุมถึงที่สุด

เมื่อแม้แต่ศัตรูและปรปักษ์ก็มีบุญคุณแก่เราถึงเพียงนี้แล้ว จงคิดดูเถิดว่า บิดามารดาครูบาอาจารย์ ตลอดถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อันเป็นวัตถุสูงสุดนั้น จักเป็นสิ่งที่มีบุญคุณแก่เรามากน้อยเพียงไร ?

ทุกคนมิได้เกิดจากโพรงไม้ แต่เกิดในโพรงเล็ก ๆ ในครรโภทรของมารดาด้วยการร่วมมือของบิดา เกิดมาแล้วมีชีวิตอยู่ได้และเจริญเติบโตต่อไปบนความเสียสละของบิดามารดา และของทุกคนที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องอันมีจำนวนมากเหลือที่จะนับ บัณฑิตทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ยกบิดามารดาขึ้นเป็นบุคคลแรกในเรื่องนี้ ก็เพราะเป็นบุคคลแรกในการให้กำเนิด ให้ปัจจัยเครื่องยังชีวิตให้วิชาความรู้ ให้การอบรมทางอุปนิสัยที่ดี และอื่น ๆ เป็นผลดีอีกมากมาย หากผู้ใดมีจิตทรามจนถึงกับไม่รู้คุณของบิดามารดาแล้ว ก็เป็นการสุดวิสัยที่เขาจักรู้คุณของปรปักษ์และศัตรูดังที่กล่าวแล้วได้ การซึมซาบในพระคุณของบิดามารดา จึงเป็นความกตัญญูหมายเลขหนึ่งของคนทุกชาติทุกภาษาในโลกนี้ และโลกอื่นทุก ๆ โลก ผู้ไม่รู้คุณบิดามารดาย่อมถูกจัดไว้ในฐานะเป็นบุคคที่ใคร ๆ ไม่ควรไว้ใจในโลก

ผู้ที่จะได้ชื่อว่าเป็นบุตรที่ดีของบิดามารดา หรือกตัญญูต่อบิดามารดาอย่างแท้จริงนั้น ก็คือ ผู้ที่ทำหน้าที่ยกบิดามารดาขึ้นจากนรกได้ บิดามารดาย่อมตกนรกชื่อว่า "ปุตะ" นรกชื่อว่าปุตะนี้ ได้แก่ความร้อนใจเป็นทุกข์หนักเพราะไม่มีบุตรที่จะเป็นเครื่องทำความชื่นชมยินดี ไม่มีบุตรที่จะสืบสกุล ไม่มีบุตรที่จะเลี้ยงดูในยามที่ตนแก่ชราหรือเจ็บไข้ ไม่มีบุตรที่จะบำเพ็ญกุศลทักษิณาทานให้เมื่อตายไปแล้ว ครั้นได้ลูกที่กตัญญูมา บิดาก็ขึ้นจากนรกอันนี้โดยสิ้นเชิง บุตรจึงได้ชื่อว่าผู้ที่ยกบิดามารดาขึ้นจากนรกเพราะเหตุนี้ หากได้ลูกมาเป็นคนอกตัญญูไม่รู้คุณของบิดามารดา ลูกคนนั้นเองกลายเป็นผู้จับบิดามารดาของตนใส่ลงในนรกขุมนี้ให้ลึกลงไปอีก จนยากที่จะขึ้นพ้นได้ คนบางคนเป็นเจ้าชู้มาแต่เล็ก เหลวไหลในการเล่าเรียนหรือการอบรมตน ให้เป็นคนดี ใช้เงินเปลืองผลาญทรัพย์สมบัติที่เกิดจากเหงื่อไคลของบิดามารดาตามความสบายใจของตน หมกมุ่นอยู่ในความเสียหายโดยไม่ต้องนึกว่า มันเป็นการทรมานจิตใจของบิดามารดาสักเพียงใด ไม่เลี้ยงบิดามารดาด้วยอาหารกายและอาหารใจ แต่รบกวนให้บิดามารดาเลี้ยงลูกเลี้ยงหลานของตนสืบไป ไม่มีที่สิ้นสุด ในฐานะอย่างเดียวกับคนใช้ รังเกียจบิดามารดาในยามแก่ชราหรือเจ็บไข้ราวกะว่าเป็นสิ่งที่ขยะแขยง หรือน่ารำคาญ ลืมบิดามารดาหรือไม่รู้สึกว่ามีบิดามารดา ตั้งแต่บิดามารดายังมีชีวิตอยู่ บุคคลที่เป็นอย่างนี้ ไม่ได้ชื่อว่าบุตร เพราะเหตุที่ไม่ได้ยกบิดามารดาขึ้นจากนรกอันมีชื่อว่า ปุตะ นั่นเอง เขาเป็นได้มากเพียง ผล หรือ ลูก หรือก้อนอะไรที่ไม่สะอาดก้อนหนึ่ง ที่หลุดออกมาจากท้องมารดาของเขาเท่านั้น เขาจึงมิใช่ผู้ที่จะทำโลกนี้ให้สะอาดหรือสงบได้แต่อย่างใด เพราะความที่เขาเป็นผู้ที่มีจิตใจชนิดที่ไม่อาจรู้สึกในบุญคุณของผู้ที่มีบุญคุณนั่นเอง ส่วนผู้ที่สามารถเป็นบุตรที่ดี คือสามารถยกบิดามารดาขึ้นจากนรกชื่อว่า ปุตะ ได้นั้น ไม่ต้องสงสัยเลยเขามีอะไรพร้อมที่จะรู้สำนึกบุญคุณของโลก และตอบแทนคุณของโลกด้วยการทำความสงบเย็นใส่ไว้ในโลกนั้นเอง ผู้รู้คุณของบิดมารดาแล้วพยายามทำตอบแทน จึงถูกจัดไว้ในฐานะที่เป็นที่นับถือ และไว้วางใจทั้งของเทวดาและมนุษย์

ครูบาอาจารย์คือผู้นำฝ่ายวิญญาณของกุลบุตรที่เติบโตขึ้นมาในโลกนี้ การที่วิญญาณจะเดินทางไปถูกทางหรือมีใจสูงได้นั้น เป็นสิ่งที่มิได้ยาก เป็นสิ่งที่สลับซับซ้อนมากและต้องอบรมนาน ฉะนั้นจึงต้องมีบุคคลขึ้นประเภทหนึ่งในโลกนี้ เพื่อรับภาระอันนี้ และเราเรียกกันว่า ครูบาอาจารย์ การที่ต้องมีบุคคลประเภทนี้ขึ้นโดยเฉพาะ ก็เพราะว่าจะได้มีผู้เชี่ยวชาญเฉพาะ หรือมีโอกาสอันเพียงพอในการทำหน้าที่ของตน แต่คนสมัยนี้มีความคิดน้อมเอียงไปในทางที่ว่าครูอาจารย์เป็นลูกจ้าง หรือผู้รับจ้างทำหน้าที่นั้น ๆ เพราะได้รับเงินเดือนหรือสิ่งของสำหรับบำรุงจากผู้ใดผู้หนึ่ง หรือทางใดทางหนึ่ง ความกตัญญูในครูบาอาจารย์จึงร่อยหรอไป จริงอยู่ที่มีระเบียบให้เงินเดือนหรือถวายปัจจัยเครื่องยังชีพแก่ครูบาอาจารย์ แต่เมื่อคิดดูแล้ว สิ่งที่ให้นั้นมีค่าเพียงเพื่อยังชีพอยู่ได้โดยไม่ต้องไปประกอบอาชีพอื่นจนหมดเวลาที่จะทำการอบรมสั่งสอน และเมื่อเปรียบเทียบกันสิ่งที่อาจารย์ประสิทธิ์ประศาสน์ให้ ย่อมจะเห็นได้ว่าความสูงทางฝ่ายวิญญาณที่ได้รับจากครูบาอาจารย์นั้น มีค่ามากมายเกินกว่าค่าของที่ใช้เป็นค่าบูชาครูบาอาจารย์อย่างที่จะเปรียบกันไม่ได้เลย ครูบาอาจารย์พ้นจากฐานะของความลูกจ้าง แต่อยู่ในฐานะของความเป็นปูชนียบุคคล ก็เพราะให้สิ่งที่มีค่าสูงสุดแก่ศิษย์ ยิ่งกว่าที่ศิษย์จะตอบแทนไหวนี่เอง แม้จะจากกันไปแล้วก็ยังเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจศิษย์ให้งดเว้นการทำในสิ่งที่ไม่ควรทำได้ ทุกคราวที่ระลึกได้ถึงอาจารย์ ว่าได้เคยพร่ำสอน หรือขอร้อง หรือแสดงความมุ่งหมายไว้อย่างไร พืชแห่งความมีใจสูงที่อาจารย์ได้เพาะหว่านไว้ในหัวใจของศิษย์นั้น แม้หากจะไม่ออกผลในขณะนั้น ก็ยังอาจออกผลได้ในกาลภายหลังเมื่อศิษย์เองแก่ชราไปแล้ว หรือแม้เมื่อจะสิ้นลมหายใจก็ยังเป็นสิ่งที่เป็นไปได้เสมอ การได้เห็น ได้ยิน ได้ฟัง ได้อบรมตัวอย่างที่ดีจากอาจารย์ในแง่ต่าง ๆ เมื่ออยู่ในสำนัก ย่อมเป็นเชื้ออันเร้นลับฝังอยู่ในสันดานของศิษย์โดยไม่รู้สึก สำหรับจะงอกงามเป็นสติปัญญาในการก้าวหน้าหรือการกลับตัวจากทางที่ผิดในโอกาสหลังได้เสมอไป ในกรณีปรกติ ครูบาอาจารย์ย่อมยกสถานะ

ทางวิญญาณของศิษย์ให้สูงต่อขึ้นไป จากที่บิดามารดาได้ยกขึ้นไว้แล้ว เพราะเป็นบุคคลที่โลกจัดไว้เพื่อการนี้โดยเฉพาะ อาจารย์ต้องอดกลั้น อดทนเป็นพิเศษและเอาใจใส่สอดส่องเป็นพิเศษ จึงจะสามารถปลูกฝังความสูงทางวิญญาณลงไปในจิตใจของศิษย์ได้สำเร็จ นั่นแหละ คือเมตตาของอาจารย์ อาจารย์ต้องทำการศึกษาและอบรมตนเองให้มากเป็นพิเศษอยู่เสมอ จึงมีอะไรเพียงพอที่จะปลูกฝังให้แก่ศิษย์ นั่นแหละคือปัญญาหรือวิชชาของอาจารย์ อาจารย์จักต้องเสียสละมากอย่างนี้เสมอไป จึงไม่อยู่ในฐานะที่จะตกไปเป็นลูกจ้างของศิษย์แต่กลับมีบุญคุณอยู่เหนือศีรษะของศิษย์ทุกคน ศิษย์ที่มีความกตัญญู จึงเป็นบุคคลที่มีความถูกต้องและความสมประกอบอยู่ในนิสัยสันดานของตน มีความเหมาะสมที่จะทำโลกนี้ให้ร่มเย็น ด้วยความอดกลั้นอดทนและความเฉลียวฉลาดของตนสืบไป ความระลึกถึงบุญคุณของอาจารย์ มีแต่จะให้อยากทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ประชาชนสืบไปไม่มีที่สิ้นสุด เพื่อรักษาเกียรติแห่งสำนักของอาจารย์ และอุทิศส่วนกุศลแก่อาจารย์พร้อมกันไปในตัว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้โดยตรงว่าเมื่อระลึกคุณของผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว มีทางที่ควรทำทางเดียวเท่านั้น คือการทำความดีอันกว้างขวาง อุทิศแก่บุคคลนั้น หรือเป็นที่ระลึกถึงบุคคลนั้น การเซ่นสรวง หรือการร้องไห้ เป็นต้น ไม่มีประโยชน์อันใดแก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วเลย ฉะนั้นผู้ที่รักอาจารย์ และรู้คุณของอาจารย์ จึงตั้งหน้าตั้งตาบำเพ็ญประโยชน์แก่โลก

พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้พระนามว่าพระบรมครู เพราะทรงสามารถยกวิญญาณของสัตว์ให้สูงขึ้นได้จนถึงที่สุด ไม่ถูกความทุกข์ท่วมทับอีกต่อไปจนทำให้บุคคลนั้น ๆ ได้นามว่าพระอริยเจ้า พระธรรมของพระองค์ก็คือวิธีการยกวิญญาณให้สูงพ้นจากน้ำ คือความทุกข์ โดยสิ้นเชิงได้นั่นเอง พระสงฆ์ คือผู้ที่ทำได้ตามนั้นแล้วสืบอายุของพระธรรมมาจนถึงพวกเรา ทำพวกเราให้มีโอกาสได้

ทนรับความลำบากทุกประการในการสืบอายุพระศาสนา ทั้งนี้ก็เพราะความกตัญญูในพระผู้มีพระภาคเจ้า เรากล่าวได้โดยไม่ต้องกลัวผิดว่า ศาสนาเป็นมรดกตกทอดมาถึงพวกเราในสมัยนี้ได้ ก็เพราะความกตัญญูของเหล่าพระสาวกที่ตั้งใจทำให้ตรงตามพระพุทธประสงค์นั่นเอง ความกตัญญูของพระสาวก ทำให้พระศาสนาสืบอายุมาได้เป็นพัน ๆ ปี โลกมีศาสนาเป็นร่มโพธิ์ร่มไทร ก็เพราะความเสียสละด้วยอำนาจความกตัญญูของบรรดาสาวกทั้งหลาย โลกมีธรรมเป็นเครื่องคุ้มครองเพราะพุทธบริษัทปักใจทำให้ตรงตามพระพุทธประสงค์ เพื่อสนองพระคุณของพระพุทธองค์ เราจึงเห็นได้ว่าความกตัญญูเป็นธรรมที่คุ้มครองโลก สมควรที่เราทั้งหลาย จะช่วยกันรักษาเอาไว้อย่างมั่นคง

กล่าวโดยแท้จริงแล้ว **ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามของพุทธบริษัทล้วนแต่เกิดขึ้นมาเพราะความกตัญญูกตเวที เป็นไปได้เพาะกตัญญูกตเวที และมุ่งหมายจะชุบย้อมธรรมะคือความกตัญญูกตเวทีนี้ ให้ฝังแน่นอยู่ในจิตใจของบุตรหลานอันเป็นอนุชนสืบไปอย่างมั่นคง** จารีตประเพณีต่าง ๆ เช่น การปลงศพผู้เป็นอุปัชฌาอาจารย์ เป็นต้น นั้น มุ่งหมายจะซักซ้อมความกตัญญูกตเวทีในหัวใจของคนทุกคน ยิ่งกว่าที่จะมุ่งหมายอย่างอื่น จึงได้เกิดประเพณีทุ่มเทเพื่อการจัดงานอย่างไม่คำนึงถึงความหมดเปลือง และความยากลำบากทุกๆประการ ทั้งนี้ เพราะเห็นความจำเป็นในการที่โลกเราจักต้องเป็นโลกที่อาบย้อมอยู่ด้วยความกตัญญูกตเวที จึงเป็นโลกที่ร่มเย็นโดยนัยที่กล่าวแล้ว ศาสนาและจารีตประเพณีของคนทุกชาติทุกภาษา ล้วนแต่มีหลักเกณฑ์อย่างนี้ แต่สำหรับพุทธศาสนาเรานั้น ยังมีหลักการที่จะระมัดระวังให้ความหมดเปลืองไปในทางที่จะเป็นประโยชน์แก่สังคมพร้อมกันไปในตัวด้วยอีกโสดหนึ่ง ความกตัญญูของพุทธบริษัททั้งหลาย จึงเป็นไปเพื่อทำโลกให้ร่มเย็นอย่างน่าชื่นอกชื่นใจแท้จริง

ถ้าหากคนทุกคนในโลก ยอมรับรู้ถึงความจริงอันประเสริฐสุด คือ ความที่มนุษย์ทุกคนเป็นหนี้บุญคุณต่อกันและกัน แม้แก่คนที่เป็นศัตรูของกันและกันดังที่กล่าวแล้ว โลกนี้จะเต็มไปด้วยการแข่งขันแย่งชิงกันทำความดี เพื่อเปลื้องหนี้บุญคุณของตน ๆ ให้พ้นหนี้อันนี้ ถ้าหัวใจของคนทุกคนในโลกนี้เต็มไปด้วยความกตัญญูกตเวทีจริง ๆ แล้ว โลกนี้จะเป็นโลกที่งดงามยิ่งกว่าเทวโลก น่าอยู่ยิ่งกว่าเทวโลก ปลอดภัยยิ่งกว่าเทวโลก และน่าบูชาน่าปรารถนายิ่งกว่าเทวโลก โดยไม่ต้องสงสัยเลย

จงคิดดูให้ดีเถิด การที่เรามีความอดออมต่อกันและกัน ไม่หุนหันพลันแล่นทำอะไรลงไปด้วยโทษะทั้งหมด ก็เนื่องจากยังระลึกคนนั้นคนนี้ ระลึกบิดามารดาพี่ป้าน้าอาของเรา ที่เคยมีความดีต่อเรา เราจึงไม่ใจไม้ไส้ระกำต่อผู้ใดผู้หนึ่งลงไปได้ง่าย ๆ แม้หากเราจะหุนหันทำลงไป ก็ยังถึงกับเรียกตัวมาขอโทษให้อภัยกัน เพราะเห็นแก่คนนั้นคนนี้ตาดำ ๆ บ้าง เพราะเห็นแก่คนที่ตายไปแล้วที่เคยดีต่อเรา หรือต่อบิดามารดาของเราเป็นต้น ความกตัญญู เป็นสิ่งที่นับว่ามีอำนาจแปลงยักษ์ให้กลายเป็นมนุษย์ได้ และทำโลกให้รอดและร่มเย็นได้ดังกล่าวมาฉะนั้นแล

เราทั้งหลายจงช่วยกันทะนุถนอมธรรมะอันประเสริฐข้อนี้ ให้ยังคงอยู่เป็นร่มไทรของโลก ด้วยความพร้อมเพรียงและเสียสละอย่างยิ่งของพวกเราทุกคนตลอดกาลนานเทอญ ฯ

โมกขพลาราม ไชยา

๘ มีนาคม ๒๔๙๗

ศรัทธา

ความเชื่ออย่างพุทธมามกะ

ฉันปฏิญญาณว่า ฉันมีความเชื่ออย่างพุทธมามกะ ซึ่งอาจจะแตกต่างจากความเชื่อของชนเหล่าอื่น ความเชื่อของพุทธมามกะนั้น คือ

(๑) พุทธมามกะเชื่อโดยตรงต่อเหตุผล และด้วยความเป็นผู้อยู่ในอำนาจแห่งเหตุผล ข้อนี้ย่อมทำให้ความเชื่อของฉันมีพอเหมาะพอสม ไม่มากเกินไป ไม่น้อยเกินไป และเคียงคู่กันไปกับปัญญา พุทธมามกะถือกันเป็นแบบฉบับว่า การเชื่องมงายเป็นสิ่งที่น่าอับอายอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าซึ่งเป็นจุดรวมแห่งความนับถือของพุทธมามกะนั้น เป็นผู้ที่รู้และดำเนินไปตามหลักแห่งการใช้เหตุผล จึงเป็นผู้กำจัดความงมงายของโลก

(๒) พุทธมามกะเชื่อว่า พระพุทธเจ้าเป็นผู้ที่ได้บ่มพระองค์เองมาเป็นเวลาเพียงพอ จนสามารถลุถึงด้วยพระองค์เอง และทรงชี้ทางให้มนุษย์มีความสะอาด ความสว่าง และความสงบเย็นได้จริง เมื่อได้พิจารณาดูประวัติแห่งคำสอนและการกระทำของพระองค์แล้ว คนทุกคน แม้กระทั่งผู้ที่ไม่นับถือพระองค์ ก็ย่อมเห็นได้ทันทีว่า พระองค์เป็นผู้ที่สมบูรณ์ด้วยความสะอาด ความสว่าง และความสงบถึงที่สุดจนสามารถสอนผู้อื่นในเรื่องนี้ ธรรมะที่พระองค์ทรงบรรลุนั้นเอง ทำพระองค์ให้ได้นามว่า พระพุทธเจ้า

(๓) พุทธมามกะเชื่อว่า พระธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบรรลุและนำมาสอนนั้น คือความจริงอันตายตัวของสิ่งทั้งปวง อันมีอำนาจที่จะบันดาลสิ่งทั้งปวงให้เป็นไปตามกฎนั้น และโดยเฉพาะที่มีค่าต่อมนุษย์มากที่สุดก็คือกฎความจริงที่รู้แล้วสามารถทำผู้นั้นให้ปฏิบัติถูกในสิ่งทั้งปวง และพ้นทุกข์สิ้นเชิง พระธรรมนี้มีอยู่ สำหรับให้มนุษย์เรียนรู้และทำตาม จนได้รับผลจากการกระทำเป็นความพ้นทุกข์สิ้นเชิง ทั้งทางกายและทางใจ

(๔) พุทธมามกะเชื่อว่า พระสงฆ์คือบรรดามนุษย์ที่มีโชคดี มีโอกาสก่อนใครในการได้รู้ได้ปฏิบัติ และได้รับผลของการปฏิบัติในพระธรรมถึงขนาดที่พ้นจากทุกข์ยิ่งกว่าคนธรรมดา ด้วยความแนะนำของพระพุทธเจ้า พระสงฆ์จึงเป็นผู้ที่ควรได้รับความนับถือ และถือเอาเป็นตัวอย่าง และเป็นที่บำเพ็ญบุญของผู้ที่ประสงค์จะได้บุญ ใคร ๆ ก็อาจเป็นพระสงฆ์ที่แท้จริงได้ ไม่ว่าชายหญิงบรรพชิต หรือฆราวาส เด็กหรือผู้ใหญ่ มั่งมี หรือยากจน ความเป็นพระสงฆ์ได้ด้วยการประพฤติและการบรรลุธรรมที่มีอยู่ในตัวเขา ไม่ใช่เพราะการเข้าพิธีหรือการเสกเป่าต่าง ๆ

(๕) พุทธมามกะเชื่อว่า โลกนี้ไม่มีบุคคลใดสร้าง หรือคอยบังคับให้เป็นไป หากแต่เป็นสิ่งที่หมุนเวียนไปเองตามกฎของสังขารธรรม คือกฎธรรมชาติอันประจำอยู่ในส่วนต่าง ๆ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นโลก มันเป็นกฎธรรมดา หากแต่ว่ามีบางสิ่งบางอย่างลึกลับซับซ้อน ประณีตและมหัศจรรย์ พอที่จะทำให้คนบางพวกหลงไปว่า มีผู้วิเศษคนใดคนหนึ่งเป็นผู้สร้างสิ่งต่าง ๆ เมื่อมนุษย์เรามีความรู้เท่าทันความเป็นไปของสิ่งเหล่านี้ ได้มากเพียงใด ก็สามารถปรับปรุงตนเองให้ได้รับประโยชน์จากสิ่งเหล่านั้น หรืออยู่กันได้ด้วยความผาสุกมากเพียงนั้น ไม่ต้องมีคัมภีร์ซึ่งอ้างว่าส่งมาจากสวรรค์ คงมีแต่คัมภีร์ที่คนผู้เข้าถึงธรรมะแล้ว รู้เห็นอย่างไร ก็บอกไปอย่างนั้น จนผู้อื่นสามารถเข้าถึงธรรมะได้อย่างเดียวกัน ก็พอแล้ว เราเรียกคนเหล่านั้น ว่าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

(๖) พุทธมามกะเชื่อว่า มนุษย์แต่ละคน ล้วนมีกรรมหรือการกระทำของตนเอง เป็นเครื่องอำนวยความสุขและความทุกข์ แล้วแต่ว่าเขาได้ทำไว้อย่างไรในขณะที่แล้วมา ทุกคนมีกรรมเป็นของตนเอง เป็นเครื่องปรุงแต่งตัวเอง บังคับความเป็นไปของตนเองโดยเด็ดขาดจนกล่าวได้ว่า เรามีกรรมนั่นแหละเป็นตัวเราเอง ถ้าเขาอยากมี หรืออยากอยู่ในโลกที่งดงาม เขาก็ต้องทำกรรมดีโดยส่วนเดียว. ถ้าเขาเบื่อต่อการเป็นอยู่ในโลกทุก ๆ แบบ เขาก็มีวิธีทำให้จิตใจของเขาสูง พอที่จะทำอะไร ๆ ให้เป็นกรรมอย่างหนึ่งอย่างใดขึ้นมาได้ และอยู่เหนือกรรมโดยประการทั้งปวง ผู้ที่ทำกรรมชั่วไว้ จักต้องได้รับโทษ หรือมีการทำคืนที่สมควรแก่กันเสียก่อน จึงจะพ้นจากกรรมชั่วนั้น เว้นเสียแต่เขาได้ทำกรรมดีไว้มากอีกทางหนึ่ง ถึงกับช่วยให้เขามีจิตใจสูง พ้นอำนาจของกรรมไปเสียก่อนที่มันจะให้ผลได้

(๗) พุทธมามกะเชื่อว่า ตัวแท้ของศาสนานั้น คือตัวการกระทำที่ถูกต้องตามกฎแห่งความจริง จนได้รับผลของการกระทำ เป็นความสะอาด ความสว่าง และความสงบจริง ๆ หาใช่เป็นเพียงคัมภีร์หรือคำสั่งสอน หรือการสวดร้องท่องบ่น วิงวอน บวงสรวงไม่ พุทธมามกะมีพุทธศาสนาของตน ๆ อยู่ที่กายวาจาใจอันสะอาดของตนเอง ความสะอาด ความสว่าง และความสงบนี้ คือความหมายอันแท้จริงของคำว่า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ซึ่งที่แท้ทั้งสามองค์เป็นองค์เดียวกัน พุทธมามกะจึงทำใจของตนให้ปักดิ่งลงที่ความสะอาด ความสว่าง และความสงบเท่านั้น

ทั้งหมดนี้ คือความเชื่อ ๗ ประการ ของพุทธมามกะ.

๒๖ สิงหาคม ๒๔๙๘

โทษที่สับปลับเป็นพิเศษ
ของตัวตน

วันนี้ จะชี้ให้เห็น โทษส่วนที่สับปลับเป็นพิเศษของความยึดถือว่ามีตัวมีตน ว่าเป็นตัวเป็นตนของตน

ที่ว่าโทษสับปลับพิเศษนี้ หมายความว่าเป็นโทษโดยอ้อม และยากที่จะมองเห็น แต่ในที่สุด กลับเป็นโทษอย่างร้ายแรงยิ่งกว่าโทษโดยตรง หรือที่เห็นได้โดยง่ายด้วยซ้ำไป โทษที่เห็นได้โดยตรงของความมีตัวมีตนนั้น ก็เห็นกันอยู่ได้ง่าย ๆ ว่า ได้แก่ความเห็นแก่ตน แล้วก็อยากอย่างนั้นอย่างนี้ ทำให้ต้องดิ้นรนอย่างนั้นอย่างนี้ และความเห็นแก่ตนนี้ เป็นความเข้าใจผิด จึงทำให้ทำสิ่งอื่นผิด ๆ ต่อกันไป ไม่รู้จักสิ้นสุด ในที่สุด ก็ต้องมีความทุกข์ความเดือดร้อน เนื่องจากการยึดถือ ว่ามีตัวตนของตนนั่นเอง ความทุกข์ทั้งหลายที่เกิดขึ้นโดยตรง เช่นนี้ เราเรียกว่าโทษโดยตรง หรือโดยความเปิดเผยของความมีตัวตนหรือยึดถือตัวตน แต่ในวันนี้ จักได้พูดถึงโทษโดยอ้อม คือจะต้องมองเป็นพิเศษ จึงจะเห็นสิ่งที่เร้นลับอันนี้ ซึ่งเมื่อเห็นแล้ว จะได้ชื่อว่าเห็นโทษของความยึดถือตัวตนนั้น โดยสิ้นเชิงหมดจด ไม่มีเหลือ คือส่วนที่เห็นได้ง่าย ๆ ตรง ๆ ก็เห็น ส่วนที่เร้นลับ

ซ่อนเร้นพิเศษ ยากที่จะเห็นนี้ ก็ได้เห็น ซึ่งถือว่าเป็นการเห็นโทษนั้นทั้งหมด เพราะเหตุฉะนี้แหละ การพิจารณาให้เห็นโทษโดยอ้อมของความมีตัวตน จึงเป็นสิ่งที่ควรกระทำอย่างยิ่ง จงพยายามจนให้ได้จริง ๆ เถิดจะได้ชื่อว่ารู้จักโทษของความมีตัวตนโดยสิ้นเชิง

โทษโดยอ้อมหรือชนิดที่เร้นลับของความมีตัวตนนั้น ในที่นี้หมายถึงความที่เมื่อมีความรู้สึกว่ามีตัวมีตนแล้ว ก็สาละวนต่อไป ในทางอีกทางหนึ่งคือทางที่จะทำให้ตนเด่น ความรู้สึกอันนี้เอง นำไปสู่ความหลงใหลในการทำประโยชน์ผู้อื่น จนลืมตนหรือหน้าที่โดยตรงของตน ที่เลวร้ายไปกว่านั้นอีกอย่างหนึ่ง ก็คือนำไปสู่ความเป็นผู้ที่อยากจะระบายออก คือ การอยากพูดออกไป ยิ่งกว่าการที่จะรับเข้า หรือรับมาคิดนึกพิจารณาโดยละเอียด การที่มุ่งหมายทำประโยชน์ผู้อื่นของคนธรรมดาทั่วไปนั้น จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีความเห็นแก่ตนจัด จะเป็นเพราะการเห็นแก่ผู้อื่นจัด ก็หามิได้ แต่ต้องเป็นการเห็นแก่ตนจัด คือว่าอยากให้ตนเด่น อยากให้ตนดี อยากให้ตนเป็นคนเก่งกล้าสามารถเป็นต้น แม้ที่สุด การยอมเสียสละชีวิตเพื่อผู้อื่นนั้น นั่นก็คือการ เห็นแก่ตนที่จัด ที่แก่กล้าอย่างยิ่งอีกนั่นเอง เมื่อมีความมัวเมาหลงใหลในการที่จะแสดงความเด่นของตนด้วยการทำประโยชน์ผู้อื่น เช่นนี้ มันก็เกิดเป็นเครื่องหุ้มห่อ หรือเครื่องปิดกั้นชั้นที่สอง ขึ้นมาอีก ความปิดกั้นหุ้มห่อชั้นแรกคือความโง่เขลา ว่ามีตัวตน นี้นับว่าเป็นชั้นหนึ่งหรือชั้นแรก ความรู้สึกว่ามีตัวตนนั้นเอง อยากจะแสดงความเด่นของตน จึงเข้าไปสาละวนแสวงหาหนทางหรือวิธีการอย่างนั้นอย่างนี้ เพื่อจะทำประโยชน์ผู้อื่น แล้วมัวเมาอยู่ในเกียรติยศความสรรเสริญ ในการได้ทำประโยชน์ผู้อื่น ความมัวเมาในเกียรติแห่งการทำประโยชน์ผู้อื่นนี้เอง เป็นเครื่องปิดกั้นหุ้มห่อที่ปิดทับลงไปอีกชั้นหนึ่ง เพราะฉะนั้น จึงถูกทับอยู่อย่างน้อยเป็นสองชั้น ซึ่งทำให้ยากที่จะแกะออกหรือทำให้เปิดออก จางออก ละลายออกได้ง่าย ๆ เพราะว่าย่อมทับลงไปถึงสองชั้น ดังนี้เอง

สำหรับพระพุทธเจ้า ท่านได้ตรัสไว้ข้อหนึ่ง ซึ่งน่าคิดน่าพินิจพิจารณาเป็นอย่างยิ่ง คือข้อที่ว่า อย่าทำลายประโยชน์ของตนเสีย เพื่อเห็นแก่ประโยชน์ของผู้อื่น แม้มาก ข้อนี้หมายความว่า ประโยชน์ ของผู้อื่น แม้จะมากก็ไม่สำคัญยิ่งไปกว่าประโยชน์ตน แม้คนเดียว ประโยชน์ตน แม้คนเดียวในที่นี้หมายถึงประโยชน์อันตนจะพึงได้รับ ในเมื่อตนทำลายความยึดถือ ว่าตัวตนของตนเสียได้ นั่นเอง เรียกอีกอย่างหนึ่ง ก็คือ การบรรลุคุณธรรมชั้นสูง เป็นพระอริยเจ้า มีความเป็นพระอรหันต์เป็นที่สุด นี้เรียกว่าประโยชน์ตน

เมื่อบุคคลเห็นแก่ประโยชน์บุคคลอื่นแม้มากคน โดยไม่เห็นแก่ประโยชน์ตนนั้น ย่อมเป็นการทำให้ตนเปล่าจากประโยชน์แท้จริงอันตนจะพึงได้รับ และพร้อมกันนั้น ย่อมทำให้ตนไม่สามารถที่จะทำให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์ เช่นเดียวกับที่ตนจะพึงได้รับ ตัวอย่างในที่นี้ ก็คือ เมื่อบุคคลคนหนึ่งไม่สามารถหรือไม่เอาใจใส่ ไม่พยายามจะทำตนให้บรรลุอรหัตตผลแล้ว จะไปทำคนเหล่าอื่นเป็นอันมากนั้นให้บรรลุอรหัตตผลได้อย่างไร ย่อมไม่มีหนทาง เพราะเหตุฉะนั้น การทำประโยชน์ของตนให้ดีเสียก่อน จึงเป็นสิ่งสำคัญ เพราะจะทำให้ตนสามารถทำประโยชน์ผู้อื่นได้อย่างมีคุณค่าสมกัน ถ้าผิดจากนี้แล้ว การทำประโยชน์ผู้อื่นนั้นจะเป็นประโยชน์ชั้นที่เล็ก ๆ น้อย ๆ ผิว ๆ เผิน ๆ หาสาระอันใดมิได้ แม้จะทำมากก็ไม่มีค่าคุ้มกันกับที่ตนเสียเวลาไป ในการทำประโยช์อย่างสูดสุดของตนเอง พระองค์จึงได้ตรัสไว้ว่า อย่าทำลายประโยชน์ของตน เพราะเห็นแก่ประโยชน์ของบุคคลอื่นมาก ดังนี้

ดังที่เราเห็น ๆ กันโดยทั่วไปนั้น ผู้ที่มีความยึดถือตัวตนอยู่ในใจนั้นย่อมนึกถึงแต่เกียรติหรือความมีหน้ามีตาของตน ยิ่งกว่าที่จะนึกถึงความหลุดพ้นจากความทุกข์ของตน เพราะฉะนั้นจึงทำการหลอกลวงตนอยู่เสมอ ด้วยการเอากำลังกาย กำลังทรัพย์ เวลา และสิ่งต่าง ๆ ไปพล่าเสีย เพื่อประโยชน์ของบุคคล

อื่น เพื่อเอาหน้าเอาตาให้แก่ตนจนหมดเวลาหรือหมดกำลัง ในการที่จะทำประโยชน์ตนดั่งนี้ การที่ทำเช่นนี้ แม้มองดูอีกทางหนึ่ง อาจจะเข้าใจไปว่า เป็นความเมตตากรุณาก็จริง แต่ว่าความเมตตากรุณาเช่นนี้ ยังไม่ถือว่าเป็นธรรมะบริสุทธิ์ เพราะทำไปเพื่อเห็นแก่เกียรติของตน แม้จะเสียสละชีวิตของตนออกกระทำ ก็ยังคงเห็นได้ว่า ไม่ใช่ธรรมะบริสุทธิ์อยู่นั่นเอง ตรงกันข้าม ถ้าบุคคลใด ทำลายความยึดถือว่ามีตัวตน หรือของของตนให้ได้เสียก่อนแล้ว ทีนี้ ทำประโยชน์ผู้อื่น แม้จะเสียสละของเล็กน้อย สักว่าข้าวสารสักเม็ดหนึ่งเท่านั้น ก็ยังได้ชื่อว่าเป็นความเมตตากรุณาที่แท้จริง เป็นธรรมะบริสุทธิ์ยิ่งกว่าบุคคลอีกคนหนึ่งซึ่งเสียสละชีวิตเพื่อประโยชน์คนอื่นด้วยการแลกเอาเกียรติยศมาให้แก่ตน เราจึงเห็นได้ว่า การบริจาคหรือการทำประโยชน์ผู้อื่น ด้วยการเห็นแก่เกียรติหรือทำไปด้วยอำนาจกิเลส คือความยึดถือตัวตนนั้น ไม่ใช่คุณธรรมอันสูงสุดเลย กลับจะเป็นเครื่องปิดกั้นปิดบังคุณธรรมบริสุทธิ์เสียด้วยซ้ำไป พระพุทธเจ้าท่านจึงทรงสอนว่า อย่าเพ่อไปเอาใจใส่กับสิ่งเหล่าอื่น มาเอาใจใส่กับการถอนตัวตนให้จางให้บางออกไปเสียก่อน จนไม่ให้มีความเห็นตน แล้วทำอะไรลงไป ก็จะเป็นความเมตตากรุณาแท้ เป็นธรรมะบริสุทธิ์ ซึ่งแม้เสียสละข้าวสารสักเมล็ดหนึ่งก็ยังจะเป็นธรรมะที่สูงกว่าบุคคลอีกคนหนึ่ง ที่เสียสละชีวิตในอุทาหรณ์ดังกล่าวแล้ว นี้เราย่อมเห็นได้ว่า การทำประโยชน์ตนให้ได้เสียก่อนนั้น เป็นความสำคัญ และเป็นความจำเป็นยิ่งกว่าที่จะไปเห็นประโยชน์ผู้อื่น แม้มาก ดังที่พระองค์ได้ตรัสไว้จริง ๆ

คำว่าทำประโยชน์ตน ในที่นี้ พระองค์มิได้ทรงหมายถึงการกระทำอย่างอื่นเลย แต่ทรงหมายถึง การประพฤติปฏิบัติธรรมในทางจิตของตนให้สูงให้สูง ให้สูงยิ่งขึ้นตามลำดับ จนกระทั่งถอนกิเลสทั้งหลายทั้งปวงออกเสียจากสันดานได้ แล้วเป็นผู้ปราศจากกิเลส นี้ได้ชื่อว่า เป็นผู้ถึงที่สุดแห่งประโยชน์ตน ทำให้ตนเป็นบุคคลที่ได้ชื่อว่ามีประโยชน์ตนอันทำเสร็จแล้ว มีประโยชน์ตน

อันได้รับแล้ว ต่อนั้นไปก็สามารถทำประโยชน์ผู้อื่นได้อย่างสูงสุดดุจกัน คือสามารถทำบุคคลทั้งหลาย ให้ได้รับประโยชน์อย่างยิ่งชนิดที่ตนไม่อาจจะทำให้เขาได้รับได้ในเมื่อตนยังไม่ได้ทำประโยชน์ตนเสียก่อน

การกล่าวดังนี้ ยังหมายถึงข้อที่บุคคลนั้น ซึ่งเป็น ผู้ทำประโยชน์ตนสำเร็จแล้วนั้น ได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่ประเสริฐสุด แม้แต่เพียงแต่มีชีวิตอยู่เฉย ๆ ในโลกนี้ ก็เป็นประโยชน์แก่คนทั้งโลกเสียแล้ว แม้ไม่ต้องขวนขวายไปให้อะไรเขา ไปทำอะไรเขา ไปช่วยเหลืออะไรเขา นั่งนอนยืนอยู่เฉย ๆ ก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้ได้ทำประโยชน์ให้แก่โลกเป็นอย่างยิ่งเสียแล้ว เพราะเหตุใดจึงเป็นดังนั้น ? เรื่องนี้จะต้องคิดฉันโดยละเอียด นับตั้งแต่ว่า เมื่อบุคคลผู้สำเร็จประโยชน์ตนถึงที่สุดแล้วนั้น เดินอยู่ก็ดี นั่งอยู่ก็ดี นอนก็ดี บุคคลอื่นได้เห็นแล้ว ย่อมชื่อว่าได้เห็นสิ่งซึ่งประเสริฐสุด คือความปราศจากความทุกข์ หรือว่าได้เห็นตัวอย่างที่ประเสริฐสุด คือตัวอย่างแห่งบุคคลผู้ถึงที่สุดของความทุกข์ ไม่มีความทุกข์ ซึ่งเป็นการเห็นของจริง ไม่ใช่เห็นของปลอมของเท็จ การได้เห็นเช่นนี้ ท่านถือว่าเป็น ทัศนา-นุตตริยะ คือเป็นยอดสุดของการเห็น ไม่มีการเห็นสิ่งใด ๆ จะสูงสุดไปกว่าการเห็นพระอริยเจ้า เพราะฉะนั้น เพียงแต่ท่านอยู่เฉย ๆ ให้คนเห็น ก็เป็นการทำประโยชน์อย่างยิ่ง เหลือที่จะวัด เหลือที่จะคำนวณได้เสียแล้ว

ทีนี้ ถ้าจะมองดูให้ลึกซึ้งไปอีก ก็ยังจะมองเห็นได้ว่า การที่มีบุคคลชนิดนี้อยู่ในโลกเพียงคนเดียวเท่านั้นก็สามารถจะมีน้ำหนักอันมหาศาลถ่วงโลกนี้ ให้หมุนหันไปในทางสงบ มีสันติสุข ไม่ให้หมุนไปในทางที่จะลุกเป็นไฟเร่าร้อน แต่ข้อนี้เป็นสิ่งที่ต้องพิจารณา เพราะว่าเป็นเรื่องที่ออกจะเร้นลับอยู่สักหน่อย ความดีย่อมมีน้ำหนักมาก คนดีย่อมมีน้ำหนักมาก อย่างที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้ว่า อปฺปาปิ สนฺตา พหุเก ชินนฺติ—สัตตบุรุษคือคนดี แม้จะมีน้อยคน ก็สามารถชนะคนไม่ดี แม้มีจำนวนมากได้ ข้อนี้ มีความหมายอันเร้นลับ

ซึ่งบุคคลบางคนอาจจะมองไม่เห็น แล้วจะพากันร้องคัดค้านเซ็งแซ่ไปทีเดียว แต่สำหรับผู้ที่มีหูตาอันสว่างไสว เป็นผู้ใหญ่เห็นโลกมามากแล้ว ย่อมพอจะเข้าใจได้ว่าคนดีหรือคนเก่ง คนสามารถ แม้มีเพียงคนเดียวเท่านั้น ก็สามารถเอาชนะคนตั้งแสน ตั้งล้าน ตั้งสิบล้าน ยี่สิบล้าน หรือหลายร้อยล้านคนก็ได้ เพราะความดีมีอยู่จริงๆ

สำหรับความดีหรือความประเสริฐในทางฝ่ายจิตใจหรือวิญญาณนี้ เป็นสิ่งที่มองไม่เห็นตัว ยากที่จะมองเห็นได้ เพราะฉะนั้น การชนะของบุคคลที่มีความประเสริฐในทางวิญญาณนี้ จึงเป็นความชนะที่มองเห็นยากไปตาม ๆ กัน ทำให้บุคคลทั่ว ๆ ไปหลงสำคัญผิด เห็นไปว่าไม่เป็นการชนะ หรือไม่อาจชนะได้แต่อย่างใด ถ้ามีความเข้าใจอย่างนี้ ก็จำเป็นจะต้องเปรียบเทียบเอาเองกับการที่ชนะในทางวัตถุ ในทางโลก เช่นคน ๆ หนึ่ง สามารถชนะน้ำใจคนตั้งล้าน ๆ ให้เขาเชื่อฟัง ให้ทำตาม ก็ยังได้ ดังนี้ฉันใด พระอรหันต์ทั้งหลายที่บำเพ็ญประโยชน์ตนถึงที่สุดแล้ว มีกำลังใจและมีสภาพของจิตใจสูง เพราะความหลุดพ้นนั้น ก็ย่อมสามารถชนะจิตใจของบุคคลเหล่าอื่น ทั้งที่เป็นมนุษย์และเทวดา ซึ่งมีความรู้ความคิด ในด้านจิตใจมากมายอะไรก็ตาม ได้เป็นจำนวนมากกว่านั้น ฉันนั้น แต่ว่าเร้นลับ เพราะไม่เป็นชิ้นเป็นก้อนที่จะทำให้มองเห็น ด้วยเหตุนี้ เราจึงควรพิจารณาให้เห็นความจริงที่พระองค์ตรัสว่า **ประโยชน์ตนมีความสำคัญยิ่งกว่าประโยชน์ของบุคคลอื่น แม้มาก** โดยนัยที่ว่า เมื่อทำประโยชน์ตนเสร็จแล้ว ก็จะสามารถทำบุคคลอื่นให้กลายเป็นบุคคลที่มีความสุขหรือมีประโยชน์ไปตาม ๆ กัน ถ้าหากไปมัวเห็นแก่ประโยชน์ผู้อื่น เพ่งจ้องแต่เกียรติจากการทำประโยชน์ผู้อื่นแล้วก็เท่ากับตนเป็นผู้ไม่รู้จักอะไร ๆ ทั้งหมดในโลกนี้ก็ว่าได้ เพราะว่าตัวของตัวเอง ก็ยังไม่รู้จัก คือไม่รู้ว่าสิ่งตนจะต้องทำก่อนนั้นคือการจัดการกับตัวตน หรือไม่รู้ว่า ถ้าตนไม่สามารถจะแก้ปัญหาของตนเองแล้ว จะสามารถไปแก้ปัญหาของคนอื่นได้อย่างไร ไม่รู้ความจริงในข้อที่ว่า ถ้าตนไม่มีความรู้ความสามารถใน

การฝึกตนแล้ว จะไปฝึกคนอื่นได้อย่างไร พระพุทธองค์ทรงพระประสงค์ให้จัดการกับตน หรือประโยชน์ของตนให้ลุล่วงไปเสียก่อน ที่จะไปจัดของบุคคลอื่น จึงได้ตรัสไว้ดังนี้

เมื่อพิจารณาดู เราจะเห็นได้ทันทีว่า เพราะอำนาจของความยึดถือตัวตนแล้วยึดถือต่อไปถึงเกียรติยศเกียรติศักดิ์ของตน ต้องการแต่จะแสดงความเด่นของตน เอาแต่จะพูดให้ผู้อื่นฟัง แทนที่จะฟังเขาพูดให้ดี เพื่ออวดดีของตนเองจนไม่มีดีจะอวด หรืออวดความสามารถ อวดทรัพย์สมบัติ หรือสิ่งต่าง ๆ ตามแต่กิเลสและตัณหาของตนต้องการ นั่นแหละ คือโทษอันเร้นลับสับปลับของความยึดถือตัวตน คือยิ่งไปกว่าความเห็นแก่ตัวตนเฉยๆ นี้หมายความถึงว่า เมื่อความเห็นแก่ตัวตนนั้น ได้เขยิบออกไปอีกขั้นหนึ่ง จนถึงกับไปหลงใหลอยู่ในการทำประโยชน์ของบุคคลอื่น เป็นการขุดหลุมฝังทั้งตนและผู้อื่นให้จมแน่นอยู่ในโลกแล้ว มันย่อมได้รับโทษซ้อนขึ้นเป็นสองชั้น สองเท่าทวีคูณ โทษอันหลังที่ได้รับ คือการไปมัวเมาอยู่ในการทำประโยชน์ของบุคคลอื่นนั้น มันปิดกั้นการที่จะรื้อถอน ความยึดถือตัวตนอันเป็นโรคภัยดั้งเดิมของตนนั้น ให้เป็นสิ่งที่เร้นลับหรือจมมิดหายลงไปเสียทีเดียว จึงไม่มีการรื้อถอนตน และติดค้างซ้อนกันอยู่เป็นสองชั้นดั่งนี้ นี้ เรียกว่า โทษเร้นลับสับปลับเหลือประมาณ

โทษอันเร้นลับนี้แสดงออกมาในลักษณะต่างๆ กัน มากมายเหลือที่จะนำมาวิสัชนาสาธยายให้ท่านฟังให้หมดสิ้นได้ แต่จะยกตัวอย่างมาเฉพาะที่เป็นกันอยู่โดยมาก หรือทั่ว ๆ ไป สิ่งนี้ก็คือว่า การที่บุคคลมีแต่ความรู้สึกที่ดันออกมาในทางที่จะชิงพูดเสียเอง ยิ่งกว่าความรู้สึกในการที่จะทนฟังของบุคคลอื่นๆ ให้ชัดเจนละเอียดละออเท่าที่ผู้พูดมีความรู้เพื่อจะพูด ผู้ที่มีความประมาทอาจจะเห็นไปว่า เรื่องนี้เป็นเรื่องเล็กน้อย แต่ถ้ามีปัญญาพิจารณาแล้วจะเห็นว่าเรื่องนี้ยิ่งไปกว่าเรื่องใหญ่ ๆ เสียอีก เพราะเหตุว่า ด้วยโทษอันนี้เอง ที่ถึงกับทำบุคคล

ให้ไม่สามารถจะรู้ธรรมะอันลึกซึ้งในเวลาที่สมควรจะรู้ เพราะเหตุที่มีของสิ่งนี้เอง มาปิดกั้นหรือมาดันเอาไว้ ไม่ให้สิ่งที่ควรเข้าไปสู่จิตใจของตนนั้นเข้าไปได้ อย่างมากเท่าที่ควร ความเป็นอย่างนี้ มีกันอยู่มาก ๆ ทั่วไป เท่าที่ได้สังเกตเห็นแล้ว รู้สึกว่าแทบจะเป็นกันทั้งร้อยเปอร์เซ็นต์ทีเดียว หรือกล่าวอีกทางหนึ่ง ก็อาจจะกล่าวได้ว่า เพราะคนส่วนมากเป็นโรคอันนี้กันนั่นเอง การแสดงธรรมซึ่งทำกันอยู่มากมาย จึงกลายเป็นหมัน การพิมพ์โฆษณาด้วยหนังสือหนังหา ตำรับตำราต่าง ๆ ซึ่งทำกันอยู่มากมาย ก็กลายเป็นหมัน หมายความว่า การที่การเผยแผ่ความรู้ธรรมะ หรืออะไรต่าง ๆ ซึ่งเป็นประโยชน์นั้น ไม่เกิดผลเต็มตามที่มันควรจะเกิด หรือเกิดน้อยเกินไปแทบจะว่าไม่ถึงหนึ่งเปอร์เซ็นต์ในสมัยนี้ นั้นเพราะเหตุคนแต่ละคนทุกคนมี โรคดันออก นี่เอง โรคอะไร ? โรคที่เป็นไปในทำนองที่จะพ่นออก คือว่าข้างในกำลังเต็มอัดพร้อมที่จะดันออกอย่างเดียว มีรูมีโอกาสสักนิดหนึ่ง ก็พ่นออกมา ไม่มีที่ว่างเหลืออยู่. ที่จะดูดซึมดูดซับเข้าไป คือว่ามันไม่โอกาสที่จะรับนั่นเอง

ยกตัวอย่างง่าย ๆ บุคคลคนหนึ่งมีอุปนิสัย มีพื้นความรู้เดิม ๆ ก็พอสมควรที่จะรู้อะไร ๆ ได้ แต่เมื่อมีบุคคลหนึ่งมาบรรยาย มาเทศนา มาอธิบายสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้ฟังนั้น บุคคลผู้ฟังนั้น ฟังด้วยความคิดจะจับส่วนที่ผิดพลาดเป็นส่วนใหญ่ ดีไปกว่านั้น ก็ฟังสำหรับจะหาโอกาสว่าจังหวะไหนที่จะมีบ้าง พอที่ตนจะพูดขึ้นเพื่อแสดงภูมิของตนได้บ้างแล้ว ตนก็จะพูดทันที แม้ในการที่ต้องทนฟังข้างเดียว เช่น การฟังเทศน์หรือปาฐกถาก็ตาม คนทั่วไปทนฟังเพื่อวิพากย์วิจารณ์ หรือเพื่อจะจำเอาคำ หรือคติ ไปพูดบ้างเป็นของตนเอง แทนจะฟังให้ได้ใจความลึกซึ้งครบถ้วน เต็มตามที่มันมีอยู่ในใจ หรือในสติปัญญาของผู้พูดจริง ๆ เมื่อจิตใจคอยเพ่งจ้องแต่โอกาสจะดันออก ชนิดนี้แล้ว จิตใจส่วนไหนเล่า ที่จะเหลืออยู่สำหรับอรรถรสที่ลึกซึ้ง แล้วไปพินิจพิจารณา เพราะเหตุฉะนั้น ธรรมที่แสดงตัวมันเองอยู่ตามธรรมชาติทั่ว ๆ ไป จึงไม่สามารถจะเป็นประโยชน์แก่บุคคลเหล่า

นี้ได้เลย คำว่า ฟังอย่างดี (สุสฺสูสํ) ในพุทธศาสนานั้น มีความหมายลึกเกินกว่าที่คนส่วนมากในสมัยนี้จะเข้าใจหรือปฏิบัติได้ พระพุทธองค์ เมื่อจะตรัสธรรมะที่สำคัญ ๆ แก่ภิกษุทั้งหลาย ย่อมตรัสเตือนเป็นคำแรก ให้ตั้งใจฟังให้เป็นอย่างดี (ตํ สุณาถ สาธุกํ) ก่อนเสมอไป จนจัดได้ว่าเป็นลักษณะเฉพาะอย่างหนึ่งของพระองค์

ที่ว่าธรรมซึ่งแสดงตัวเองอยู่ตามธรรมชาติทั่วๆ ไปนั้น เราต้องถือเอาตามคำที่บัณฑิตทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ท่านได้กล่าวแล้วว่า บรรดาคำพูดทั้งหลายล้วนแต่มีสาระแก่นสาร ควรแก่การพินิจพิจารณา มีความลึกซึ้งอยู่ในตัวมันเองทั้งนั้น แม้ที่สุดแต่คำพูดของพวกเด็กหญิงทาสี มีหน้าที่ทูนน้ำตักน้ำตามบ่อน้ำเป็นต้น นี่พูดอย่างสมัยโบราณ ถ้าเป็นสมัยนี้ ก็หมายความว่า แม้แต่พวกคนชั้นลูกจ้าง กรรมกร ที่เขาพูดอะไรกันอยู่ ในคำพูดเหล่านั้น ก็มีสิ่งที่ถ้าพินิจพิจารณา คิดดูให้เห็นอย่างลึกซึ้งแล้ว ก็สามารถที่จะเป็นธรรมะธรรมโม ทำคนให้เบื่อหน่าย สลดสังเวช หรือปล่อยวางไปได้ทั้งนั้น แต่มันยากหรือลึกเกินไปในการที่บุคคลทั่วไป จะไปให้การเคารพนับถือในคำพูดเหล่านี้ แล้วหยิบขึ้นพินิจพิจารณา เพราะเหตุว่า แม้แต่คำพูดของครูบาอาจารย์ของตนเอง คนส่วนมากก็ยังฟังด้วยการคอยจ้อง เฝ้าจังหวะว่าเมื่อใดตนจะพูดขึ้นได้บ้าง เพื่อจะแสดงให้อาจารย์หรือครูเหล่านั้นเห็นว่าตนมีความรู้อยู่เหมือนกัน ยิ่งเมื่อมีบุคคลอื่นเป็นชั้นศิษย์ ๆ ด้วยกัน นั่งอยู่ด้วยเป็นจำนวนมากแล้ว จิตใจที่จะเพ่งจ้องหาโอกาสเช่นนี้ ย่อมมีมากขึ้นไปกว่านั้น ยิ่งถ้าเป็นที่ชุมนุมชน หรือเป็นสมาคมใหญ่ ๆ แล้ว แทบจะกล่าวได้ว่า จิตใจของคนประเภทนั้น ย่อมมีอยู่แต่การเพ่งจ้องจังหวะ ที่จะพูดหรือจะค้านอย่างเดียว เพราะเหตุฉะนี้ ถ้อยคำอันเป็นสาระนั้นแม้จะประกอบอยู่ด้วยคุณประโยชน์ตั้งมากมายเพียงใดก็ตาม แต่ผู้รับฟัง ก็รับฟังหรือจับเอาสาระไปได้ไม่ถึงหนึ่งเปอร์เซ็นต์ หรือบางทีก็ไม่ได้สาระอันใด

เลย ได้แต่จังหวะที่ตนจะพูดได้บ้างเท่านั้น ขอให้พินิจพิจารณาดูเถิด ว่าโรคภัยดังที่กล่าวนี้ มีจริงหรือไม่ และเป็นอยู่ในที่ทั่วๆไป โดยมากหรือหาไม่

คำว่านักธรรมะของเราในสมัยนี้นั้น หมายถึงบุคคลที่อยากจะแสดงตนในที่ชุมนุมชน และหาโอกาส พ่น อะไรที่อัดดันเต็มปรี่จนท้องอืดท้องเฟ้ออยู่ข้างในออกมามากกว่า คำว่านักธรรมในสมัยนี้ จึงไม่ได้เป็นอย่างเดียวกันกับที่เรียกว่าผู้ทรงธรรมในสมัยพุทธกาลเลย โรคภัยอันนี้ ได้ระบาดและลุกลาม และได้เรื้อรังหมักหมมทับถมในสันดานของบุคคลมากยิ่งขึ้น จึงเป็นเหตุให้การศึกษาธรรมะ น้อมไปในทางที่จะมีไว้สำหรับตีฝีปากกันเล่นเท่านั้นเอง แล้วจะไปโทษใคร ในที่สุดส่วนใหญ่ หรือแม้พุทธบริษัทในพุทธศาสนา ก็ได้กลายเป็นบุคคลท้องอืดกันไปหมด แทบจะไม่มีบุคคลที่ท้องว่าง ท้องโปร่ง พอที่จะมีความสงบในภายในได้แม้แต่สักคนหนึ่งเลย นี่แล โทษอันสับปลับเป็นพิเศษอย่างหนึ่ง ของตัวตนที่น่าวิตก !

ถ้าจะเห็นว่าคำที่พูดนี้ เป็นคำเสียดสี ก็ขอให้พิจารณาดูอย่างละเอียดถี่ถ้วนเสียก่อนเถิด และก็ความเข้าใจผิดในการยึดถือตัวตน แล้วมีความเข้าใจผิดซ้อน ในข้อที่เห็นแต่เกียรติยศของตนอีกนั่นเอง ที่ทำให้รู้สึกว่าคำพูดชนิดนี้ เป็นคำด่าคือทำให้เห็นการพูดอะไรไปตามจริง ตามตรง ถ้ามันเกิดไปกระทบกระทั่งกันกับกิเลสของตนแล้ว มันก็กลายเป็นการด่า แต่ถ้าบุคคลใด มีกิเลสน้อยเบาบางหรือไม่มีกิเลส ได้ยินได้ฟังคำเช่นนี้ จะไม่รู้สึกว่าเป็นการด่าเลย กลับเห็นเป็นความจริงที่น่าฟัง น่ายิ้มแย้มไปเสียด้วยซ้ำไป นี่แหละ คำพูดชนิดเดียวกัน ทำให้บุคคลหนึ่งรู้สึกเป็นคำด่า และให้อีกบุคคลหนึ่งรู้สึกว่าเป็นคำพูดที่ต้องฟัง นี่ก็เพราะเหตุที่คนนั้นมีโรคท้องขึ้น และอีกคนหนึ่งไม่มี นั่นเอง ถ้าหากว่าคนเราจะมาพยายามพินิจพิจารณากันให้ละเอียดลออ ให้เห็นโรคที่เป็นกันอยู่โดยมาก คือ

โรคท้องขึ้น ชนิดที่กล่าวนี้ มันเป็นผลของการเห็นแต่เกียรติของตน ซึ่งเกิดมาจากการมีตัวตน หรือยึดถือตัวตนอย่างสับปลับให้ได้กันจริงๆแล้ว ก็จะได้ชื่อว่าเป็นผู้มองเห็นโทษอันเร้นลับอย่างยิ่งของความยึดถือตัวตนอย่างที่ว่ามา

เมื่อมามองเห็นชัดเจนว่า เราถูกทับหรือถูกปิดซ้อนกันอยู่ถึงสองชั้นดังนี้แล้ว ก็ควรจะสามารถเพิกถอนขึ้นเสียได้สักชั้นหนึ่ง จะได้เหลืออยู่เพียงชั้นเดียว แล้วจะได้เพิกถอนเสียอีกชั้นหนึ่ง ก็จะหมดของที่ปิดที่ทับ แต่พวกที่เห็นไปว่า คำพูดเหล่านี้เป็นคำเสียดสีนั้น กลับไปรู้สึกเสียว่า ตนมีสิ่งที่ปิดทับแต่เพียงชั้นเดียว คือความรู้สึกยึดถือตัวตน ตามที่เขาว่าๆกันทั่วไปว่า นั่นแหละคือสิ่งที่กำลังหุ้มห่อปิดกั้นตน ที่ตนจะต้องรื้อถอน หาได้สำนึกไม่ว่ามันมีอยู่อีกชั้นหนึ่งซึ่งปิดอยู่อย่างหนาทึบ คือความที่กำลังมัวเมาหลงใหลในเกียรติของตน ในการประพฤติประโยชน์บุคคลอื่น แม้ที่สุด แต่ด้วยการอยาก พ่น ให้บุคคลอื่นได้ยินได้ฟัง เพื่อให้เขามีความรู้หรือเพื่อให้นับถือตนก็ตาม ถ้าหากว่าบุคคลใด มามองเห็นสิ่งที่ปิดทับ อันใหญ่หลวงชั้นนอกนี้นั้นแล้ว บุคคลนั้นก็คงจะรีบกุลีกุจอใน การที่จะฟาดฟันสิ่งปิดกั้นชั้นนอกนี้ ด้วยการพินิจพิจารณาดูอย่างละเอียดลออ อย่างระมัดระวัง ในการที่จะไม่หลงใหลไป ในการแสวงเกียรติแห่งการบำเพ็ญประโยชน์ผู้อื่นมากเกินไป จนถึงกับไม่มีโอกาสที่จะทำประโยชน์ตน ดังกล่าวแล้ว และจะเห็นสมกับที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ว่า บุคคลไม่ควรทำลายประโยชน์ตนให้เสียไป เพราะเห็นแก่ประโยชน์บุคคลอื่น แม้มาก ดังพระบาลีว่า น อตฺตทตฺถํ ปรตฺเถน พหุนาปิ นหาปเย ฯ ซึ่งมีใจความดังที่กล่าวนั้น ถ้าหากทำได้ดังนี้เมื่อใด พุทธบริษัทสมาคมของเรา จะมีความสะอาด สว่าง และสงบยิ่งกว่าที่กำลังเป็นอยู่ในบัดนี้ อย่างที่จะเปรียบเทียบกันไม่ได้ทีเดียว.

บุญ กับ กุศล

เมื่อใดมีการพิจารณากันให้ละเอียดถี่ถ้วน เมื่อนั้นจะพบความแตกต่างระหว่างสิ่งที่เรียกกันว่า บุญ กับสิ่งที่เรียกว่า กุศล บ้างไม่มากก็น้อย แล้วแต่ความสามารถในการพินิจพิจารณา แต่ว่าโดยเนื้อแท้แล้ว บุญกับกุศลควรจะเป็นของคนละอย่าง หรือเรียกได้ว่าตรงกันข้าม ตามความหมายของรูปศัพท์ แห่งคำสองคำนี้ทีเดียว

คำว่า บุญ มีความหมายว่า ทำให้ฟูหรือพองขึ้น บวมขึ้น นูนขึ้น ส่วนคำว่า กุศล นั้น แปลว่า แผ้วถางให้ราบเตียนไป โดยความหมายเช่นนี้ เราย่อมเห็นได้ว่า เป็นของคนละอย่าง หรือเดินคนละทาง

บุญเป็นสิ่งที่ทำให้ฟูใจ พอใจ ชอบใจ เช่นทำบุญให้ทาน หรือรักษาศีลก็ตาม แล้วก็ฟูใจ พอใจ อิ่มเอิบ หรือแม้ที่สุดแต่รู้สึกว่าตัวได้ทำสิ่งที่ทำยาก ในกรณีที่ทำบุญเอาหน้าเอาเกียรติ อย่างนี้ก็ได้ชื่อว่าได้บุญเหมือนกัน แม้จะเป็นบุญชนิดที่ไม่สู้จะแท้ หรือแม้ในกรณีที่ทำบุญด้วยความบริสุทธิ์ใจ เพื่อเอาบุญกันจริง ๆ ก็ยังอดฟูใจไม่ได้ว่าตนจะได้เกิดในสุคติโลกสวรรค์ มีความปรารถนาอย่างนั้นอย่างนี้ ในภพนั้นภพนี้ อันเป็นภวตัณหานำไปสู่การเกิดในภพใหม่ เพื่อเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ตามแต่ตนจะปรารถนา ไม่ออกไปจากการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏฏสงสารได้ แม้จะไปเกิดในโลกที่เป็นสุคติอย่างไรก็ตาม ฉะนั้น ความหมายของคำว่า บุญ จึงหมายถึงสิ่งที่ ทำให้ฟูใจ และเวียนไปเพื่อความเกิดอีก ไม่มีที่สิ้นสุดลงได้

ส่วนกุศลนั้น เป็นสิ่งที่ทำหน้าที่แผ้วถางสิ่งกีดขวาง ผูกรัดหรือรกรุงรัง ไม่ข้องแวะกับความฟูใจหรือพอใจเช่นนั้น แต่มีความมุ่งหมายจะกำจัดเสียซึ่งสิ่งต่าง ๆ อันเป็นเหตุให้พัวพันอยู่ในกิเลส หรือตัณหา อันเป็นเครื่องนำให้เกิดแล้วเกิดอีก และมีจุดมุ่งหมายกวาดล้างสิ่งเหล่านั้นออกไปจากตัว ในเมื่อบุญต้องการจะโอบรัดเข้ามาหาตัว ให้มีเป็นของของตัวมากขึ้น ในเมื่อฝ่ายที่ถือข้างบุญ ยึดถืออะไรเอาไว้มาก ๆ และพอใจดีใจนั้น ฝ่ายที่ถือข้างกุศล ก็เห็นว่าการทำอย่างนั้นเป็นความโง่เขลาขนาดเข้าไปกอดรัดงูเห่าทีเดียว ฝ่ายข้างกุศลหรือที่เรียกว่าฉลาดนั้น ต้องการจะปล่อยวาง หรือผ่านพ้นไป ทั้งช่วยผู้อื่นให้ปล่อยวาง หรือผ่านพ้นไปด้วยกัน ฝ่ายข้างกุศล จึงถือว่าฝ่ายข้างบุญนั้นยังเป็นความมืดบอดอยู่

แต่ว่าบุญ กับ กุศล สองอย่างนี้ ทั้งที่มีเจตนารมณ์แตกต่างกัน ก็ยังมีการกระทำทางภายนอกอย่างเดียวกัน ซึ่งทำให้เราหลงใหลในคำสองคำนี้อย่างฟั่นเฝือ เพื่อจะให้เข้าใจกันได้ง่าย ๆ เราต้องพิจารณาดูที่ตัวอย่างต่าง ๆ ที่เรากระทำกันอยู่จริง ๆ คือ :—

ในการให้ทาน ถ้าให้เพราะจะเอาหน้าเอาเกียรติ หรือเอาของตอบแทนเป็นกำไร หรือเพื่อผูกมิตรหาพวกพ้อง หรือแม้ที่สุดแต่เพื่อให้บังเกิดในสวรรค์ อย่างนี้เรียกว่าให้ทานเอาบุญหรือได้บุญ แต่ถ้าให้ทานอย่างเดียวกันนั่นเอง แต่ต้องการเพื่อขูดความขี้เหนียวของตัว ขูดความเห็นแก่ตัว หรือให้เพื่อค้ำจุนศาสนาเอาไว้ เพราะเห็นว่าศาสนาเป็นเครื่องขูดทุกข์ของโลก หรือให้เพราะเมตตาล้วน ๆ โดยบริสุทธิ์ใจ หรืออำนาจเหตุผลอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งปัญญาเป็นผู้ชี้ขาดว่า ให้ไปเสียมีประโยชน์มากกว่าเอาไว้ อย่างนี้เรียกว่าให้ทานเอากุศล หรือได้กุศล ซึ่งมันแตกต่าง ไปคนละทิศละทางกับการให้ทานเอาบุญ เราจะเห็นได้กันสืบไปอีกว่าการให้ทานเอาบุญนั่นเองที่ทำให้เกิดการฟุ่มเฟือยขึ้นในสังคมฝ่ายผู้รับทาน จน

กลายเป็นผลร้ายขึ้นในวงพระศาสนาเอง หรือในวงสังคมรูปอื่น ๆ เช่น มีคนขอทานในประเทศมากเกินไป เป็นต้น การให้ทานถูกนักคิดพากันวิพากย์วิจารณ์ในแง่เสื่อมเสีย ก็ได้แก่การให้ทานเอาบุญนี่เอง ส่วนการให้ทานเอากุศลนั้น อยู่สูงพ้นการที่จะถูกเหยียดอย่างนี้ เพราะว่ามีปัญญาหรือเหตุผลเข้าควบคุม แม้ว่าเขาอยากจะให้ทานเพื่อขูดเกลาความขี้เหนียวในจิตใจของเขา ก็ยังมีปัญญารู้จักเหตุผลว่าควรให้ไปในรูปไหน มิใช่เป็นการให้ไปในรูปละโมภบุญหรือเมาบุญ เพราะว่ากุศลไม่ได้เป็นสิ่งที่หวานเหมือนกับบุญ จึงไม่มีใครเมา และไม่ทำให้เกิดการเหลือเฟือ ผิดความสมดุลย์ขึ้นในวงสังคมได้เลย นี่เราพอจะเห็นได้ว่า ให้ทานเอาบุญ กับให้ทานเอากุศลนั้นผิดกันเป็นคนละอันอย่างไร

ในการรักษาศีล ก็เป็นทำนองเดียวกันอีก รักษาศีลเอาบุญ คือ รักษาไปทั้งที่ไม่รู้จักความมุ่งหมายของศีล เป็นแต่ยึดถือในรูปร่างของการรักษาศีล แล้วรักษาเพื่ออวดเพื่อนฝูง หรือเพื่อแลกเอาสวรรค์ตามที่นักพรรณาอานิสงค์เขาพรรณากันไว้ หรือทำอย่างละเมอไปตามความนิยมของคนที่มีอายุล่วงมาถึงวัยนั้นวัยนี้ เป็นต้น ยิ่งเคร่งเท่าใดยิ่งส่อความเห็นแก่ตัว และความยกตัวไว้ตัวมากขึ้นเท่านั้น ยิ่งมีความยุ่งยากในครอบครัว หรือวงสังคมเกิดขึ้นใหม่ ๆ แปลก ๆ เพราะความเคร่งครัดในศีลของบุคคลประเภทนี้ อย่างนี้เรียกว่ารักษาศีลเอาบุญ ส่วนบุคคลอีกประเภทหนึ่ง รักษาศีลเพียงเพื่อให้เกิดการบังคับตัวเองสำหรับจะเป็นทางให้เกิดความบริสุทธิ์ และความสงบสุขแก่ตัวเองและเพื่อนมนุษย์ เพื่อใจสงบสำหรับเกิดปัญญาชั้นสูง นี้เรียกว่ารักษาศีลเอากุศล รักษามีจำนวนเท่ากันลักษณะเดียวกัน ในวัดเดียวกัน แต่กลับเดินไปคนละทิศละทาง อย่างนี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นภาวะแห่งความแตกต่างระหว่างคำว่า บุญ กับคำว่า กุศล คำว่ากุศลนั้น ทำอย่างไรเสีย ก็ไม่มีทางตกหล่มจมปลักได้เลย ไม่เหมือนกับคำว่าบุญและกินเข้าไปมากเท่าไร ก็ไม่มีเมา ไม่เกิดโทษ ไม่เป็นพิษ ในขณะที่คำว่า

บุญ แปลว่าเครื่องฟูใจนั้น คำว่ากุศล แปลว่าความฉลาด หรือเครื่องทำให้ฉลาด และปลอดภัยร้อยเปอร์เซ็นต์

ในการเจริญสมาธิก็เป็นอย่างเดียวกันอีก คือสมาธิเอาบุญก็ได้ เอากุศลก็ได้ สมาธิเพื่อดูนั่นดูนี่ ติดต่อกับคนโน้นคนนี้ที่โลกอื่น ตามที่ตนกระหายจะทำให้เก่งกว่าคนอื่น หรือสมาธิเพื่อการไปเกิดในภพนั้นภพนี้ อย่างนี้เรียกว่าสมาธิเอาบุญหรือได้บุญ เพราะทำใจให้ฟู ให้พองตามความหมายของมันนั่นเอง ซึ่งเป็นของที่ปรากฏว่าทำอันตรายแก่เจ้าของถึงกับต้องรับการรักษาเป็นพิเศษหรือรักษาไม่หายจนตลอดชีวิต ก็มีอยู่ไม่น้อย เพราะว่า สมาธิเช่นนี้ มีตัณหาและทิฏฐิเป็นสมุฏฐาน แม้จะได้ผลอย่างดีที่สุดก็เพียงได้เกิดในวัฏฏสงสารตามที่ตนปรารถนาเท่านั้น ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน ส่วนสมาธิที่มีความมุ่งหมายเพื่อการบังคับใจตัวเองให้อยู่ในอำนาจ เพื่อกวาดล้างกิเลสอันกลุ้มรุมจิตให้ราบเตียน ข่มขี่มิจฉาทิฏฐิอันจรมาในปริมณฑลของจิต ทำจิตให้ผ่องใสเป็นทางเกิดของวิปัสสนาปัญญาอันดิ่งไปยังนิพพาน เช่นนี้ เรียกว่าสมาธิได้กุศล ไม่ทำอันตรายใคร ไม่ต้องหาหมอรักษา ไม่หลงวนเวียนในวัฏฏสงสาร จึงตรงกันข้ามจากสมาธิเอาบุญ

ครั้นมาถึงปัญญา นี้ไม่มีแยกเป็นสองฝ่าย คือไม่มีปัญญาเอาบุญ เพราะตัวปัญญานั้น เป็นตัวกุศลเสียเองแล้ว เป็นกุศลฝ่ายเดียว นำออกจากทุกข์อย่างเดียว แม้ยังจะต้องเกิดในโลกอีก เพราะยังไม่แก่ถึงขนาด ก็มีความรู้สึกตัวเดินออกนอกวัฏฏสงสาร มีทิศทางดิ่งไปยังนิพพานเสมอ ไม่วนเวียนจนติดหล่มจมเลน โดยความไม่รู้สึกตัว ถ้ายังไม่ถึงขนาดนี้ ก็ยังไม่เรียกว่าปัญญาในกองธรรมหรือธรรมขันธ์ของพุทธศาสนา ดังเช่นปัญญาในทางอาชีพหาเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง เป็นต้น

ตามตัวอย่างที่เป็นอยู่ในเรื่องจริงที่เกี่ยวกับการกระทำของพวกเราเอง ดังที่กล่าวมาแล้วนี้ ทำให้เราเห็นได้ว่าการที่เราเผลอ หรือถึงกับหลงเอาบุญกับกุศลมาปนเปเป็นอันเดียวกันนั้น ได้ทำให้เกิดความสับสนอลเวงเพียงไร และทำให้คว้าไม่ถูกตัวสิ่งที่เราต้องการ จนเกิดความยุ่งยากสับสนอลหม่านในวงพวกพุทธบริษัทเองเพียงไร ถ้าเรายังขืนทำสุ่มสี่สุ่มห้า เอาของสองอย่างนี้เป็นของอันเดียวกันอย่างที่เรียกกันพล่อย ๆ ติดปากชาวบ้านว่า "บุญกุศล ๆ" เช่นนี้อยู่สืบไปแล้ว เราก็จะไม่สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ อันเกี่ยวกับการทำบุญกุศลนี้ ให้ลุล่วงไปด้วยดีจนตลอดกัลปาวสานก็ได้

ถ้ากล่าวให้ชัด ๆ สั้น ๆ บุญ เป็นเครื่องหุ้มห่อกีดกั้นบาปไม่ให้งอกงามหรือปรากฏ หมดอำนาจบุญเมื่อใด บาปก็จะโผล่ออกมา และงอกงามสืบไปอีก ส่วนกุศลนั้น เป็นเครื่องตัดรากเง่าของบาปอยู่เรื่อยไป จนมันเหี่ยวแห้ง สูญสิ้นไม่มีเหลือ ความต่างกันอย่างยิ่งย่อมมีอยู่ดังกล่าวนี้

คนปรารถนาบุญ จงได้บุญ คนปรารถนากุศล ก็จงได้กุศลและปลอดภัยตามความปรารถนา แล้วแต่ใครจะมองเห็นและจะสมัครใจจะปรารถนาอย่างไร ได้เช่นนี้เมื่อใด จึงจะชื่อว่าพวกเรารู้จักบุญกุศลกันจริง ๆ รู้ทิศทางแห่งการก้าวหน้าและทิศทางที่วกเวียน ว่าเป็นของที่ไม่อาจจะเอามาเป็นอันเดียวกันได้เลย แม้จะเรียกว่า "ทาง ๆ" เหมือนกันทั้งสองฝ่าย

วัดธารน้ำไหล
๒๕ มิ.ย. ๙๓

ศาสนศึกษาของเรา ทันสมัยหรือ

ยาพิษเมื่อเคลือบน้ำตาลแล้ว อาจหลงดื่มได้โดยง่าย และไปรู้ตัวว่าเป็นยาพิษก็ต่อเมื่อสายเสียแล้ว เสียงสรรเสริญเยินยอเซ็งแซ่ว่า เรามีพุทธศาสนาเจริญแล้วนั้น อาจกลายเป็นพิษขึ้นวันหนึ่งก็ได้ เพื่อเป็นการไม่ประมาท เรามาลองพิจารณา และวินิจฉัยเรื่องนี้กันดูโดยละเอียดเถิด หากมันจะมิใช่ยาพิษที่เคลือบหุ้ม ก็ไม่เสียเวลาอะไร เท่ากับการระวังตัว และหาทางให้ปลอดภัยยิ่งขึ้นไว้เสมอ

การศึกษาทางศาสนาของเรานี้ เมื่อเพ่งแต่เผินๆ แล้ว อาจเห็นไปว่าเจริญแล้วจริง เพราะตามชนบทหรือหัวเมืองต่างๆ มีสถานที่ศึกษาพุทธศาสนาอย่างเพียบพร้อม แม้จะไม่เดินทางไปศึกษาในกรุง ซึ่งนับว่าเป็นสถานที่ศึกษาสูงสุดของประเทศ ก็อาจหาสถานที่ศึกษาตามบ้านนอกก็ได้ แต่ถ้าใช้วิจารณญาณเพ่งให้ถี่ถ้วนหรือลึกเข้าไปกว่านี้สักหน่อยแล้ว จะเห็นได้ว่า การศึกษาทางพระศาสนาที่สูงซึ้ง ตลอดถึงการศึกษาวิธีเปรียบเทียบกับศาสนาอื่นๆ หรือกับศาสตร์อื่นๆ เช่น วิทยาศาสตร์ เป็นต้น และการเผยแพร่ออกนอกประเทศของประเทศเรานั้น ยังล้าหลังนักศึกษาในต่างประเทศอยู่มากนัก เมื่อเปรียบเทียบการศึกษาของต่างประเทศกับประเทศเราแล้ว จะเห็นได้ทันทีว่า ประเทศเรายังล้าหลังอยู่หรือยังไม่สูงพอในส่วนคุณภาพบางอย่าง เมื่อมองไปยังจำนวนผู้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาแล้วก็มีไม่น้อยกว่าต่างประเทศเขาเลย หรือต่างประเทศอาจจะมีน้อยกว่าก็เป็นได้ แต่ถึงแม้ว่ามีจำนวนน้อยคนก็จริง ถ้าคนนั้นๆ เป็นผู้ขวนขวายจริง รู้จริง พลีชีวิตเพื่อการศึกษาจริง ทำงานให้แก่ศาสนาอย่างไม่คิดถึงชีวิตของตน เขาก็ได้รับความเจริญเร็ว และกำลังก้าวไปสู่ผลสำเร็จอันสูงส่งได้อย่างรวดเร็ว โดยเผยแพร่ศาสนาไปทั่วโลกได้ ในประเทศของเรานี้ จำนวนนักบวชของศาสนาเกือบ

ตั้งสองแสนเศษ อาจทำให้พระศาสนาเจริญได้เป็นอย่างดีทีเดียว แต่หาเป็นเช่นนั้นไม่ นี่เป็นเพราะเหตุไร ? ก็เพราะเหตุว่า ในจำนวนนักบวชและนักศาสนาตั้งแสน ๆ นั้น จะเอานักศึกษาที่อุทิศชีวิตแก่ศาสนาอย่างแท้จริงเพียง ๑ ใน ๑๐๐ ก็ยากเต็มที มีแต่นักศึกษาตามประเพณีเสียเป็นส่วนใหญ่ เมื่อไม่มีการพลีชีวิตเพื่อศาสนศึกษาที่แท้จริงแล้ว พุทธศาสนาในประเทศเรา ก็ยังไม่เจริญสูงซึ้งจนสามารถขยายตัวครอบงำสากลโลก และมีผู้สามารถเทียมทันนักศึกษาในต่างประเทศเขาได้

แท้จริง พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่อยู่ในความสนใจของคนเกือบทั้งโลก ปรากฏว่าเกือบหนึ่งในสามของพลโลกเวลานี้ถือพุทธศาสนา และทุก ๆ มุมของโลกย่อมมีพุทธศาสนาประจำอยู่ กับทั้งยังมีผู้นำไปเผยแพร่ในที่ต่าง ๆ อีกเป็นจำนวนมาก แต่นั่นเป็นฝีมือของผู้เผยแพร่ชาวต่างประเทศทั้งนั้น ในต่างประเทศมีสมาคมพุทธศาสนาเกือบทุก ๆ แห่ง ที่มีคนรับถือพุทธศาสนาแล้ว เช่นเวลานี้ประเทศญี่ปุ่นมีสมาคมยุวพุทธใหญ่ที่สุดในโลก และมีนักศึกษาชั้นสูงที่กำลังทำงานติดต่อเรื่องทางพุทธปรัชญาทั่วโลก ยังมีที่พม่าและลังกาอีก นี่เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่าการเผยแผ่พุทธศาสนาในต่างประเทศเจริญสูงในทางคุณภาพเพียงไร ถ้าประเทศเราจัดตั้งสมาคมที่มีสมรรถภาพเช่นนั้นบ้างแล้ว กิจการพระศาสนาในประเทศเราก็จะไม่น้อยหน้าต่ำตาไปกว่าต่างประเทศเลย แต่นี่ประเทศเราไม่มีกิจการทำนองนั้น เพราะเหตุไร ? เพราะประเทศเรา มิได้มีนักศึกษาที่มีความรู้เกี่ยวกับศาสนาทันสมัย และประชาชนเป็นจำนวนมากไม่ได้เอาใจใส่ต่อพุทธศาสนาให้สูงเป็นพิเศษมากไปกว่าการงานอย่างอื่น ! เราไม่มีพวกที่รักศาสนาอย่างชีวิตจิตใจที่เรียกว่า Religionist มากเท่าพวกพม่าและลังกา จึงไม่สามารถตั้งสมาคมเช่นนั้นขึ้นได้ มีแต่นักศึกษาชั้นสามัญ หรือผู้ขวนขวายฝ่ายวัตถุเสียโดยมาก แม้แสดงตัวหรือเปล่งวาจาว่าเป็นพุทธมามกะแล้วก็จริง แต่ก็ยังมีข้อซ่อนเร้นบางอย่างแฝงอยู่ข้างหลัง เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วกิจการศาสนศึกษาของประเทศเราจะเจริญสูงวิเศษ ๆงอย่างไรได้ แม้ว่าประเทศเรามีจำนวนพลเมืองที่เป็นนักบวชและนักศึกษาศาสนา

เกือบสามแสนก็ดี แต่ยังทำให้พุทธศาสนารุ่งโรจน์ไม่ได้ นี่ก็เพราะเรายังขาดอะไรบางอย่างอยู่ก็ได้ เช่น ขาดความเอาจริง ขาดหลักสูตรการศึกษาที่เหมาะสมัย หรือยังมีหลักสูตรไม่เพียงพอ และไม่มีผู้ที่พลีชีวิตเพื่อการศึกษาจริงๆ ฯลฯ เรามาพิจารณาดูเหตุการณ์กันสัก ๒—๓ ข้อดังต่อไปนี้ :—

๑. ถ้าจะลองนึกถึงการที่มหาวิทยาลัย เคมบริดจ์ในอังกฤษ ส่งปริญญาสูงสุด (Ph.D.) ของมหาวิทยาลัย มาถวายพระภิกษุนักศึกษาบางรูปในลังกา เช่น ท่าน ป. วชิรญาณ เป็นต้นแล้ว ย่อมทำให้เราเห็นว่า เรายังไม่มีนักศึกษาชนิดนั้น ถ้ามีก็มีไปอย่างอื่นที่ไม่สามารถเขียนหนังสือเรื่องพุทธปรัชญาเป็นภาษาอังกฤษให้โลกอ่านได้ อังกฤษอยากเอาอกเอาใจ หรือไม่อยากเอาอกเอาใจต่อเราและลังกา ซึ่งเป็นปัญหาทางการเมืองนั้น อาจมีเท่าๆ กันระหว่างเรากับลังกา ในส่วนนี้ จึงไม่ควรระแวงไปว่าเป็นแง่ของการเมือง

๒. เราควรคิดว่า ทำไมชาวยุโรปและอเมริกาที่เป็นนักศึกษา เมื่อต้องการจะบวชเป็นพระภิกษุ หรือเพียงแต่ศึกษาหลักพุทธศาสนา ย่อมพากันมาศึกษาที่พม่า หรือลังกา หรือมิฉะนั้น ก็ผ่านเมืองไทยตรงไปญี่ปุ่น นี่เป็นเครื่องชี้ให้เห็นได้หรือไม่ว่า เขายอเราเพียงลมๆ แล้งๆ เท่านั้น ว่าเรามีพุทธศาสนาเจริญ หรือคำว่าเจริญของเรา หมายเพียงปริมาณ มิใช่โดยคุณภาพ ปราชญ์ทางพุทธศาสนาในพม่า ลังกา และญี่ปุ่น เคยเขียนตำราพุทธศาสนาเป็นภาษากลางของโลก (คือภาษาอังกฤษ) เป็นเล่มๆ แม้แต่พระลามะในธิเบตก็ทำได้เช่นนี้ แต่พระภิกษุไทยเรายังไม่ปรากฏ เรื่องนี้ถ้าเป็นเพียงเพราะเราไม่มีความรู้ภาษาอังกฤษก็พอทำเนา แต่ถ้ากลายเป็นว่า เราไม่มีความรู้ทางพุทธปรัชญา ที่จะอธิบายได้อย่างสบหลักวิทยาศาสตร์ และทันสมัยด้วยแล้วก็ต้องเป็นอันว่า เรายังล้าหลังเขาอยู่อย่างมากมาย !

๓. เท่าที่เราเห็นกันอยู่อย่างประจักษ์เวลานี้ หนังสือเรื่องเดียวกัน เช่น เรื่องพุทธประวัติ ฝรั่งแต่งได้เรื่องสมบูรณ์จริงๆ กว้านเอาข้อความในบาลี

อรรถกถามาหมดแล้ว ยังรวบเอาฝ่ายมหายานมาประกอบไว้ให้และเทียบเคียงกับประวัติศาสตร์สากลของโลก ซึ่งเขารู้แตกฉานดีไว้ทุกตอน เป็นหนังสือเล่มโตกว่าของเราหลายเท่านัก ซ้ำยังมีหลายคนทำ มีหลายฉบับด้วยกัน เรามีเช่นนี้หรือ ? หรือเราก็สามารถ แต่เราไม่อยากทำ หรือว่าการศาสนศึกษาของเรายังหลับอยู่ในส่วนนี้

๔. หนังสือพิมพ์ทางพุทธศาสนา ที่จัดออกโดยศาสนศึกษาสูงสุดของประเทศ คือหนังสือพิมพ์ธรรมจักษุ ของมหามกุฏราชวิทยาลัยเวลานี้ มีสมาชิกเพียงจำนวนร้อย ๆ เท่านั้น ไม่ถึงพัน ๆ นี่ย่อมเป็นเครื่องแสดงว่า เรายังมีนักศึกษาน้อยเหลือเกิน ยิ่งถ้าจะคัดเอาเฉพาะที่เป็นนักศึกษาจริง ๆ จากจำนวนร้อย ๆ นั้นแล้ว คงเหลือเพียงจำนวนไม่กี่คนเท่านั้น นี่ย่อมเป็นเครื่องแสดงอยู่ในตัวแล้วว่า เรายังไม่มีนักศึกษาขนาดที่จะสามารถกู้เกียรติยศของชาติ ให้ทันสมัยในสมัยนี้ได้

ถ้าเพ่งเฉพาะหลักสูตรที่ศึกษาอยู่ในเวลานี้แล้ว นับว่ายังไม่เพียงพอ หรือยังไม่ทันสมัยพอ ประกอบกับทั้งที่ผู้ศึกษานั้น ไม่ได้รับความรู้เต็มหลักสูตรเสียด้วยซ้ำ เพราะการสอบไล่ยังไม่รัดกุมพอ! ไม่เชื่อลองจับนักธรรมเอกบางคนมาสอบความรู้นักธรรมเอกใหม่ดู จะปรากฏว่ามีความรู้ไม่ได้หนึ่งในสิบของหลักสูตรก็มี! เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว ยิ่งทำให้มีความรู้ไม่พอลงไปอีก และบางคนเรียนเพราะถูกบังคับก็มี เรียนเพื่ออยู่ว่าง ๆ ก็มี เรียนตามเพื่อนก็มี หรือเรียนพอให้สอบได้ประกาศนียบัตร เพื่อให้เขารู้ว่า ตนสอบได้ชั้นนั้นชั้นนี้ แต่หาได้นึกถึงความรู้ที่ตนได้นั้นว่าจะสมกับที่แสดงตนให้ชาวโลกเห็นว่าได้ชั้นนั้นชั้นนี้ หรือไม่! เมื่อมีการศึกษาอยู่อย่างนี้แล้ว เข้าใจว่า สักร้อยชาติพันชาติ ศาสนาก็เจริญขึ้นมาไม่ได้เลย! และจะทำให้อนุชนผู้ตามมายุคหลัง ๆ ยิ่งเข้าใจผิดต่อพุทธศาสนามากขึ้นเสมอ จนผลที่สุดไม่มีความนิยมในศาสนศึกษาเหลือเลย

บางคนมีความรู้พอที่จะทำงานให้ศาสนาได้บ้าง หรือพอที่จะทำประโยชน์ให้แก่เพื่อนมนุษย์ด้วยกันได้บ้าง แต่ก็ไม่นำมาใช้ในส่วนที่เกี่ยวกับศาสนา

หรือกลับนำไปใช้ในสิ่งที่เป็นประโยชน์แคบ ๆ ทางโลก เท่ากับไม่ได้นำมาใช้ ซึ่งไม่คุ้มค่าเวลาที่ได้ลงทุนศึกษาไป นี่เช่นเดียวกับที่ท่านเปรียบไว้ว่า ความรู้เปรียบเหมือนยาพิษ เพราะการที่ไม่ใช้ อาหารเป็นเหมือนยาพิษ เพราะไม่ย่อย

เมื่อเพ่งไปในทางหลักวิชาที่ศึกษากันอยู่ หลักวิชาที่ศึกษาอยู่เวลานี้ตามสถานที่ต่าง ๆ นับว่ายังไม่บริบูรณ์พอ ที่จะสามารถทำผู้ศึกษาให้เชี่ยวชาญแตกฉานทางศาสนาได้ เรามีหลักสูตรการศึกษาที่สำคัญแล้วก็จริง แต่ยังไม่สามารถยังผลสำเร็จให้เกิดขึ้นได้เต็มที่ ซึ่งจะเห็นได้ว่า เวลานี้มีนักศึกษาที่สำเร็จการศึกษาฝ่ายพุทธศาสนาชั้นสูงสุดของประเทศเรา ผู้ใดบ้างที่สามารถทำงานให้ศาสนาจริง ๆ หรือบรรลุผลสำเร็จในทางปฏิบัติธรรมได้บ้างสักกี่คน ? ข้อนี้ดุจการสร้างเรือน แม้เมื่อเรามีเสาพร้อมบริบูรณ์แล้ว ก็ยังเป็นเรือนให้อยู่ไม่ได้ ยังจะต้องอาศัยเครื่องทัพพสัมภาระอื่น ๆ อีก จึงจะกลายเป็นเรือนที่สมบูรณ์ขึ้นได้ทำผู้อยู่ให้สบายได้ การศาสนศึกษาก็เช่นเดียวกัน จะมุ่งศึกษาแต่ตัวศาสนาอย่างเดียว ย่อมไม่พอ ยังจะต้องอาศัยหลักวิชาอื่น ๆ อีก จึงจะสม หรือทันสมัยได้ วิชาความรู้รอบตัว เช่น อักษรศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และคณิตศาสตร์ ฯลฯ เหล่านี้เป็นบุพพภาคของผู้ที่จะศึกษาธรรมะเบื้องสูงขึ้นไป เมื่อได้ผ่านวิชาเหล่านี้ไปแล้ว การศึกษาหลักธรรมะขั้นสูง ๆ ต่อไปย่อมเป็นของไม่ยากเลย เพราะมีพื้นฐานดีแล้ว เช่นเดียวกับการขึ้นบันได ชั้นแรกจะก้าวขึ้นขั้นสุดไม่ได้ จำเป็นจะต้องก้าวขึ้นไปทีละขั้น ๆ จนถึงขั้นที่สุด การศึกษาพุทธศาสนาก็เช่นนั้น ชั้นแรกจะเรียนเอามรรคผลนิพพานทีเดียว ย่อมไม่เป็นผลสำเร็จ ดังท่านผู้รู้คนหนึ่งกล่าวว่า "การศึกษาของพระ ท่านขึ้นทางปลายลงมาหาโคน ส่วนเราต้องการขึ้นจากโคนไปหาปลาย" นี่หมายถึงไม่มีความรู้สามัญเป็นพื้นฐานเพียงพอ จับเข้าก็ศึกษาและสอนพุทธปรัชญา เลยกลายเป็นนกแก้วที่เทศน์ได้จ้อเท่านั้น วิชาเหล่านี้ เป็นเครื่อง

มืออันดีในอนาคตในการคิดค้นพุทธปรัชญาด้วยวิธีวิปัสสนา หรือในการประกาศศาสนาสั่งสอนประชาชน เพื่อจะได้พิสูจน์ทางเหตุผลให้เขาเห็นได้อย่างแจ่มแจ้ง ยิ่งการสอนศาสนาแก่นักศึกษาหนุ่มแล้ว สิ่งเหล่านี้จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมี เพื่อจะชี้สิ่งต่าง ๆ ให้เขาเห็นง่าย ๆ หากปราศจากสิ่งเหล่านี้เสียแล้ว นับว่าเป็นการยากอยู่ไม่น้อย ในเมืองไทยเราเวลานี้ สมมติว่าถ้ามีนักศึกษาชาวต่างประเทศจากมหาวิทยาลัยที่เชี่ยวชาญต่อหลักวิทยาศาสตร์ ตรรกวิทยาและอื่น ๆ มาขอศึกษาหลักพุทธปรัชญ โดยจะต้องเปิดโอกาสให้เขาถามอย่างไม่อั้นประตูแล้ว เวลานี้เรามีภิกษุหรือเจ้าหน้าที่ทางศาสนาคนไหนบ้าง ที่สามารถรับหน้านักศึกษาชนิดนั้นให้ได้ผลเป็นที่พอใจ

แม้พระพุทธองค์ ก็ยังเคยทรงศึกษาวิชาพื้นสามัญเหล่านี้ ปรากฏว่าเมื่อพระองค์ยังทรงพระเยาว์อยู่ พระองค์ได้ทรงศึกษาวิชาเหล่านี้ครบบริบูรณ์จากสำนักอาจารย์ จนหมดความรู้ของอาจารย์ผู้สอนในสมัยนั้น และวิชาอันนี้เป็นเครื่องมืออันสำคัญในการค้นหาธรรมะเบื้องสูงของพระองค์โดยเฉพาะ พระองค์ทรงสามารถประกาศศาสนาของพระองค์ได้คล่องแคล่วโดยไม่ติดขัดอะไร เพราะพระองค์มีหลักวิทยาอันดีในการที่จะสั่งสอนประชาชน ทุก ๆ สิ่งที่พระองค์ทรงบัญญัติขึ้น ย่อมเป็นสิ่งที่มีเหตุผลเพียงพอ พระองค์สามารถหมุนคนซึ่งถือศาสนาอื่น ให้มานับถือพุทธศาสนาได้ เช่นคราวพระองค์ทรงทรมานพวกชฎิลพันคนเป็นอาทิ

หากว่าประเทศเรายังมัวหลงจัดการศึกษากันอยู่เพียงเท่านี้แล้ว พุทธ-ศาสนาจะเจริญขึ้นไปกว่าที่เป็นอยู่ในเวลานี้ไม่ได้ เมื่อไรได้ปรับปรุงการศึกษาให้ทันสมัยยิ่งขึ้น เมื่อนั้นแหละพุทธศาสนาประเทศเราจะเจริญรุ่งเรืองทันต่างประเทศ ตราบใดที่ยังมีนักศึกษาที่ตกหลุมฝ่ายวัตถุมากอยู่เพียงไร ตราบนั้นความเสื่อมศูนย์ของพุทธศาสนาจะมีมากขึ้นเพียงนั้น !

ทั้งนี้ มิใช่เพื่อแกล้งติตัวเองหรือชาติเราเอง ต้องการเพียงให้ทราบว่าการงานแผนกนี้ของเรายังล้าหลัง ถ้าเรามัวหลงทะนงอยู่ จะกลายเป็นเรื่องกระต่ายวิ่งแข่งกับเต่าในนิทานสุภาษิตไป ผลสุดท้ายเราก็อยู่ปลายแถว และจะรู้สึกเสียดายเกียรติอันหอมหวล ที่บรรพบุรุษของเราได้สร้างไว้ให้ และมาหลุดมือไปเสีย นั่นคือ เกียรติแห่งการเป็นประเทศที่มีพุทธศาสนาเจริญที่สุดในโลก!

ถ้าว่าไปในทางธรรม เราก็อาจกล่าวได้ว่า เรายิ่งมีการศึกษาเจริญก้าวหน้าเพียงใด ก็ยิ่งเป็นอุปกรณ์อันวิเศษแก่การปฏิบัติธรรมมากเพียงนั้น เราจะมีผู้บรรลุคุณวิเศษเบื้องสูงได้ง่ายและมากเข้า

ฉะนั้นจึงสรุปความได้ว่า การขะมักเขม้นขวนขวายให้งานแผนกศาสนศึกษาของเราเจริญขึ้นนั้น ย่อมเป็นความดีความถูกโดยประการทั้งปวง ขอพวกเราจง ตื่นให้ทันกาล เสียโดยเร็วเถิด! ขอท่านผู้มีอำนาจอภินิหารในการบริหารพระศาสนา ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ได้โปรดหยิบเรื่องนี้ขึ้นพิจารณาเถิด!

๘ กันยายน ๒๔๘๑

ห่วงสามเณร

ลูกเสือและยุวชน ถูกยกขึ้นเป็นกำลังของชาติส่วนหนึ่งอย่างออกหน้าออกตา แต่ว่าสามเณรซึ่งเป็นกำลังส่วนหนึ่งของศาสนา ทำนองเดียวกับที่ยุวชนเป็นให้แก่ชาตินั้น ดูเหมือนจะมีผู้มองข้ามพ้นไป สามเณรจึงไม่เด่นในศาสนา เหมือนที่ยุวชนเด่นในชาติ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว ก็เป็นธรรมดาอยู่เองที่สามเณรได้รับความเอาใจใส่น้อยกว่าที่ทางยุวชนได้รับจากชาติ เมื่อเราไม่เอาใจใส่กับยุวชนให้มากพอ ผลร้ายย่อมเกิดขึ้นแก่ชาติ และทำนองเดียวกันนั้นผลร้ายบางประการย่อมเกิดขึ้นแก่ศาสนา ในเมื่อสามเณรไม่ได้รับความเอาใจใส่ที่มากพอ

การที่คณะสงฆ์จัดให้สามเณรกับภิกษุเรียนและสอบไล่เป็นอย่างเดียวกัน ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์นั้น ไม่ชื่อว่าทางการได้เอาใจใส่ในสามเณร เท่ากับที่เอาใจใส่ต่อภิกษุ มิหนำซ้ำบางอย่างยังเป็นการรุนแรงต่อจิตใจของสามเณรด้วยซ้ำไป เช่นการเรียนและสอบนักธรรมชั้นเอก เนื่องจากหลักสูตรอันเดียวกัน สามเณรจะต้องจดจำปาฏิโมกข์ของภิกษุ และศึกษาวิธีการปกครองหมู่คณะ ตลอดจนการทำสังฆกรรม เช่นเดียวกับพระมหาเถระ เช่นนี้ เป็นการทรมานสมองน้อย ๆ ของสามเณรโดยไม่รู้สึก ผิดหลักสุขภาพและจิตวิทยา เช่นกับที่มหาวิทยาลัยต่าง ๆ ในโลก เขาย่อมจำกัดอายุฝ่ายต่ำของผู้จะเข้าไปเป็นนิสิตไว้ เพื่อไม่ให้เด็กที่ยังอ่อนเกินไปเข้าไปศึกษาวิชาที่ยากเกินไป เช่นกับที่สามเณรต้องศึกษาเรื่องของพระมหาเถระเป็นต้น ในบัดนี้

ถ้าลองเอาใจใส่สอดส่องดูในเรื่องนี้แล้ว ย่อมจะเกิดความคิดว่า สามเณรไม่ควรเรียนหลักสูตรเดียวกัน ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์ กับภิกษุ แต่ควรจะมีหลักสูตรที่จัดไว้เฉพาะ เพื่อให้เหมาะแก่สมองของคนในวัยต่ำ และให้เหมาะแก่การที่จะเป็นภิกษุผู้มีความสามารถรอบตัวในวันข้างหน้า และเราอาจลงเห็นร่วมกันว่า การที่เราขาดภิกษุผู้สามารถทำกิจพระศาสนาอย่างกว้างขวางในสมัยที่โลกกำลังหมุนจี๋ด้วยความก้าวหน้าเช่นนี้ น่าจะมีมูลมาจากการที่ไม่ได้เอาใจใส่จ้ำจี้จ้ำไช จัดหลักสูตรการศึกษาโดยเฉพาะของสามเณร ได้เหมาะจริง ๆ อยู่บ้างก็เป็นได้ การที่สามเณรชิงเรียนหลักสูตรชั้นมหาเถระเรียนเสียตั้งแต่แรกเช่นนี้ ย่อมหมดโอกาสที่จะได้เรียนวิชาเบื้องต้นบางสิ่งบางอย่างที่จะทำให้สามเณรผู้นั้นเป็นพระมหาเถระที่ปราชญ์เปรื่องที่สุดในภายหลัง ทั้งสมองยังถูกทรมานมาให้แกรนเสียแต่เล็ก เสื่อมคุณภาพไปในภายหลัง ทั้งร่างกายก็อ่อนแอจนเป็นเหยื่อแห่งโรคเช่น วรรณโรคได้อย่างง่ายดาย ดังที่ปรากฏอยู่ในแถลงการณ์คณะสงฆ์ อันจะเป็นสถิติได้ว่า เปรียญหนุ่มที่ถึงแก่มรณภาพนั้น มรณภาพด้วยวรรณโรคมากที่สุด รัฐบาลควรจะขอให้คณะสงฆ์วางระเบียบที่เป็นการดูแลสุขภาพ ทั้งทางกายและทางจิตสามเณร ให้มากที่สุดเป็นพิเศษขึ้นอีกส่วนหนึ่ง เพื่อว่ายุวชนของศาสนาจะได้เป็นกำลังของศาสนาอย่างเต็มที่ในอนาคต

นี่เป็นข้อหนึ่ง ที่สามเณรควรได้รับความเอาใจใส่เพิ่มขึ้นคือในด้านหลักสูตรของการศึกษาที่เกี่ยวถึงสุขภาพด้วย ทั้งทางกายและทางจิต

อีกด้านหนึ่งนั้น คือฐานะแห่งการปฏิบัติธรรม ในด้านการปฏิบัติธรรมและคุณธรรมทางจิตนี้ เราย่อมเคยได้ยินได้ฟังกันมาว่า สามเณรที่เป็นพระอรหันต์ก็มีอยู่หลายองค์ ปรากฏอยู่ในปกรณ์ต่าง ๆ ซึ่งเมื่อใคร่ครวญดูแล้ว

ก็พอจะเห็นตามได้ แต่ว่าเป็นส่วนน้อยมาก เมื่อนำมาเทียบกับจำนวนภิกษุที่เป็นพระอรหันต์ ครั้นล่วงมาถึงปัจจุบันนี้ ในที่บางแห่ง สามเณรก็คือคนใช้ คนครัวเราดี ๆ นี่เอง แม้ว่าสามเณรจะศึกษาหลักสูตรเดียวกันกับภิกษุ มีความรู้เท่ากัน สามเณรก็ไม่ได้รับเกียรติในพิธีการต่าง ๆ เช่นเดียวกับภิกษุ ไม่ได้รับความไว้วางใจในภูมิธรรมเช่นเดียวกับภิกษุ ซ้ำบางทียังเป็นพวกที่สำหรับขับสำหรับล้อหยอก อยู่ดังนี้แล้ว ความนับถือตัวเอง จะเกิดขึ้นในใจสามเณรได้อย่างไร

คนเราเมื่อขาดความนับถือตัวเอง ย่อมมีจิตใจสูงขึ้นไม่ได้โดยเด็ดขาด เพราะฉะนั้นการที่ภูมิธรรมและเกียรติของสามเณรไม่สูงขึ้นมากพอ ก็น่าจะเป็นเพราะขาดความเอาใจใส่ที่มากพอเหมือนกันนั่นเอง การที่สามเณรบางคนไปได้ไกลเป็นพิเศษ เช่นเป็นเปรียญเก้าประโยคตั้งแต่ยังเป็นสามเณรนั้น เนื่องจากในตัวเขามีอะไรที่ธรรมชาติใส่มาเป็นพิเศษต่างหาก แต่ถ้าหากว่าได้รับความเอาใจใส่ที่ถูกต้องเข้าด้วย ก็ยิ่งจะไปได้ไกลกว่านั้น ทันสมัยกว่านี้ สามารถกว่านั้น เมื่อสามเณรถูกเอาใจใส่จนเกิดความนับถือตัวเองว่าเป็นยุวชนของศาสนา และมีความสำคัญอย่างยิ่ง จนเขาจัดอะไร ๆ ให้เฉพาะด้วยความเอาใจใส่แล้ว ก็จะมีความพยายามยกฐานะของตนขึ้นอีก จนมีภูมิธรรมทั้งทางมารยาทและทางจิตรุ่งเรืองยิ่งขึ้นกว่าเก่า ก่อให้เกิดความเอ็นดู ความรักซึ่งเป็นอำนาจที่จะเอาชนะน้ำใจคนดุร้ายได้เป็นอย่างมาก

เราเคยอ่านพบในคัมภีร์กันแล้ว ว่ามีสามเณรหลายรูปที่ความน่าเอ็นดูและความฉลาดของท่านได้ทรมานมหาจักรพรรดิ์ เช่น พระเจ้าอโศกราช ให้อ่อนโยนและยอมรับนับถือท่านได้ และทำการบางอย่างที่ภิกษุไม่อาจทำสำเร็จได้ดังนี้เป็นต้น ซึ่งล้วนแต่แสดงว่า สามเณรนั้นเมื่อได้รับการเอาใจใส่ที่ถูกต้อง

แล้ว จะมีความสำคัญไม่น้อย เพียงไร ถ้าเราจะส่งสามเณรที่ฉลาดเท่ากับพระไปเผยแพร่ศาสนาด้วยกันในยุโรป บางทีสามเณรจะทำงานได้ผลมากกว่า เพราะความน่าเอ็นดู และอื่นๆ ข้อที่สามเณรยังเป็นเด็ก นั่นย่อมหมายว่ามีราคะโทสะน้อยกว่าผู้ใหญ่ด้วย แม้จะฉลาดน้อยกว่า ก็มีความลับลมคมในน้อยกว่าซึ่งถ้ามีการเอาใจใส่สั่งสอนให้ถูกทางแล้ว เราอาจรักษาความบริสุทธิ์ดั้งเดิมของธรรมชาติอันนี้ไว้ได้ และยังอาจส่งเสริมให้เจริญงอกงามไปในทางที่จะมีกิเลสเบาบางได้อีกด้วย เราอาจได้คนที่มีการเสียสละจริง อุทิศตนแก่ศาสนาหรือส่วนรวมจริง มีความรู้เพียงพอจริงสำหรับทำงานให้แก่ศาสนา ถ้าว่าเราจะหันมาเอาใจใส่กับยุวชนของศาสนา คือสามเณร ให้เป็นอย่างประณีตจริง ๆ

เมื่อเราหันไปมองดูกลุ่มชนต่าง ๆ ที่กำลังทำงานด้วยความเสียสละให้แก่ชาติอยู่ในบัดนี้แล้ว เราจะพบว่าลัทธิชาตินิยมของแต่ละประเทศนั้น ไม่ใช่เพียงแต่เขาตั้งขึ้นเพื่อเป็นหลักสำหรับให้ผู้ใหญ่ยึดถือหรือจำไว้ แต่ได้ตั้งขึ้นเพื่อช่วยกันหาวิธีกรอกใส่ลงในสมองของยุวชน ที่กำลังเดินตามมาทีเดียว จึงในไม่กี่ปีนัก เขาก็ได้คนหนุ่มที่กล้าหาญจริง ๆ เอาชีวิตเข้าแลกเพื่อชาติได้จริง ๆ เป็นจำนวนมากพอ เป็นที่น่าอัศจรรย์แก่ผู้ได้เห็นทั่วไปได้จริง ๆ เขาเอาใจใส่ในยุวชนมากกว่าในผู้ใหญ่ เพราะว่าจะเป็นผู้ที่ปั้นขึ้นมาแบบใหม่ เขาจึงปั้นคนของเขาได้จริง ๆ

โดยทำนองเดียวกันนี้ ในฝ่ายศาสนาเรา ซึ่งมีหน้าที่เป็นที่พึ่งแก่โลกเราก็จะต้องมีคนจริงทำนองเดียวกันนั้นสำหรับทำหน้าที่ เราจึงต้องเอาใจใส่กับสามเณร ซึ่งยังอยู่ในขีดที่ฝึกฝนได้ง่ายกว่าภิกษุซึ่งเป็นผู้ใหญ่แล้ว หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่ง ก็คือเอาใจใส่ฝึกฝนกันให้อย่างยิ่งเสียแต่แรกเริ่มที่จะฝึกได้

ดีกว่ามาเอาใจใส่ฝึกฝนเมื่อปลายมือเป็นไหน ๆ เพราะฉะนั้น สามเณรควรได้รับความเอาใจใส่ในสมัยที่โลกกำลังปั่นป่วนนี้ ให้มากกว่าในสมัยก่อน ๆ ซึ่งเหตุการณ์ผิดกันอย่างตรงกันข้าม

ผู้เขียนเรื่องนี้แม้ไม่มีลูก แต่ก็มีหลานและเด็กอื่น ๆ ที่ถือว่าเหมือนลูกเหมือนหลาน เด็ก ๆ เหล่านี้ ควรจะได้บวชเป็นสามเณรดี หรือควรจะให้เล่าเรียนไปอย่างฆราวาส แล้วข้ามไปบวชเป็นพระเลยทีเดียวดี นี้เป็นปัญหาที่เชื่อว่าคงจะมีอยู่แก่ท่านผู้อื่นอีกเป็นจำนวนมาก และข้อที่ทำให้ลังเลในการส่งเข้ามาเป็นสามเณร ก็คือ ข้อที่ หลักสูตรแห่งการศึกษาของสามเณรในบัดนี้ ไม่ค่อยจะเหมาะสมกับสมองของเด็ก ๆ ดังกล่าวมาแล้วข้างต้นนั่นเอง* และทั้งสถานะและสภาพความเป็นอยู่ของสามเณร ยังไม่ได้รับความเอาใจใส่ในการควบคุมมากพอที่จะปลอดภัย และน่าเลื่อมใสจับอกจับใจเท่าที่ควรจะได้ ให้มากที่สุด เพราะฉะนั้น จึงได้แต่เฝ้าใฝ่ฝันว่า เมื่อไรหนอสามเณรจะได้รับการปรับปรุงเป็นพิเศษส่วนหนึ่งโดยเฉพาะ เช่นเดียวกับที่ยุวชนทหารของชาติ ได้รับจากชาติเป็นพิเศษจากทางการทหาร

๑๐ ก.ย. ๘๕

---

*. ในสมัยปัจจุบัน มีการแก้ไขปรับปรุง จัดการศึกษา ที่นับว่าเหมาะแก่สามเณรขึ้นแล้วบางอย่าง และบางแห่ง

เรียนพุทธศาสนา
ใน ๑๕ นาที

"......แน่ะเธอ! ในร่างกายที่ยาวประมาณวาหนึ่ง อันมีพร้อมทั้งสัญญาและใจนี้นั่นเอง ฉันได้บัญญัติโลก เหตุให้เกิดโลก ความดับของโลก และทางให้ถึงความดับของโลกไว้"

(พุทธภาษิต จตุก. อํ. ๒๑/๖๒/๔๔)

นับตั้งแต่กาลที่โลกอันว่างเปล่าเริ่มกลายเป็นมนุษยโลกขึ้น เมื่อหลายแสนปีมาแล้ว มนุษย์ได้ใช้มันสมองแสวงหาความสุขใส่ตนเป็นลำดับ ๆ มาทุก ๆ ยุค จนในที่สุดเกิดมีผู้สั่งสอนลัทธิแห่งความสุขนั้นต่าง ๆ กัน ตัวผู้สอนเรียกว่าศาสดา คำที่สอนเรียกว่าศาสนา ผู้ที่ทำตามคำสอนเรียกว่าศาสนิก ทุก ๆ อย่างค่อยแปรมาสู่ความดียิ่งขึ้นทุกที สำหรับคำสอนขั้นโลกิยะหรือจรรยา ย่อมสอนมีหลักตรงกันหมดทุกศาสนา หลักอันนั้นว่า จงอย่าทำชั่วจงทำดี ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ดังที่ทราบกันได้อยู่ทั่วไปแล้ว แต่ส่วนคำสอนขั้นสูงสุดที่เกี่ยวกับความสุขทางใจอันยิ่งขึ้นไปนั้น สอนไว้ต่างกัน ศาสนาทั้งหลายมีจุดหมายอย่างเดียวกัน เป็นแต่สูงต่ำกว่ากันเท่านั้น

ทุกองค์ศาสดา เว้นจากพระพุทธเจ้า สอนให้ยึดเอาสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งสาวกไม่มีความรู้พิสูจน์ ว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สูงสุด เป็นผู้สร้างโลกและอำนวยสุขแก่สัตว์โลก เป็นที่พึ่งของตน ให้นับถือบูชาสิ่งนั้น โดยแน่นแฟ้นปราศจากการพิสูจน์ทดลองแต่อย่างใด เริ่มต้นแต่ยุคที่ถือผี ถือไฟ ถือดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ และ

ดวงดาวต่าง ๆ มาจนถึงยุคถือพระเป็นเจ้า เช่น พระนารายณ์และพระพรหมของศาสนาฮินดู พระยะโฮวาของศาสนาคริสเตียนและยิว และพระอะหล่าของอิสลาม ต่างสอนให้มอบความเชื่อในพระเจ้าเหล่านั้น แต่ผู้เดียว ว่าเป็นผู้มีอำนาจเหนือสิ่งใดทั้งหมด ทั้ง ๆ ที่ไม่ต้องรู้ว่าตัวพระเจ้านั้นเป็นอะไรกันแน่ และผิดจากหลักธรรมดาโดยประการต่าง ๆ

ต่อมา เมื่อสองพันปีเศษมาแล้ว ภายหลังแต่พระเจ้าของศาสนาพราหมณ์ ก่อนแต่พระคริสต์ และโมหมัด ของชาวยุโรป และอาหรับ * พระพุทธเจ้าได้อุบัติบังเกิดขึ้น ทรงสอนการพึ่งตัวเอง และทรงสอนหลักธรรมทางใจในขั้นสูง ผิดกับศาสนาอื่นทั้งหมด คือ

หลักกรรม

ทรงสอนเป็นใจความว่า สุขทุกข์เป็นผลเกิดมาจากเหตุของมันเอง ได้แก่การกระทำของผู้นั้น ผลเกิดจากการกระทำของผู้ใด ผู้นั้นต้องได้รับอย่างแน่นอนและยุติธรรม ไม่มีใครอาจสับเปลี่ยนตัวผู้ทำกับตัวผู้รับ หรือมีอำนาจเหนือกฎอันนี้ได้ นี่เรียกว่า ลัทธิกรรม มีเป็นหลักสั้น ๆ ว่าสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน หมุนไปตามอำนาจกรรมเก่า ซึ่งในระหว่างนั้นก็ทำกรรมใหม่เพิ่มเข้า อันจะกลายเป็นกรรมเก่าต่อไปตามลำดับ เป็นเหตุและผลของกันและกัน ไม่รู้จักสิ้นสุดคาบเกี่ยวเนื่องกันเหมือนลูกโซ่ ไม่ขาดสาย เราเรียกความเกี่ยวพันอันนี้กันว่า สงสารวัฏ หรือ สายกรรม มันคาบเกี่ยวระหว่างนาทีนี้กับนาทีหน้า หรือชั่วโมงนี้กับชั่วโมงหน้า วันนี้กับวันหน้า เดือนนี้กับเดือนหน้า ปีนี้กับปีหน้า จนถึงชาตินี้กับชาติหน้า สับสนแทรกแซงกันจนรู้ได้ยาก ว่าอันไหนเป็นเหตุของอันไหนแน่ ดูเผิน ๆ จึงคล้ายกับว่ามีใครคอยบันดาล สายกรรมประจำบุคคลหนึ่ง ๆ ย่อมผิด

* ศาสนาคริสต์และอิสลาม แม้เกิดทีหลังพุทธศาสนา แต่กลับไปมีหลักอย่างเดียวกับศาสนาพราหมณ์ในอินเดีย ซึ่งมีอยู่ก่อนศาสนพุทธ ก็เพราะมีมูลรากไปจากศาสนานั้น โดยพวกที่ถือพระเจ้าแต่องค์เดียวของพราหมณ์ยุคนั้น แยกพวกจากอินเดียข้ามแดนไปทางตะวันตกคือปาเลสไตน์และอาหรับ ดูพิสดารในเทศนาเสือป่า

จากของอีกคนหนึ่ง เพราะฉะนั้น ต่างคนจึงต่างเป็นไปตามแนวกรรมของตน ไม่เหมือนกัน กรรมเป็นเหตุ สุขและทุกข์เป็นผลเกิดมาแต่กรรมนั้น ๆ

หลักอนัตตา

ทรงสอนอีกว่า ไม่มีพระเจ้าผู้สร้าง ไม่มีสิ่งอันควรเรียกว่า ตัวตน สรรพสิ่งไม่มีผู้ใดสร้าง เกิดขึ้นแปลก ๆ ก็เพราะปัจจัยตามธรรมชาติที่ต้องค่อย ๆ แปรหมุนไปตามลำดับตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติโดยไม่อยู่ในอำนาจของใคร เรียกว่ามันเป็นอนัตตา หลักอนัตตานี้จึงมีแต่ในพุทธศาสนา ไม่มีในศาสนาอื่นอันสอนว่าทุกสิ่งพระเจ้าสร้างขึ้นเป็นตัวตน และอยู่ใต้อำนาจพระเจ้า ผู้เป็นเจ้าแห่งตัวตนทั้งหลาย

ทรงสอนว่า ไม่มีตัวตนซึ่งเที่ยงและยั่งยืน สิ่งหนึ่งย่อมเกิดเนื่องมาแต่อีกสิ่งหนึ่ง และสิ่งนั้นก็เกิดทะยอยมาแต่สิ่งอื่น แม้สิ่งอื่นนั้น ก็เกิดทะยอยมาแต่สิ่งอื่นอีกดังต้นมานานซึ่งไม่มีใครกำหนดได้ และจะเกิดสืบต่อกันไปข้างหน้าอีกเท่าไรก็กำหนดมิได้เหมือนกัน กฎข้อนี้เป็นไปทำนองเดียวกัน ทั้งสิ่งที่มีวิญญาณและที่หาวิญญาณมิได้ สำหรับสิ่งที่หาวิญญาณเช่นมนุษย์และสัตว์เดรัจฉานทั่วไป เป็นสิ่งควรเรียนรู้ เพราะเกี่ยวกับสุขทุกข์ในชีวิต มนุษย์เราเกิดจากการรวมพร้อมแห่งรูปธาตุ (Physical Element) และนามธาตุ (Mental Element) อันมีประจำอยู่ตามธรรมดาในโลกนี้ เมื่อสองอย่างนี้ยังประชุมกันเข้าไม่ได้อย่างเหมาะสมส่วน ก็ยังไม่เกิดเป็นมนุษย์ขึ้นมา ต่อเมื่อคุมกันเข้าได้เหมาะส่วนก็เป็นมนุษย์ขึ้น เช่นเดียวกับพืชพันธุ์ไม้ที่อาศัยดินฟ้าอากาศ และเชื้อในเมล็ดของมันเอง งอกงามกลายเป็นต้นไม้ใหญ่โตขึ้นได้ รูปธาตุและนามธาตุนั้น แต่ละอย่างก็ล้วนเกิดมาจากการรวมพร้อมของพืชอื่น อีกต่อหนึ่ง เกิดสืบต่อกันมาเป็นลำดับ จนกว่าจะเหมาะสำหรับผสมกันเข้าในรูปใหม่ เมื่อใดรูปธาตุในกายนี้ เช่นพืชและเนื้อสัตว์ ซึ่งอาศัยสิ่งอื่นเกิดมาแล้วหลายต่อหลายทอด จนมาเป็นเชื้อให้เกิดและบำรุงส่วนเล็กที่สุดของ

ร่างกาย (cell) ที่สำหรับจะเป็น เนื้อ หนัง กระดูก ผม ขน เล็บ ฟัน โลหิตและอื่น ๆ ในร่างกายเรา ธาตุลมอันเกิดขึ้นจากธรรมชาติส่วนอื่น ๆ ก็ได้ใช้เป็นลมหายใจเข้าไปบำรุงโลหิตและสิ่งต่าง ๆ โลหิตเป็นเหตุให้เกิดความอบอุ่นและความร้อนขึ้นได้ เท่านี้ก็พอจะมองเห็นได้ว่า มันอาศัยกันเกิดขึ้นเป็นลำดับ ๆ มามากมาย นี้เป็นการเกิด การผสม การแปร ของธรรมชาติฝ่ายรูปธาตุ

ส่วนนามธาตุนั้น ยิ่งละเอียดมาก นามธาตุอาศัยอยู่ได้เฉพาะในรูปธาตุที่ได้ปรับปรุงกันไว้เหมาะเจาะแล้ว และมีหน้าที่บังคับรูปธาตุพร้อมทั้งตนเองให้ตั้งอยู่หรือเป็นไปต่าง ๆ ตลอดเวลาที่เข้ามาเนื่องเป็นอันเดียวกัน ควรจะเปรียบเรื่องนี้ด้วยเครื่องไดนาโมไฟฟ้า ชิ้นโลหะต่าง ๆ กว่าจะมาคุมกันเข้าจนเป็นอย่างนี้ได้นั้น ล้วนแต่เกิดจากอุตุนิยมสืบมา ไม่รู้กี่หมื่นกี่แสนปี จนมนุษย์นำมาปรับปรุงให้เป็นรูปต่าง ๆ ก็ยังหามีไฟฟ้าเกิดขึ้นไม่ แต่เมื่อได้ยักย้ายประกอบกันเข้าจนถูกส่วน พร้อมด้วยอาการหมุน มันจึงปรากฏแรงไฟฟ้าอย่างแรงขึ้นได้ ไฟฟ้าบางส่วนนั้น ปรากฏขึ้นจากการหมุนของเครื่อง การหมุนของเครื่องกลับได้แรงไฟนั้นเอง มาช่วยสนับสนุนในการหมุนบางส่วนก็มี ถ้ามีแต่ชิ้นโลหะก็ดี มีแต่อาการหมุนอย่างเดียวก็ดี หรือมีแต่กระแสไฟฟ้า อันเป็นธรรมชาติประจำอยู่ในสิ่งต่าง ๆ ในโลกก็ดี ยังไม่ประชุมกันเข้าได้แล้วกระแสไฟฟ้าใหม่จะไม่ปรากฏได้เลย ฉันใดก็ฉันนั้น รูปธาตุหรือร่างกายนี้ เปรียบเหมือนเครื่องไดนาโม นามธาตุเปรียบเหมือนกระแสไฟฟ้า ได้อาศัยกันกลับไปกลับมา จึงเป็นไปได้ ทั้งแต่ละอย่าง ๆ ล้วนต้องได้อาศัยความประจวบพร้อมแห่งเครื่องประกอบ ซึ่งเกิดมาแต่สิ่งอื่นหลายทอดด้วยกัน นามธาตุก็เกิดสืบมาโดยตรงจากพวกนามธาตุ อิงอาศัยอยู่กับรูปธาตุ เมื่อรวมกันเข้าแล้ว เราสมมติเรียกคนหรือสัตว์ชื่อนั้นชื่อนี้ เพื่อสะดวกแก่การพูดจา เช่นเดียวกับสมมติเรียกชิ้นโลหะและวัตถุต่าง ๆ ว่า เครื่องไดนาโมยี่ห้อนี้เหมือนกัน หลักของการที่สิ่งต่าง ๆ เป็นเหตุผลของกัน และให้เกิดสืบสวนกันไปนี้เป็นปัญหาที่ละเอียดลึกซึ้ง ซึ่งพระองค์ได้ทรงตีแตกอย่างทะลุปรุโปร่ง ในตอนหัวค่ำแห่งคืนตรัสรู้ที่ใต้ต้นมหาโพธิ ที่พุทธคยา เรียกว่าปฏิจจสมุปบาท

ความรู้อันนี้ ทำให้พระองค์รู้จักโลกดี พอที่จะตีปัญหาที่สองออกได้ สืบต่อไปว่า มนุษย์เราควรทำอย่างไรกัน จึงจะเหมาะแก่โลก ซึ่งมีธรรมชาติเป็นอย่างนี้ หรือจะอยู่เป็นสุขในโลกอันมีสภาวะเช่นนี้ได้ การตีปัญหาข้อสองออกได้สำเร็จผลเกิดเป็นหลักธรรมต่าง ๆ ที่พระองค์ใช้สอนบริษัทในสมัยต่อมานั้นเอง อันรวมใจความได้สั้น ๆ ว่า สิ่งซึ่งเกิดมาจากสิ่งอื่น ซึ่งไม่เที่ยงถาวรและทั้งอาการที่สืบต่อกันมาก็ไม่ถาวรแล้ว สิ่งนั้นจะเที่ยงถาวรอย่างไรได้ ย่อมกระสับกระส่ายโยกโคลงแปรปรวนไปตามกัน สิ่งที่แปรปรวนไม่คงที่ ย่อมก่อให้เกิดภาวะชนิดที่ทนได้ยาก คือทำให้เจ้าของได้รับความไม่พอใจเสียใจและเป็นทุกข์ เมื่อมันแปรปรวนและเป็นทุกข์อยู่อย่างนี้แล้ว มนุษย์จึงไม่ควรฝืนธรรมดาสะเออะเข้าไปรับเอาความทุกข์นั้น โดยเข้าใจอ้างตัวเองเป็นเจ้าของร่างกายนี้และร่างกายอื่น มันไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่กรรมสิทธิ์ของเรา เห็นได้ตรงที่ไม่ได้อยู่ในอำนาจเรา เราไม่ได้ทำมันขึ้น นอกจากอำนาจธรรมชาติแห่งนามและรูปเท่านั้น ผู้ที่เข้าไปผูกใจในสิ่งต่าง ๆ ทั้งที่เป็นของภายในและภายนอกตนก็ดี ว่าเป็นสิ่งที่จะเป็นไปตามความประสงค์ของตนทุกเมื่อแล้ว จะเกิดเป็นปัญหายุ่งยากในใจของผู้นั้น มืดมิดเกินกว่าที่เขาจะสะสางได้ พระองค์จึงทรงสอนให้หน่ายและละวางสิ่งต่าง ๆ ด้วยการไม่ยึดถือทางใจ แม้ว่าตามธรรมดาคนเราจะต้องอิงอาศัยสิ่งนั้น ๆ เพื่อชีวิตอยู่ หมายความว่าเราปฏิบัติต่อมันให้ถูกต้องก็แล้วกัน

เมื่อเราไม่เข้าไปผูกใจในสิ่งใด สิ่งนั้น ก็ไม่เป็นนายบังคับใจเราให้อยากให้โกรธ ให้เกลียด ให้กลัว ให้เหี่ยวแห้ง หรือให้อาลัยถึงมันได้ เราจะอยู่เป็นสุข เมื่อใจหลุดพ้นแล้ว ก็เป็นอันว่าไม่มีอะไรมาทำให้เรากลับเป็นทุกข์ได้อีกจนตลอดชีวิต การคิดแล้วคิดอีกเพื่อตีปัญหานี้ให้แตก จนใจหลุดพ้น เรียกว่า วิปัสสนากัมมฐาน และเมื่อใจเราไม่ค่อยยอมคิดให้จริงใจลึกซึ้ง เพราะอาจฟุ้งซ่านด้วยความรัก ความโกรธ ความกลัว ความขี้เกียจ หรืออะไรก็ตาม จะต้องทำการข่มใจให้ปลอดจากอุปสรรคนั้น ๆ เสียก่อน การข่มใจนั้นเราเรียกกันว่า สมถกัมมฐาน ถ้าไม่มีอุปสรรคเหล่านี้สมถกัมมฐานก็ไม่เป็นของจำเป็นนัก นอกจากจะ

เข้าฌานเพื่อความสุขของพระอริยเจ้า เช่นเดียวกับการหลับนอน เป็นการพักผ่อนอย่างแสนสุขของพวกเรา ๆ เหมือนกัน คำสั่งสอนส่วนมากของพระองค์ เราจึงพบแต่วิปัสสนากัมฐานเป็นส่วนใหญ่

ความยึดถือ หรือ อุปาทาน

เราจะมองเห็นอย่างแจ่มแจ้งได้แล้วว่า สภาพแห่งทุกข์ มีอยู่ในโลกนี้จริง แต่บุคคลผู้จะรับทุกข์นั้นหามีไม่ ถ้าหากเขาจะไม่หลงเข้าไปรับเอาด้วยความเข้าใจผิดว่า สิ่งนั้นเป็นสุข และอยากได้ หรือหวงแหนจนเกิดการยึดมั่น หรือเข้าใจไปว่า ทั้งมัน ทั้งเขา เป็นตัวตนที่จะอยู่ในอำนาจของตน ได้ทุกอย่างตามแต่จะปรารถนา คิดดูก็เป็นการน่าขันและน่าสลดใจ อย่างไม่มีเปรียบ ที่เราพากันสมมติเอาสิ่งที่พระพุทธองค์ตรัสว่า ว่างเปล่า ให้เป็นตัวเป็นตนขึ้นแล้ว ทำใจตัวเองให้ดิ้นรน ก่อความยุ่งยากให้เกิดขึ้นในใจ รัก โกรธ เกลียดกลัวไปตามฉากแห่งความแปรปรวนของสิ่งนั้น ๆ ซึ่งที่แท้มันเป็นของ ว่างเปล่า อยู่ตลอดเวลา ตามที่พระองค์ตรัสไว้นั่นเอง

คำว่า ว่างเปล่า ในที่นี้ คือ ไม่มีแก่นสารตัวตน ที่จะยืนยันรับรองกับเราว่าเอาอย่างนั้นอย่างนี้กันได้ เพราะของทุกอย่าง ล้วนแต่มีสิ่งอื่นปรุงแต่งค้ำจุนกันมาเป็นทอด ๆ จึงตั้งอยู่ได้พร้อมกับการค่อย ๆ แปรไป สิ่งที่สิ่งอื่นปรุงแต่งจึงเป็นของว่างเปล่า ไม่มีน้ำหนัก ไม่มีอิสระแก่ตน ใครจะเอาสัญญามั่นเหมาะกับสิ่งเหล่านั้นอย่างไรได้ ในเมื่อทั้งผู้ถือสัญญาและผู้ให้สัญญาก็ล้วนแต่ไม่มีความเป็นใหญ่แก่ตน หรือมีความเป็นตัวเป็นตน ไปตาม ๆ กันทั้งนั้น ผู้ที่ขืนเข้าไปสัญญาหรือยึดมั่นในสัญญา ก็เท่ากับเอา ความว่างเปล่าไปผูกพันกับความว่าง* จะได้ผลอันพึงใจจากอะไรเล่า ทั้งนี้ ก็เพราะการหลงยึดมั่นของว่างขึ้นเป็นตัว เป็นตน เราเรียกกันว่า อุปาทาน วัตถุอันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นนั้น เรียกว่าอุปาทาน

---

* ดูเรื่องใครทุกข์ ใครสุขประกอบ จะได้ความชัดเจน เมื่อสงสัยว่าไม่มีตัวตนแล้วใคร ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

ขันธ์ มีห้าอย่าง คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เพราะฉะนั้นจึงตรัสว่าขันธ์ทั้งห้าเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น อันเป็นทุกข์

หลักอริยสัจ

เราจะเรียนรู้หลักความจริงเหล่านี้ได้จากโรงเรียน คือร่างกายเรานี้เท่านั้น ของใครก็ของมัน ต้องอาศัยร่างกายเป็นที่ค้นหาความจริง เป็นครูสอนความจริง เพราะในร่างกายนี้ มีลักษณะพร้อมทั้งเหตุและผล พอเพียงที่จะให้เราศึกษาหาความรู้ และทำความมั่นใจให้แก่เราได้ พระองค์จึงตรัสไว้ว่า...แน่ะเธอ ! ในร่างกายที่ยาววาหนึ่งนี้นั่นเองอันมีพร้อมทั้งสัญญาและใจ ฉันได้บัญญัติโลก (คือความทุกข์) ได้บัญญัติโลกสมุทัย (คือเหตุให้เกิดทุกข์) ได้บัญญัติโลกนิโรธ (คือความดับไม่เหลือแห่งทุกข์) และได้บัญญัติโลกนิโรธคามินีปฏิปทา (คือการทำเพื่อให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งทุกข์นั้น) ไว้

ในที่นี้ตรัสเรียกสภาพธรรมดาอันเต็มไปด้วยทุกข์ ว่า โลก เรียกความอยากทะเยอทะยานของสัตว์โลกเพราะความยึดมั่นเข้าใจผิด ว่า เหตุให้เกิดโลก เรียกการดับความอยากเสียแล้วอยู่สงบเป็นสุขใจเพราะไม่ยึดมั่น และเข้าใจลูกในสิ่งต่างๆ ว่า เป็นที่ดับของโลก และทรงเรียกมรรคมีองค์แปดประการ ว่า เป็นวิธีให้ถึงความดับของโลกนั้น อันเป็นสิ่งที่สัตว์ทุกคนควรกระทำเป็นหน้าที่ประจำชีวิตของตน ๆ ตามนัยนี้เป็นอันว่า หลักใหญ่ของพุทธศาสนา คือการสอนให้ดับทุกข์ภายในใจด้วยการศึกษาหาความจริงในกายตน และหยั่งรู้ไปถึงสิ่งและบุคคล ที่แวดล้อมตนอยู่ตามเป็นจริง ไม่ติดมั่นจนเกิดทุกข์ เพราะเห็นกฎแห่งอนัตตา แล้วมีใจปลอดโปร่งสบาย การไม่ยึดมั่นว่าเป็นตัวตน อันจะก่อให้เกิดการเห็นแก่ตนนั้น เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนและผู้อื่น หรือแก่โลกทั้งสิ้น คือตนเองจะเป็นผู้มีความสุขสงบเยือกเย็นแสนจะเย็น ส่วนผู้อื่นนั้น นอกจากไม่ถูกผู้นั้นมาเบียดเบียนแล้ว ยังอาจประพฤติตามเขา จนได้รับความสุขอย่างเดียวกัน ไฟทุกข์ของโลกจะ

ดับสนิท หลักธรรมทั้งหลายแม้จะมีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน หมดนั้นรวมลงได้ในหลัก คือความดับทุกข์ทั้งสิ้น ความรู้ชนิดนี้ย่อมนำให้เกิดความเมตตาสงสารเพื่อน ที่กำลังตกอยู่ในทะเลแห่งสังสารวัฏด้วยกัน อย่างแรงกล้า เพราะฉะนั้น เป็นอันไม่ต้องกล่าวก็ได้ว่า เมตตา เป็นหลักอันสำคัญในพุทธศาสนานี้ด้วย อีกประการหนึ่ง

หลักโลกิยะ และ โลกุตตระ

ผู้สำคัญในสิ่งว่างเปล่าว่าเป็นแก่นสาร ก็คือ ผู้หลง หรือเรียกตรงๆอีกอย่างหนึ่งว่าผู้ปลูกสร้างฉางบรรจุความทุกข์ไว้สำหรับตน และนั่นคือปกติหรือธรรมดาของมนุษย์ทั้งโลก ที่เรียกว่ายังอยู่ในวิสัยโลกิยะ ไม่ใช่โลกุตตระ คือผู้พ้นจากโลกด้วยน้ำใจ บางสมัยหรือบางเรื่อง ผู้แสวงหาทุกข์มาใส่ตนได้มาก กลับได้รับความยกย่องนับถือ ทั้งนี้เพราะพากันหลงในสิ่งที่ยังไม่รู้จักมันดีและนับถือโลกิยะ คนยากจนซึ่งมีอยู่เป็นส่วนมากทะเยอทะยานเงินทองของมหาเศรษฐีอย่างแรงกล้า แต่มหาเศรษฐีนั้นไม่ได้ทะเยอทะยาน หรือรู้สึกอะไรก็มากน้อยในเงินทองของตนเลย เป็นแต่ทะเยอทะยานต่อส่วนที่มากขึ้นไปกว่านั้น ส่วนความหนักใจความหวั่นใจ เมื่อคิดเทียบส่วนแล้ว ย่อมมีเสมอกันไปหมด มันมีส่วนมากน้อยเท่ากับที่ตน สมมติเอาความว่างเปล่าขึ้นเป็นตัวเป็นตน ตามมากและน้อยเพียงไร ใครสมมติขึ้นมากก็ต้องแบกไว้มากและหนักกว่า! พระพุทธเจ้าเอง ก็เคยทรงแบกก้อนหินอันหนักนี้ แต่แล้วกลับทรงสลัดทิ้งเสีย!! เพราะพระองค์ทรงค้นพบว่า มันคือความทุกข์ทรมานของผู้เข้าใจผิด หลงเข้าไปยึดถือ เป็นของน่าสะอิดสะเอียน และตรงกันข้ามกลับเป็นของเบาสบายสำหรับผู้ไม่หลงยึดถือ หรือสลัดทิ้งเสียได้แล้ว นี้เรียกว่า ทรงค้นพบ โลกุตตรธรรม เพราะฉะนั้น พุทธศาสนาก็คือคำสอนให้สลัดความทุกข์ออกทิ้งเสีย ให้พ้นจากความทุกข์ อันเป็นของมีประจำอยู่ในโลกแต่อย่างเดียว ไม่หลงประกอบทุกข์ขึ้นแบกไว้ ไม่ใช่ให้อ้อนแอร้องขอแต่ความสุข ทั้งที่ไม่รู้จักทุกข์ และสลัดมันออกไปเสีย โดยรู้ว่าภาวะที่หมดทุกข์ นั่นแล เป็นความสุข ที่แท้ มันเป็นการทำชีวิตให้กลับกลายมาเป็นอิสระจากสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ

อันยั่วยวนใจในโลก ภายหลังจากที่เราเองได้ยอมตนเข้าไปเป็นทาสด้วยความโง่อย่างยิ่งของเรามาแล้ว ตลอดสงสารวัฏอันยาวยืด ซ้ำซาก ไม่มีที่สิ้นสุดลงได้ จนกว่าเราจะรู้เท่าทันมัน ดวงใจอันข้ามขึ้นอยู่เหนือโลกเช่นนี้ เรียกว่า โลกุตตรจิต ภาวะที่เป็นเช่นนั้น เรียกว่า โลกุตตรธรรม โลกุตตรวิสัย หรือ โลกุตตรภูมิ

ในวงแห่งศาสนาอื่น ๆ เมื่อศาสนิกใกล้จะตายย่อมร้องว่า สวรรค์ ! พระเจ้า ! แต่สำหรับพุทธศาสนิกที่แท้จริง จะร้องว่า ความดับสนิทอย่างไม่มีเหลือเป็นเชื้ออีกต่อไป ! นี้แสดงว่าเขาเหล่าโน้น ยังอยากอยู่ในโลก โลกสวรรค์ หรือโลกพระเจ้า ส่วนพุทธศาสนิกมีจุดปลายทาง คือ ความดับไม่มีเหลือ โลกุตตระจึงมีแต่ในพุทธศาสนาเท่านั้น !

เมื่อมนุษย์ยังเป็นป่าเถื่อน รู้จัก และปรารถนาความสุขอย่างสูงสุดเพียงการได้กินได้เสพของอร่อย ๆ พออิ่มไปขณะหนึ่ง ๆ เท่านั้น แต่ความคิดของมนุษย์ในอันแสวงหาความสุขที่ยิ่งขึ้นไปขึ้นไปไม่ได้หยุดเฉยอยู่ นานเข้าค่อยมีความเห็นแปรไปสู่ภาวะที่สูงขึ้น จนรู้จักและปรารถนา ทรัพย์สมบัติ แว่นแคว้น ปรารถนากามสุขจนถึงสวรรค์ อันเป็นที่สุดยอดของกาม นานต่อมามีพวกหัวคิดสูง เห็นว่าสุขในกามก็ยังเป็นของเสียดแทงหัวใจ เท่า ๆ กับความหวานอร่อยของมัน เลยนึกหาความสุขอันสูงขึ้นไป และได้ยึดเอาว่าความมีความเป็นแห่งชีวิต ที่ปราศจากกาม เป็นยอดสุด คือความเป็นพรหมนั่นเอง และบัญญัติขึ้นในยุคนั้นว่าความเป็นพรหมนั่นแหละเป็นนิพพาน คำว่า นิพพาน ที่แปลตามศัพท์ ว่า ปราศจากความเสียดแทง ได้เกิดมีขึ้นแต่ครั้งนั้น

ต่อมาอีกนาน พระพุทธเจ้าอุบัติขึ้น และทรงค้นพบว่า ภาวะแห่งพรหมก็ยังไม่เที่ยง แปรปรวนและแตกดับเช่นเดียวกับสิ่งที่ต่ำกว่าอื่น ๆ จะเรียกว่า นิพพาน หาได้ไม่ ยังเสียดแทงอยู่อย่างละเอียด เพราะยังมีความสำคัญว่าตัวตนอยู่ จะต้องเสียดแทงใจในเมื่อมันแตกดับ เพราะยังมีความอยาก ความปรารถนาในทางที่แม้ไม่ใช่กามก็จริง ตัณหายังมีอยู่ จึงทรงบัญญัติความดับ ไม่มีอะไรเหลือ

เป็นตัวตนสำหรับยึดถืออีกต่อไปว่าเป็นตัวนิพพานอันแท้จริง อันจะไม่มีใครมาบัญญัติความสุขให้สูงกว่านี้ขึ้นไปได้อีก โลกุตตรธรรมหรือนิพพานที่แท้จริง จึงมีแต่ในพุทธศาสนา นอกนั้นยังอยู่ในวิสัยโลกทั้งสิ้น ต่างกันสักว่าชื่อเป็นมนุษยโลกบ้าง เทวโลกบ้าง พรหมโลกบ้าง

พุทธศาสนา กับ วิทยาศาสตร์

หลักแห่งพุทธศาสนา แปลกจากศาสนาอื่นทั้งหลาย โดยเป็นศาสนาแห่งวิชาความรู้ที่ทนต่อการพิสูจน์ของใคร ๆ ได้ทั้งสิ้น ดังที่ตรัสไว้ว่า ธรรมในพุทธศาสนา ย่อมทนต่อการพิสูจน์ได้* คือทำให้ใครพิสูจน์ได้ทุกอย่าง จนผู้พิสูจน์พ่ายแพ้ภัยตัวเอง หมดมานะกลับใจยอมนับถือพุทธศาสนา คำที่กล่าวกันว่า พุทธศาสนาเหมือนกัน หรือเข้ากันได้กับวิทยาศาสตร์นั้น มีผู้ตีความกันว่าเพราะพุทธศาสนาแยกสังขารร่างกาย ออกวิเคราะห์หาความจริง เช่นเดียวกับวิทยาศาสตร์แผนปัจจุบัน แยกธาตุต่าง ๆ ออกหาคุณสมบัติชั้นละเอียด ข้าพเจ้าเห็นว่า คำกล่าวนี้ยังไม่เพียงพอกับคุณค่าอันสูงสุดแท้จริงของพุทธศาสนา เพราะถ้ากล่าวเช่นนั้นแล้ว วิชาสรีรศาสตร์หรือแพทยศาสตร์อันเกี่ยวกับการแยกตรวจร่างกาย ก็จะกลายเป็นพุทธศาสนาไปส่วนหนึ่งด้วย ที่แท้ควรกล่าวว่า เหมือนกันโดยที่หลักวิทยาศาสตร์ ก็ทนต่อการพิสูจน์ อาจทำการพิสูจน์ให้ดูเอง หรือยอมให้ใครพิสูจน์ได้ทุกท่าทุกทาง จนเขาหมดท่าจะพิสูจน์เพื่อโต้แย้งอีกต่อไป และหมดความสงสัย เช่นเดียวกับพุทธศาสนา ยอมให้ใครเพ่งพิสูจน์ซักไซ้อย่างไรก็ได้ย่อมทนอยู่ได้จนเขาหมดวิธีพิสูจน์และต้องเชื่อ สัจจะย่อมไม่ตาย ! คำว่าวิทยาศาสตร์ในที่นี้ หมายถึงวิชา (Science) ที่แท้จริงทุก ๆ อย่าง ไม่เฉพาะแต่การแยกธาตุ (Chemistry) เท่านั้น แม้คณิตศาสตร์ (Mathematic) ก็เป็นวิทยาศาสตร์ในที่นี้ด้วย ถ้าท่านสงสัยว่าวิชาเลขหรือคณิตศาสตร์จะทนต่อพิสูจน์ได้เหมือนพุทธศาสนาอย่างไร ก็จงลองคิดดูอย่างง่าย ๆ ที่สุดว่า ๒ + ๓ = ๕ เป็นต้นนี้ มันเป็น

---

* ตรัสว่า "……เมื่อเขาใคร่ครวญต่อเนื้อความแห่งธรรมอยู่ ธรรมทั้งหลายย่อมทนต่อการพิสูจน์ได้ เมื่อธรรมทั้งหลายทนต่อการพิสูจน์ได้ เขาย่อมเกิดความพอใจและความขยันขันแข็ง......" จังกีสูตร ม. ม. ไตร. ล. ๑๓ น. ๖๐๕ บ. ๖๕๘.

ความจริงเพียงไร มีใครบ้างที่อาจพิสูจน์ให้เห็นได้ว่า ๒ บวกกับ ๓ ได้ผลเป็นอย่างอื่นนอกจาก ๕ ใครจะพิสูจน์โดยวิธีใดกี่ร้อยกี่พันเท่าก็ตาม มันยังคงเป็น ๒ + ๓ = ๕ อยู่เสมอ เป็นหลักที่แข็งแรงยิ่งกว่าภูเขาหินแท่งทึบ อันอาจหวั่นไหวได้ โดยธรรมชาติหรืออุตุนิยมแปรปรวน หลักความจริงแห่งวิทยาศาสตร์เหล่านี้มั่นคงมีอุปมาฉันใด พุทธศาสนาก็มีหลักแห่งความจริงหนักแน่นมั่นคงฉันนั้น แม้จะขนเอาการแยกธาตุและตรวจค้นพิสูจน์ อย่างที่เรียกว่า วิทยาศาสตร์แผนใหม่ทั้งหมดมาเป็นเครื่องมือพิสูจน์ ก็ไม่อาจพิสูจน์พุทธศาสนาให้เศร้าหมองไปได้ แม้แต่นิดเดียว ขอแต่อย่าให้ไปหยิบให้ถูกกะพี้ของพุทธศาสนา เช่น พิธีต่าง ๆ เป็นต้น มาพิสูจน์ในนามว่า พุทธศาสนา ก็แล้วกัน ความจริงหรือพุทธศาสนาจะยังคงอยู่ชั่วโลก ไม่มีสมัยหรือขีดขั้นกำหนดเวลาอายุ เพราะเป็นการเรียนรู้ธรรมชาติเพื่อชำนะธรรมชาติด้วยความจริง เช่นนี้ยังมิเป็นเครื่องชี้อันเด่นชัดว่า พุทธศาสนาเข้ากันได้กับวิทยาศาสตร์ ซึ่งโลกปัจจุบัน ย่อมบูชาอย่างสนิททั่วหน้า โดยลักษณาการอย่างไรเจียวหรือ ? และข้อสำคัญที่สุดก็คือ เมื่อมีแต่ พุทธศาสนาเท่านั้น ที่เข้ากันได้กับวิทยาศาสตร์ของโลกแล้ว จะยังมีศาสนาไหนอีกเล่า ที่ควรเป็นศาสนาแห่งสากลโลก นอกจากพุทธศาสนา.

โมกขพลาราม

๑ กรกฎ. ๗๗

หมายเหตุส่วนตัว ที่จริงศาสนาทั้งหลายมีจุดมุ่งอย่างเดียวกัน คือความสุข ถ้าจะปรับกันเข้าให้สนิท ก็จะลงกันได้เป็นศาสนาเดียวกัน ! ใครมีคุณสมบัติแค่ไหน ย่อมอยู่ในระดับแค่นั้น เหมือนพี่น้องหรือผู้มีคุณวุฒิ ยิ่งหย่อนกว่ากัน ยืนเรียงแถวกันตามลำดับวุฒิ ก็จะมีแต่ศาสนาเดียวในโลก ! ขอแต่อย่าถือเราถือเขา ถึงกับพยายามทำลายเพื่อนศาสนาอื่นเพื่อประโยชน์ตนด้วย การรุกเงียบ ๆ อย่างใดอย่างหนึ่งก็แล้วกัน หลักศาสนาอื่นทั้งหลาย มีเพียงโลกิยะ ไม่พ้นไปได้ ส่วนพุทธศาสนายังมีสูงขึ้นไปถึงโลกุตตระ ด้วยมีทั้งสองอย่าง ใครจะเลือกเอาอย่างไหนก็ได้ หลักโลกุตตระหรือที่เกี่ยวกับโลกุตตระเท่านั้น ที่พุทธศาสนามีอยู่ อย่างที่ศาสนาอื่นไม่มีเสียเลย จึงอมศาสนาอื่น ๆ ไว้ได้ทั้งหมด.

พุทธศาสนา
ศาสนาแห่งการบังคับตัวเอง

เมื่อกล่าวสรุปให้สิ้นเชิง ในแง่แห่งการกระทำ หรือการปฏิบัติแล้ว "พุทธศาสนา คือ ศาสนาแห่งการบังคับตัวเอง" มิใช่ศาสนาแห่งการอ้อนวอนพระเป็นเจ้าผู้มีอำนาจ หรือเป็นศาสนาแห่งการแลกเปลี่ยนทำนองการค้าขาย ทำบุญทำทานแลกนางฟ้าในสวรรค์ หรืออะไรทำนองนี้แต่ประการใดเลย และเพราะความที่พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการบังคับตัวเอง โดยมีเหตุผลเพียงพอแก่ตนเอง จึงได้ชื่อว่า เป็น "ศาสนาแห่งเหตุผล" ด้วย

พุทธศาสนา คือคำสั่งสอนอันเป็นแบบฝึกหัดการบังคับตนเอง แต่ว่าลำพังคำสั่งสอนอย่างเดียว หาใช่เป็นแก่น หรือเป็นตัวพุทธศาสนาอันแท้ไม่ แม้ว่าคำว่า "ศาสนา" จะแปลว่าคำสอนก็ตาม **ตัวศาสนาแท้ หรือตัวพรหมจรรย์นั้นได้แก่การปฏิบัติตามคำสั่งสอนนั้น ๆ** ซึ่งเรียกโดยภาษาศาสนาว่า สีลสิกขา จิตตสิกขา และปัญญาสิกขา

พุทธมามกะเป็นอันมาก เข้าใจคำว่า "สิกขา" ตรงตามรูปศัพท์เกินไป คือ สิกขา แปลตามรูปศัพท์ว่า การศึกษา แต่พระพุทธองค์ตรัสไว้เป็นหลักว่า การศึกษาเล่าเรียนปริยัตินั้น ไม่ใช่สิกขา แต่การกระทำจริง ๆ ตามหลักที่เป็น

การบังคับตนเองในส่วนที่เป็นความเสื่อมเสียทางกายและวาจา เรียกว่า "สีลสิกขา" ในส่วนใจ เรียกว่า "จิตตสิกขา" และในส่วนที่เกี่ยวกับความคิดนึก เพื่อรู้สิ่งที่ชีวิตจะต้องรู้ เรียกว่า "ปัญญาสิกขา"

ในส่วน **สีลสิกขา** โดยประเภท คือการบังคับตนให้ตั้งอยู่ หรือดำเนินไปด้วยกายวาจา ตามกฎอันเป็นระเบียบมรรยาท หรือจรรยาอันตนจะพึงประพฤติต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และต่อวัตถุสิ่งของอันเกี่ยวเนื่องกันเป็นข้อกฎที่บังคับตายตัวในเบื้องต้นเรียกว่า **ปาฏิโมกขสังวรสีล*** การควบคุม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ไม่ให้กำเริบไปตาม รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส อันเป็นโลกธรรมเรียกว่า **อินทรียสังวรสีล** การควบคุมตนให้มีการแสวง การรับ การบริโภคปัจจัย เครื่องอาศัยอันจำเป็นแก่ชีวิต อย่างบริสุทธิ์จากการหลอกลวงตนและผู้อื่น เรียกว่า **อาชีวปาริสุทธิสีล** และการควบคุมตนให้มีสติระลึกเพียงเพื่อยังอัตตภาพให้เป็นไปในการบริโภคปัจจัยนั้น ๆ ไม่บริโภคด้วยตัณหา เรียกว่า **ปัจจัยสันนิสสิตสีล** รวมเรียกว่า ปาริสุทธิศีลสี่ หรือจตุปาริสุทธิศีล เรียกภาวะแห่งการกระทำจริง ๆ ตามนี้ว่า สีลสิกขา อันได้แก่การบังคับตัวเองโดยตรง เป็นเหมือนถากโกลนกล่อมเกลาในขั้นต้น แต่ประสงค์เฉพาะส่วนที่เป็นไปทางกายและวาจาเท่านั้น

ในส่วน **จิตตสิกขา** คือการบังคับจิตใจของตนให้อยู่ในวงความต้องการของตน ภายในขอบขีดของวิสัยที่บังคับได้ คือ ให้หยุดแล่นไปตามความกำหนัดพยาบาท หรือไม่ให้ง่วงซึม ฟุ้งซ่านง่อนแง่นคลอนแคลน รวมความว่า ฝึกจนดีพอที่จะต้องการให้หยุดคิดก็หยุด ให้คิดก็คิด ให้คิดเฉพาะสิ่งนี้ ก็คิดเฉพาะสิ่งนี้ด้วยกำลังของจิตทั้งหมดอย่างเต็มที่ โดยไม่กลับกลอก แต่อย่างใด การพยายามฝึกจนทำได้อย่างนี้ เรียกว่า จิตตสิกขา ซึ่งเมื่อมีแล้วทำจิตให้สงบอยู่ในอำนาจได้

* มีหลายพวก เกี่ยวกับขนบธรรมเนียมของนักบวชก็มี เกี่ยวกับการอนามัยของร่างกายก็มี เกี่ยวกับการเคารพ ปฏิสันถาน ปรนนิบัติ ฯลฯ ผู้อื่นก็มี เกี่ยวกับการรักษาสิ่งของ เครื่องใช้สอยของตน หรือหมู่คณะก็มี และยังมีอย่างอื่นอีก ซึ่งเป็นส่วนต้องรู้แล้วทำในเบื้องต้น อนุโลมทำนองเดียวกัน ทั้งฆราวาสและบรรพชิต

ในส่วน ปัญญาสิกขา คือ การควบคุมจิตที่ฝึกจนอยู่ในอำนาจแล้วนั้น ให้คิดแล้วคิดอีกจนแทงตลอด ในข้อปัญหาของชีวิต หรือที่จำเป็นแก่ชีวิต โดยย่อ คือ ปัญหาที่ว่าอะไรเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ทำอย่างไรจึงจะพ้นทุกข์ ทั้งนี้เพราะเหตุว่าสิ่งทั้งปวง รวมทั้งทุกข์ สุขของชีวิต เป็นเรื่องของใจ คือทุกข์เพราะใจปลงไม่ตกในสิ่งที่ตนเข้าใจผิดแล้วหลงยึดถือไว้ จะสุขได้ก็ด้วยบังคับแนวของความคิดอย่างแรงกล้าให้แล่นไปอย่างรู้แจ้ง แทงตลอด จนปลงตกในสิ่งที่ตนยึดถือ ถึงกับรัก โกรธ เกลียด กลัว มัวเมา ฯลฯ นั้น ๆ เสีย โดยไม่มีเชื้อเหลือเพื่อความเป็นเช่นนั้นอีกต่อไป การพยายามทำ จนทำได้เช่นนี้ เรียกว่าปัญญาสิกขา ซึ่งมีบริบูรณ์แล้วก็จบกิจแห่งพรหมจรรย์ จบพรหมจรรย์คือจบศาสนา ไม่มีเรื่องที่จะต้องทำอีกต่อไป นอกจากการเสวยสุข

โดยนัยนี้จะเห็นได้ว่า พุทธศาสนา คือ ศาสนาแห่งการบังคับตัวเอง ถ้าหมายถึงคำสอน ก็คือคำสอนแห่งการบังคับตัวเอง ถ้าหมายถึงการทำหรือการปฏิบัติ ก็คือการกระทำการบังคับตัวเอง และเมื่อหมายถึงผลสุดท้ายคือปฏิเวธ ก็คือซึมซาบรสแห่งผลของการบังคับตัวเอง อันเดียวกันนั่นเอง เมื่อเรียน หรือเมื่อทำ หรือเมื่อได้รับผลของการทำ ก็มีเหตุผลพร้อมพอที่จะให้ตนเชื่อมั่นใจตนเองได้ โดยไม่ต้องเชื่อตามคำผู้อื่น จึงเป็นการบังคับตัวเองอย่างมีเหตุผลของตนเอง โดยตนเอง เพื่อตัวเองอย่างที่เป็นอันแน่ใจได้ว่าไม่เป็นศาสนาแห่งความโง่เขลา ถึงกับต้องล่อหลอกหรือขู่เข็ญอย่างใดแม้แต่น้อย

ลัทธิศาสนาบางลัทธิ หวังความช่วยเหลือจากผู้อื่น จนไร้หลักแห่งการช่วยตนเอง ไฉนจะมีการบังคับตัวเอง บางลัทธิมีการบังคับตัวเอง แต่ไร้เหตุผลเพราะเป็นเพียงการนึกเอาอย่างตื้น ๆ เป็นการเดา จึงเลยเถิดเป็นอัตตกิลมถานุโยคไปก็มี ที่อ่อนแอเอาแต่ความสนุกสบาย กลายเป็นอย่างที่เรียกว่า กามสุขัลลิกานุโยคก็มี จึงแปลกกับพุทธศาสนา ซึ่งมีหลักการบังคับตัวเองอย่างมีระเบียบเรียบร้อย

ชัดเจน มั่นคง ปรากฏเป็นศีล สมาธิ ปัญญา หรืออัฏฐังคิกมรรค และมีเหตุผลพร้อมอยู่เสมอ เป็นอันกล่าวได้ว่า พุทธศาสนาคือศาสนาแห่งการบังคับตัวเอง ชนะตัวเอง เชื่อตัวเอง พึ่งตัวเอง ฯ ล ฯ โดยแท้

เนื้อความเท่าที่บรรยายมาแล้วนี้ เป็นเพียงมุ่งให้ผู้อ่านมองเห็นจุดสำคัญอันเป็นที่สรุปรวมใจความของธรรมบรรยาย อันกว้างขวางลึกซึ้งดุจมหาสมุทรเท่านั้น คือว่าเมื่อมีหลัก ก็ไม่พ้นเผือ รู้อะไรเพิ่มเติมเข้ามาอีกเท่าไร ก็ไม่งงเงอะจนไม่รู้ว่าจะจำไว้อย่างไรไหว แต่อาจสงเคราะห์รวมเข้าชั้นเข้าเชิงของหลักธรรมซึ่งที่แท้ก็มีอยู่เพียง ๓ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เท่านั้นเอง จึงเมื่อถ้ายังไม่เข้าใจในส่วนไหน ก็พึงศึกษาค้นคว้าจากเนื้อความที่ได้บรรยายในที่อื่นเฉพาะส่วน สืบไปเทอญ.

๒๐ กันย์ ๗๘

อาหารของดวงใจ

ความอิ่มเอิบด้วยอารมณ์ทาง รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส นั้นเป็นอาหารของฝ่ายโลก ความอิ่มเอิบด้วยปีติและปราโมช อันเกิดจากความที่ใจสงบจากอารมณ์ เป็นอาหารของฝ่ายธรรม อุดมคติของชีวิตคือความถึงที่สุดแห่งอารยธรรม เพราะฉะนั้นชีวิตย่อมต้องการอาหารทั้งฝ่ายโลกและฝ่ายธรรม ถ้ามีเพียงอย่างเดียว ชีวิตนั้นก็มีความเป็นมนุษย์เพียงครึ่งเดียว หรือซีกเดียว

เราหาความสำราญให้แก่กายของเราได้ไม่สู้ยากนัก แต่การหาความสำราญให้แก่ใจนั้นยากเหลือเกิน • ความสำราญกายเห็นได้ง่ายรู้จักง่าย ตรงกันข้ามกับความสำราญใจ แต่ไม่มีใครเชื่อเช่นนี้กี่คนนัก เพราะเขาเชื่อว่าไม่มีความสำราญอย่างอื่นที่ไหนอีก นอกจากความสำราญกาย และเมื่อกายสำราญแล้ว ใจก็สำราญเอง คนพวกนี้ไม่ฟังธรรมหรือศึกษาธรรม และไม่ไหว้พระสงฆ์ ซึ่งเป็นนิมิตอันหนึ่งของธรรม

ความสำราญทางกายหรือฝ่ายโลกนั้น ต้อง "ดื่ม" หรือต้อง "กิน" อยู่เสมอจึงจะสำราญ แต่ที่แท้มันเป็นเพียงการระงับ หรือกลบเกลื่อนความหิวไว้ทุกชั่วคราวที่หิวเท่านั้น ส่วนความสำราญฝ่ายใจหรือฝ่ายธรรมนั้น ไม่ต้องดื่มไม่ต้องกิน ก็สำราญอยู่เอง เพราะมันไม่มีความหิว ไม่ต้องดื่มกินเพื่อแก้หิว ที่กล่าวนี้ ผู้ที่นิยมความสำราญทางกายอย่างเดียวอาจฟังไม่เข้าใจก็ได้ แต่อย่าเพ่อเบื่อหน่าย ขอให้ทนอ่านสืบไปอีกหน่อย

พวกที่นิยมความสำราญกายในทางโลกกล่าวว่า "ใจอยู่ในกาย" แต่พวกนิยมความสำราญใจในทางธรรมกล่าวว่า "กายอยู่ในใจ" พวกแรกรู้จักโลกเพียงซีกเดียว พวกหลังอยู่ในโลกนานพอจนรู้จักโลกดีทั้งสองซีกแล้ว ขณะเมื่อพวกที่ชอบสำราญกาย กำลังปรนเปรอให้เหยื่อแก่ความหิวของเขาอย่างเต็มที่นั้น พวกที่ชอบสำราญใจ กำลังเอาชนะความหิวของเขาได้ด้วยการบังคับอินทรีย์ จนมันดับสนิทสงบอยู่ภายใต้อำนาจของเขาเอง พวกแรกเข้าใจเอาคุณภาพของการให้ "สิ่งสนองความอยาก" แก่ความหิวของเขา ว่าเป็นความสำราญ พวกหลัง เอาคุณภาพของการที่ยิ่งไม่ต้องให้สิ่งสนองอยากเท่าใดยิ่งดี ว่าเป็นความสำราญ พวกหนึ่ง ยิ่งแพ้ตัณหามากเท่าใดยิ่งดี อีกพวกหนึ่งยิ่งชนะมากเท่าใดยิ่งดี !

พวกที่ชอบสำราญกาย ย่อมจะยอมแพ้ตัณหาอยู่เองแล้วโดยรู้สึกตัวทำเองและชักชวนลูกหลานให้หาความสำราญกายอย่างเดียว เพราะไม่รู้จักสิ่งอื่นนอกจากนั้น ครั้นได้เครื่องสำราญกายมา ใจก็ไม่สงบสุข เพราะมันยังอยากของแปลกของใหม่อยู่เสมอไป (ได้เพียงความสำราญกาย ชั่วแล่นเหมือนกินข้าวมื้อหนึ่งก็สงบหิวไปได้ชั่วมื้อหนึ่ง) เมื่อความหม่นหมองใจเกิดขึ้นก็ซัดเอาว่า ตนเป็นคนมีกรรมหรือโชคร้าย ไม่เหมือนคนอื่นเขา เมื่อต้องเจ็บป่วยตามธรรมดาของสังขารก็น้อยใจโชคของตัวอย่างหาที่เปรียบมิได้ ยิ่งเมื่อแสวงโชคโดยทางใดก็ไม่ได้เสียเลยแล้ว ก็เลยเห็นไปว่า ในโลกนี้ไม่มีความยุติธรรม มีแต่ความดุร้าย คนชนิดนี้ในที่สุดก็มอบตัวให้แก่ธรรมชาติฝ่ายต่ำ ประกอบกรรมชนิดที่โลกไม่พึงปรารถนาต่อสู้สิ่งที่ตนเรียกว่าโชคชะตาไป แม้อย่างดีที่สุด คนพวกนี้จะทำได้ก็เพียงแต่เป็นผู้ทนระทมทุกข์อยู่ด้วยการแช่งด่าโชคชะตาของตัวเองเท่านั้น ในสโมสรหรือสมาคมของตัวเองเท่านั้น ในสโมสรหรือสมาคมของพวกที่แสวงความสำราญทางกาย ซึ่งกำลังร่าเริงกันอยู่นั้น พวกเทพยดาย่อมรู้ดีว่าเป็นการเล่นละครย้อมสีหน้าก็มี หลงทำไปทั้งที่ตัวเองหลอกตัวเอง ให้เห็นว่าเก๋ว่าสุข ก็มาก บางคนต้องร้องไห้ และหัวเราะสลับกันทุกวัน ๆ วันละหลายครั้งจิตใจฟุ้งขึ้นแล้วเหี่ยวห่อลง ขึ้น ๆ ลง ๆ

ตามที่กระเป๋าพองขึ้นหรือยุบลง หรือตามแต่จะได้เหยื่อที่ถูกปากและไม่ถูกปาก ใจของพวกนี้ ยังเหลืออยู่นิดเดียวเสมอ เท่าที่เขารู้สึก จึงทำให้เขาเข้าใจว่า ใจอยู่ในกาย คือแล้วแต่กาย หรือสำคัญอยู่ที่กาย เพราะต้องต่อเมื่อเขาได้ความสำราญกายเต็มที่แล้วต่างหาก ใจของเขาจึงเป็นอย่างที่เขาเรียกว่า "สุข" แม้คนพวกนี้จะพูดว่า "ความสำราญใจ! ความสำราญใจ!" อยู่บ้าง ก็เป็นเพียงการหลงตู่เอาความสำราญฝ่ายกายขึ้นมาแทนเท่านั้น จะสำราญใจได้อย่างไร ในเมื่อใจถูกทำให้พองขึ้น ยุบลงอยู่เสมอ ความพองขึ้นหรือยุบลงก็ตาม ย่อมเป็นสิ่งทรมานใจให้เหน็ดเหนื่อยเท่ากัน เพียงแต่เป็นรูปร่างที่ต่างกันเท่านั้น ลาภยศ สรรเสริญและความเพลิดเพลิน ทำให้พองเบ่ง เสื่อมลาภ เสื่อมยศ ถูกสบประมาท และหาความเพลินมิได้ ทำให้ยุบเหี่ยว แต่ทั้งสองอย่างทำความหวั่นไหวโยกโคลงให้เท่ากันอย่างเด็ดขาด เมื่อเขาได้สมใจอยาก เขาก็ได้ความหวั่นไหว เมื่อไม่ได้ ก็ได้ความหวั่นไหว เมื่อมืดมนหนักเข้าก็แน่ใจลงเสียว่า ความอร่อย หรือขณะที่อร่อยนั่นแหละเป็น "พระนิพพาน" ของชีวิต แต่เมื่อคิดดูเราพอจะเห็นได้ว่านั่นยังไม่ได้ถอยห่างออกมาจากกองทุกข์แม้แต่นิดเดียว มันเป็นเพียงความสำคัญเท่านั้น และเป็นความสำคัญผิด ที่จะมัดตรึงตัวเอง ให้ติดจมอยู่กับบ่อโคลนนั้นตลอดเวลา

เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็จะเห็นได้สืบไปว่า การสำราญทางฝ่ายโลก หรือจะเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ฝ่ายกายหรือวัตถุนั้นคืออะไร และเมื่อได้หมกมุ่นมัวแต่แสวงอาหารให้กายท่าเดียวแล้วจะเป็นอย่างไร หรืออีกอย่างหนึ่งว่า ถ้ารู้จักความสุขเฉพาะในด้านนี้ด้านเดียวแล้วก็จะรู้จักโลกเพียงซีกเดียวอย่างไร และยิ่งกว่านั้นคนที่รู้จักโลกเพียงซีกหนึ่งเช่นนี้ หาอาจทำอารมณ์เหล่านี้ให้เป็นเครื่องอำนวยความสะดวก หรือความเพลินแก่เขาได้ เช่นเดียวกับผู้ที่เข้าใจโลกดีทั้งสองซีกไม่ เพราะต้องตกเป็นทาสของความมัวเมารื้อไม่สร่าง บูชามันให้เป็นสิ่งสูงสุดกว่าสิ่งใดอยู่เสมอ

ส่วนผู้ที่รู้จักโลกดีแล้วนั้น ย่อมบูชาความสำราญทางธรรม หรือฝ่ายใจอันแท้จริง เป็นส่วนสำคัญ และถือเอาส่วนกายหรือวัตถุเป็นเพียงเครื่องอำนวยความสะดวกในฐานเป็นคนใช้ สำหรับรับใช้ ในการแสวงหาความสำราญทางฝ่ายจิตเท่านั้น พวกนี้จึงมีอุดมคติว่า "กายอยู่ในใจ" คือแล้วแต่ใจกายเป็นของนิดเดียว และอาศัยใจซึ่งมีอำนาจเด็ดขาด และคุณภาพสูงสุดอยู่ทุก ๆ ประการ และทุก ๆ เวลา "แสวงหาอาหารให้ดวงใจดีกว่า!"

ความเจริญงอกงามของดวงใจนั้น ยังไปได้ไกลอีกมากมายนัก คือกว่าจะถึงพระนิพพานเมื่อไร นั่นแหละจึงจะหมดขีดของทางไป แล้วมีอุดมสันติสุขอยู่ตลอดอนันตกาล ส่วนความเจริญทางกายนั้น ไม่มีทางไปอีกต่อไป สูงสุดอยู่ได้เพียงแค่รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และอารมณ์ทางใจบางอย่าง เช่นยศศักดิ์เท่านั้น แต่ไม่มีใครเคยทำให้เกิดความอิ่มความพอใจในเรื่องนี้เลย แม้ในอดีต ในปัจจุบันและอนาคต เพราะว่าการแสวงหาทางฝ่ายนี้ ต้องการ "ความไม่รู้จักพอ" นั่นเองเป็นเชื้อเพลิงอันสำคัญแห่งความสำราญ ถ้าพอเสียเมื่อใด ก็หมดความสนุก! ใครจะขวนขวายอย่างไร ก็ไม่อาจได้ผลสูงไปกว่า "การสยบซบซึมอยู่ท่ามกลางกองเพลิง แห่งความถูกปลุกเร้า ของตัณหา" ซึ่งเมื่อใดม่อยหรี่ลง ก็จะต้องหาเชื้อเพลิงเพิ่มให้ใหม่อีก และไม่มีเวลาพอ เช่นเดียวกับไฟธรรมดากับเชื้อเพลิงธรรมดาเหมือนกัน เพราะฉะนั้น การแสวงหาอาหารทางฝ่ายใจ เพื่อดวงใจ จึงเป็นสิ่งที่มีค่าน่าทำกว่า เป็นศิลปะกว่า เป็นอุดมคติที่สูงกว่าทำยากหรือน่าสรรเสริญกว่า หอมหวนกว่า เยือกเย็นกว่า ฯลฯ กว่า โดยทุก ๆ ปริยาย

การแสวงความสำราญทางฝ่ายกาย เป็นต้นเหตุแห่งสงคราม การแสดงความสำราญทางฝ่ายจิต เป็นต้นเหตุแห่งสันติภาพ ถ้าโลกยังบูชาลัทธิวัตถุนิยม มัวแสวงหาแต่ความสำราญทางกายอย่างเดียวอยู่เพียงใด ก็ไม่มี

หวังในสันติภาพ แม้จะเปิดสภาสันติบาตชาติขึ้นอีกสัก ๑๐ สันนิบาตก็ตาม นักวัตถุนิยม เห็นกายเป็นใหญ่ ย่อมเสียสละได้ทุกอย่าง เพื่อให้กายหรือโลกของตนอิ่มหมีพีพัน ส่วนนักจิตนิยม เห็นแก่จิตเป็นใหญ่ ย่อมเสียสละได้ทุกอย่างเหมือนกัน เพื่อแลกเอาความสงบเยือกเย็นของจิต ผู้แสวงความสำราญทางกายนั้น การแสวงของเขาจำเป็นอยู่เอง ที่จะต้องกระทบกับผู้อื่น เพราะความสำราญกายนี้เป็นของเนื่องด้วยผู้อื่นหรือสิ่งอื่นที่แวดล้อมอยู่โดยรอบ เมื่อความเห็นแก่ตัวมีอยู่ก็ต้องมีการกระทบกันเป็นธรรมดา การสงครามก็คือการปะทะของคนหลายคนที่ต่างฝ่ายต่างมีความเห็นแก่ตัว เพื่อความสำราญทางกายนั่นเอง สงครามโลกซึ่งเป็นเพียงความเห็นแก่ตัว ของคนหลายชาติรวมกัน ก็ไม่ต่างอะไรกันอีก ส่วนการแสวงหาความสุขทางฝ่ายจิตนั้น จะไม่กระทบกระทั่งใครเลย แม้แต่น้อย เพราะเหตุว่ามีอะไร ๆ ให้แสวงอยู่ในตนผู้เดียวเสร็จ ไม่ต้องเนื่องด้วยผู้อื่น การสงครามไม่สามารถเกิดจากผู้แสวงสุขทางจิต! เช่นเดียวกับที่ไฟไม่สามารถเกิดจากความเย็น

การแสวงอาหารทางฝ่ายกาย ง่ายหรือตื้น และเป็นต้นเหตุแห่งสงคราม การแสวงหาอาหารของดวงใจ ยากและลึกและเป็นต้นเหตุของสันติภาพ ดังกล่าวมาแล้ว แต่มนุษย์ในโลกนี้ ส่วนมาก ปล่อยตนไปตามสัญชาติญาณ หรือธรรมดาฝ่ายต่ำมากเกินไป จึงเท่าที่เราเห็นกันจึงมีแต่ผู้ถือลัทธิวัตถุนิยม ยิ่งนานเข้าเท่าใด วิธีการแสวงหาอาหารของดวงใจ ก็ยิ่งลบเลือนหายไปจากความทรงจำและความเอาใจใส่ของมนุษย์มากขึ้นเพียงนั้น ในที่สุดก็ไม่มีอะไรเหลืออยู่ในมันสมองของมนุษย์ นอกจากความเห็นแก่ตัว และนั่นคือสมัยที่ไฟประลัยกัลป์จะล้างโลก

ข้าพเจ้าอยากจะกล่าวว่าผู้แสวงสุขทางใจมีอยู่เพียงกี่คนก็ตาม ก็เป็นเหมือน ลูกตุ้ม ที่ถ่วงโลกไว้ มิให้หมุนไปถึงยุคไฟประลัยกัลป์เร็วเกินไปเพียงนั้น

"เรายอมรับว่าเป็นลูกตุ้มจริง แต่ว่าเป็นลูกตุ้มที่ถ่วงมิให้พวกท่านวิ่งเข้าไปสู่กองไฟเร็วเกินไป ถ้าพวกข้าพเจ้าจะพลอยเป็นอย่างท่านไปด้วย เชื่อแน่ว่าโลกคงจะแตกดับเร็วกว่าที่พวกข้าพเจ้าจะแยกไปอยู่เช่นนี้" นี่เป็นคำซึ่งพวกแสวงสุขทางฝ่ายจิต ควรจะพูดได้ โดยชอบธรรม!

พระพุทธองค์ทรงเป็นนายกแห่งสมาคมผู้แสวงสุขทางใจ เพียงพระ-องค์เดียวและสมัยเดียว ก็ชื่อว่าเป็น โลกนาถ – ที่พึ่งของโลก หลายสมัย เพราะว่าอิทธิพลแห่งธรรมที่พระองค์ทรงเปิดเผยขึ้นนั้น ได้ถ่วงให้โลกที่กำลังหมุนไปหาความแตกดับ หมุนไปช้าเข้ามากกว่ามากนัก เมื่อหมุนไปช้าเช่นนี้คนทั้งโลก แม้ที่สุดแต่ที่คนที่ไม่เคยได้ยินชื่อของพระองค์ ก็พลอยมีส่วนได้รับความสุขด้วย แต่เมื่อโลกละทิ้งการแสวงอาหารทางใจ มารับเอาอาหารทางกายมากขึ้นเช่นนี้ พระ-พุทธองค์ก็ช่วยไม่ได้ เพราะโลกเป็นฝ่ายที่ทิ้งพระพุทธองค์

พุทธบริษัททุกคน ยังภักดีต่อการแสวงหาความสุขทางใจกันอยู่ นับว่าตระกูลของพระองค์ยังไม่ขาดทายาทเสียทีเดียว และจะยังเป็นเหมือนลูกตุ้มน้อย ๆ ที่เหลืออยู่เพื่อตัวมันเอง และโลกด้วย ทั้งขณะที่พวกอื่นเขาอาจกำลังเกลียดพวกนี้อยู่

พุทธบริษัทคงต้องถือว่า กายอยู่ในใจ อาหารทางใจสำคัญกว่าอาหารทางกาย และยังคงต้องภักดีต่อลัทธิแสวงสุขทางใจอยู่เสมอ การเป็นพุทธบริษัทแต่ปากนั้น ไม่ทำให้เป็นพุทธบริษัทได้เลย พุทธบริษัทที่แท้จะเป็นนักนิยมวัตถุหรือถือลัทธิหลงชาติไปไม่ได้ พุทธบริษัทที่ขวาง ๆ รี ๆ นั้นยิ่งจะร้ายไปกว่าผู้ที่มิได้เป็นพุทธบริษัท เมื่อเกิด "มิคสัญญี" พุทธบริษัทที่แท้จริงเท่านั้น ที่จะเป็นผู้เหลืออยู่ แม้นี้ก็เป็นอานิสงส์แห่งการนิยมอาหารของดวงใจ

เมื่อได้พร่ำกล่าวถึงความดีของอาหารทางดวงใจมามากแล้ว กระทั่งในแง่การเมือง เป็นที่สุด จึงต่อไปนี้จะได้กล่าวถึงลักษณะของอาหารทางใจโดยตรงบ้าง ให้ควรกัน

คำสองคำซึ่งใคร ๆ ก็เคยได้ยินมีอยู่ว่า โลก กะ ธรรม โลก กับ ธรรม จะเป็นอันเดียวกันไม่ได้ โดยที่โลกเป็นฝ่ายนิยมวัตถุ ธรรมเป็นฝ่ายนิยม "ความเป็นอิสระเหนือวัตถุ" และ ความเป็นอิสระเหนือวัตถุนี่เองคืออาหารของดวงใจ กายต้องการอาหารทางฝ่ายโลก ใจต้องการอาหารฝ่ายธรรม ผู้ที่เห็นว่าใจเป็นใหญ่จนถึงกับเป็นที่อิงอาศัยของกาย ย่อมแสวงหาอาหารให้กาย เพียงเพื่อสักว่าให้มันเป็นอยู่ได้ (ยาปนมัตต์) เท่านั้น นอกนั้นใช้แสวงเพื่อใจอย่างเดียว

อันความเป็นอิสระเหนือวัตถุนั้นเห็นได้ยาก ตรงที่ตามธรรมดาก็ไม่มีใครนึกว่า ตนไดตกเป็นทาสของวัตถุแต่อย่างใด ใคร ๆ ก็กำลังหาวัตถุมากินมาใช้มาประดับเกียรติยศของตน และบำเรอคนที่ตนรัก ทำให้เห็นไปว่านั่นเป็นนายมีอิสระเหนือวัตถุพอแล้ว เช่นมีเงินจะใช้มันเมื่อไรก็ได้ ส่วนความหม่นหมองใจที่เกิดขึ้นมากมายหลายประการ หามีใครคิดไม่ว่านั่นเป็นอิทธิพลของวัตถุ ที่มันครอบงำย่ำยีเล่นตามพอใจของมัน ดวงใจได้เสียความสงบเย็นที่ควรจะได้ไปจนหมดก็เพราะความโง่เง่าของตัวเอง ที่ไปหลงบูชาวัตถุ จนกลายเป็นของมีพิษสงขึ้นมา ดวงใจที่แท้จริง ก็ไม่อาจฟักตัวเจริญงอกงามขึ้นมาเพราะขาดการบำรุงด้วยอาหาร โดยที่เจ้าของไม่เคยคิดว่า มันต้องการอาหารเป็นพิเศษยิ่งกว่ากาย สัญชาติญาณทั้งหลายชวนกันขึ้นนั่งบัลลังก์ บัญชาการเต็มที่ ออกคำสั่งทับถมดวงใจที่แท้จริงหรือธรรมชาติฝ่ายสูง ที่เป็นชั้นปรมัตถธรรม จนไม่ปรากฏ สาละวนแต่แสวงหาอาหารตามอำนาจฝ่ายต่ำหรือที่เรียกในที่นี้ว่ากาย (โวหารธรรม) เมื่อใจขาดอาหารแม้แต่ที่เป็นเบื้องต้นเสียเช่นนี้แล้ว ก็ไม่งอกงามพอที่จะแจ่มใสส่องแสงให้ผู้นั้นมองเห็น และถืออุดมคติแห่งความสุขทางใจได้ ชีวิตก็เป็นของมืดมน ต้องร้องไห้ทั้งที่ไม่รู้เห็นว่ามีอะไรมาทำเอา

เมื่อเด็ก ๆ ที่เกิดมาในโลก ไม่อาจสำนึกในปริยายนี้ได้ด้วยตนเองเช่นนี้แล้ว การศึกษาธรรมเท่านั้น ที่จะช่วยได้ในเบื้องต้น การศึกษาธรรมทางฝ่ายหลักวิชา จึงเป็นอาหารของดวงใจในขั้นแรก และขั้นกลางก็คือการย่อยหลักวิชานั้น ๆ ออกด้วยมันสมองของตนเอง ได้ความรู้ความแจ่มแจ้งความโปร่งใจเยือกเย็นอะไรมา นั่นเป็นอาหารขั้นปลาย ส่งเสริมกันสืบไปให้เจริญจนสามารถทำพระนิพพานให้ปรากฏ จึงจะนับว่าถึงที่สุด

ปริยัติธรรม หรือธรรมในส่วนหลักวิชานั้น ช่วยได้โดยเป็นเครื่องสะกิดใจให้รู้สึกในเบื้องต้นว่า เรามีกายสองซีก คือซีกรูปกายและธรรมกาย รูปกายเจริญได้เองด้วยการมีบิดามารดาเป็นแดนเกิด เติบโตขึ้นด้วยข้าวปลาอาหาร ส่วนธรรมกายนั้น มีกายวาจาใจที่สุจริตผ่องใส เป็นที่ตั้งที่ปรากฏ มีผลของความสุจริตเป็นอาหารที่จะบำรุงให้เติบโตสืบไป และทำให้เรารู้สึกสืบไปเป็นลำดับว่า ถ้าบำรุงแต่รูปกายอย่างเดียว มันก็จะอ้วนดีแต่ซีกเดียว อีกซีกหนึ่งซึ่งเป็นซีกในจะเหี่ยวแห้งอยู่ ผลที่ได้ก็คือร่างกายที่สมบูรณ์ แต่ใจเต็มไปด้วยความหม่นหมองเมื่อยังเด็ก ความหม่นหมองมิปรากฏนัก ก็เพราะยังเป็นผู้ที่ผู้อื่นเลี้ยงดูให้ และกายก็ยังมิได้ขยายตัวเต็มที่ จนสามารถทำความรู้สึกได้สุดขีดทุก ๆ อินทรีย์ (คือเต็มที่ทั้งทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) ครั้นเมื่อกายเจริญเต็มที่เข้า ความหม่นหมองก็เกิดมากขึ้น เพราะยิ่งขาดดุลยภาพ (ของความที่รูปกาย และธรรมกาย จะต้องมีความเจริญคู่เคียงสม่ำเสมอกันไป จึงความหม่นหมองจะไม่อาจเกิด) นั่นเอง สรุปความว่า ปริยัติธรรม ช่วยให้เราทราบว่า เราจะต้องประพฤติธรรมเช่นนั้นเช่นนี้เพื่อธรรมกายของเขา มิฉะนั้นเราตายด้านไปซีกหนึ่ง เมื่อเรารู้ปริยัติธรรมพอสมควรแล้ว เราก็ได้ อาหารของดวงใจ ในส่วนหลักวิชา, และเป็นภาคพื้นของการปฏิบัติ สัมมาทิฏฐิหรือรุ่งอรุณ ได้ปรากฏแก่เราแล้วเป็นแรกเริ่ม

ปฏิบัติธรรม หรือธรรมคือตัวการปฏิบัตินั้น เป็นการทรมานอินทรีย์ (Sense) เพื่อเอาชนะอินทรีย์ ชนะได้เท่าใด ความเยือกเย็นพร้อมทั้งความรู้แจ้งก็เกิดขึ้นเท่านั้น ความเยือกเย็นเกิดจากความที่อินทรีย์ สงบง่างับลงความเห็นแจ้งความจริงในตัวเอง ปรากฏ เพราะไม่ถูกม่านแห่งความกลัดกลุ้มของอินทรีย์ปิดบังไว้เช่นแต่ก่อน วิธีเอาชนะอินทรีย์ตามหลักแห่งพุทธศาสนาได้แก่การบังคับตัวเองให้งดเว้นจากสิ่งชั่ว บังคับตัวเองให้ทำแต่สิ่งที่ดีเข้าแทนและต่อจากนั้นพยายามหาวิธีชำระจิตให้เป็นอิสระจากความหม่นหมอง ทั้งที่เปิดเผยเห็นได้ง่าย ๆ และที่นอนนิ่งเงียบ ๆ อยู่ในสันดานอันเป็นเหมือนเชื้อที่ก่อเกิดของอย่างแรก หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่ง ได้แก่การบังคับกายและวาจาให้อยู่ในอำนาจ เรียกว่า ศีล บังคับจิตให้อยู่ในอำนาจ เรียกว่า สมาธิ, และใช้จิตที่อยู่ในอำนาจแล้ว คิดค้นหาความจริงที่ยากที่ลึกจนปรากฏแจ่มแจ้งเรียกว่า ปัญญา การบังคับหรือควบคุมอินทรีย์เช่นนี้ ทำให้ดวงใจได้รับความสะบักสะบอมน้อยลง วัตถุหรืออารมณ์ทั้งหลาย มีพิษสงน้อยเข้าหรือหมดไป เพราะค่าที่เราสามารถบังคับตัวเองไว้ ในภาวะที่จะไม่หลงไหลไปตามทั้งใน ทางชอบ และ ทางชัง เมื่อใจเราได้รับความพักผ่อนอย่างผาสุก เนื่องจากการบังคับอินทรีย์ ของเราเช่นนี้แล้ว เราก็ได้ อาหารของดวงใจในส่วนการปฏิบัติ, อันจะเป็นอุปกรณ์ให้ได้รับอาหารชั้นสูงสุด สืบไป

ปฏิเวธธรรม, หรือธรรมในส่วนการรู้แจ้งแทงตลอด ในสิ่งที่เคยหลงไหล ไม่รู้เท่าทันมาก่อน เป็นความรู้ชนิดที่จะตัดรากความหม่นหมองของดวงใจเสีย โดยประการทั้งปวง เช่นความสงสัย ความเข้าใจผิด หลงรัก หลงชัง ฟุ้งซ่าน ฯลฯ เสียแล้ว ทำความแจ่มแจ้งใจ โปร่งใจ เยือกเย็นใจให้เกิดขึ้นแทน นี้เป็นผลที่ปรากฏแก่ใจสมจริงตามที่เรียนรู้ทางหลักวิชาโดยปริยัติ ซึ่งเป็นเพียง "การรู้อย่างคาดคะเนด้วยเหตุผลล่วงหน้าไปก่อน" การแทงตลอดนี้ หมายถึง

การแทงตลอดม่านอวิชา คือความโง่หลงซึ่งเป็นของเฉพาะตัวอย่างยิ่ง น่าอัศจรรย์มาก ที่คนบ้าคลั่งอาจรักษาโรคของตนเองด้วยการฟังวิธีรักษามาจากผู้อื่น แล้วรักษาตัวเองพิจารณาตัวเองไปเรื่อย ๆ อย่างค่อยเป็นค่อยไปจนหายได้ในที่สุด! ช่างไม้หรือนักยันตรกรรมที่ติดขัดในปัญหาข้อข้องบางอย่างในหน้าที่การงานของตน อาจผ่านปัญหานั้น ๆ ไปได้ โดยการพยายามคิดค้นหาเอาเอง, หรือถามท่านผู้รู้แล้วมาแก้ไขไปเอง เมื่อพบเงื่อนถูกผ่านไปได้ ก็ได้รับความสุขใจ ผู้ที่รู้ว่าตนกำลังติดขัดในปัญหาชีวิต (คือความที่ชีวิตถูกกดถ่วงด้วยความหม่นหมองอยู่เสมอตั้งแต่ชนิดที่หยาบที่สุด จนถึงที่ละเอียดที่สุด) ก็ฉันนั้น คือเมื่อได้คิดค้นไปเองบ้าง ได้ถามท่านผู้รู้มาคิดค้นไปบ้าง จนได้รับความแจ่มแจ้งเบาโปร่ง ปรากฏกับใจเอง ก็เป็นสุข นักศิลปินที่แท้จริง เขาหาความสุขจากความพอใจตัวเอง ในการที่ทำสิ่งที่ยาก ๆ ได้สำเร็จ มิใช่เพราะพอใจในเงินหรือรางวัลที่จะได้รับ ซึ่งเป็นวิสัยของนักการค้า ในที่นี้จะเห็นได้ว่า ความสุขที่เกิดจากความพอใจ หรือความรู้แจ้งนั้นเป็นอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งนักการค้าหรือผู้นิยมวัตถุ จะเห็นเป็นความสุขไปไม่ได้เลย ผลอันนี้คือ อาหารของดวงใจ ในส่วนปฏิเวธ, ซึ่งเมื่อแทงตลอดถึงที่สุดไม่มีอะไรเหลือจริง ๆ ก็คือการพบกันเข้ากับพระนิพพาน และการแทงตลอดที่ถึงขีดระยะหนึ่ง ๆ ข้างต้น ๆ นั้น คือมรรคผลชั้นหนึ่ง ๆ ตามหลักที่ท่านกำหนดไว้ *

เมื่อได้อาหารทางใจเป็นลำดับมา จนลุถึงพระนิพพาน* เช่นนี้แล้ว ต่อจากนั้นก็เป็น ใจที่มีรสของพระนิพพานเป็นอาหาร ศานติเป็นรสของพระนิพพาน! และใจมีศานตินั้นเป็นอาหาร!! ศานติในที่นี้ หมายถึงความเยือกเย็นของพระนิพพาน หรือสภาพอันหนึ่ง ซึ่งเป็นสภาพแห่งความว่างโปร่งเป็นอิสระ

---

*. ข้าพเจ้าเคยอธิบายไว้แล้ว ในเรื่อง การปฏิบัติธรรม

*. นิพพานมีสองอย่าง ข้าพเจ้าได้อธิบายไว้ละเอียดแล้ว ในเรื่องปฏิบัติธรรมเหมือนกัน และในที่นี้หมายเอานิพพานอย่างแรง คือสอุปาทิเสสนิพพาน

เหนือสิ่งทั้งหลาย —เหนือรูปธรรมนามธรรม —เหนือกฎแห่งรูปธรรมและนามธรรมทั้งหมด และเป็นสิ่งที่ใครจะบัญญัติกฎเกณฑ์อะไรให้ไม่ได้เลย

เมื่อเราอาบน้ำ เราได้รับความเย็นของน้ำหรือเพราะน้ำ เมื่อใจลุถึงพระนิพพาน มันย่อมเยือกเย็นเพราะความเย็นของพระนิพพานนั่นเอง ความเยือกเย็นอันนี้ เป็นยอดอาหารชั้นพิเศษของดวงใจ ก็ความหม่นหมองต่าง ๆ ของดวงใจนั้น ถูกสลัดทิ้งเสียได้หมดแล้ว ตั้งแต่ได้รับอาหารขั้นปฏิเวธขั้นสูง มาบัดนี้ได้รับความเยือกเย็นของพระนิพพานเข้าอีก จึงเป็นการยากที่จะกล่าวให้เป็นที่เข้าใจกันอย่างทั่วไปว่า รสชาติอันนี้ในขณะนี้จะเป็นอย่าง ท่านจึงกล่าวว่า เป็นสิ่งที่แม้อยากพูดให้ฟัง ก็ไม่รู้ว่าจะพูดอย่างไร (Subjective) อย่าว่าแต่รสชาติของพระนิพพานเลย แม้เพียงแต่รสของวิเวก หรือสมาธิขั้นต้น ๆ ก็เป็นของยากที่จะอธิบายว่ามีรสเป็นอย่างไรเสียแล้ว เพราะเป็นรสที่ต้องจัดเป็นรสแปลกใหม่อีกรสหนึ่ง จากบรรดารสที่คนธรรมดาเราเคยรู้รสกันมาในวงแห่งโลกิยารมณ์ ความจริงตามธรรมดาสิ่งที่เรียกกันว่ารสนั้น เป็นของอธิบายยากมาก บางอย่างไม่มีทางจะเทียบเคียงเสียเลย เช่น นาย ก. ไม่เคยกินของหวานเลย นาย ข. ก็ไม่อาจที่จะอธิบายให้ นาย ก. ทราบได้ว่า รสหวานนั้นเป็นอย่างไร จะว่าตรงกันข้ามกับขม กับเค็ม กับเปรี้ยว หรืออะไรทุกอย่าง นาย ก. ก็ไม่อาจทายได้ว่า รสหวานนั้นเป็นอย่างไร แม้ นาย ข. จะคิดค้นหาคำใดมาพูดก็ไม่ได้ คงได้แต่ว่าหวาน ๆ อยู่อย่างเดิมนั่นเอง นี่คือความเป็นปัจจัตตัง และความเป็นของอธิบายให้ชัดไม่ได้ ของรส ส่วนรสของพระนิพพานก็ทำนองเดียวกัน เป็นแต่ยิ่งยากขึ้นไปกว่านั้นอีกหลายเท่านัก แม้ในทางที่จะให้เปรียบเทียบหรือคาดคะเน ก็เมื่อนาย ก. ไม่ควรจะดื้อเถียงนาย ข. ว่า รสหวานไม่มีในโลก และทางที่ดีที่สุดนาย ก. ควรใช้ความพยายามจนหาน้ำตาลมาชิมดูได้ด้วยตน ก็จะรู้ว่าหวานเป็นอย่างไร ฉันใด ผู้ที่ยังไม่ถึงนิพพานก็ไม่ควรปฏิเสธรสของพระนิพพาน แต่ควรตะเกียกตะกาย จนได้ชิมรสของนิพพานด้วยตนเอง ฉันนั้น

/

ก่อนแต่จะจบเรื่องนี้ อยากจะเล่านิทานฟังกันเล่นสักหน่อยหนึ่ง เต่าตัวหนึ่งเป็นสหายกับปลาตัวหนึ่ง วันหนึ่งได้พบกัน ปลาถามว่า "สหายเอ๋ย ท่านไปที่ไหนเสียเป็นนาน ?"

"ไปเที่ยวบนบกมา" เต่าตอบ

"บกเป็นอย่างไร ?" ปลาถาม

"อ๋อ บกงดงามมาก มีอะไรสวย ๆ แปลก ๆ ลมพัดเย็นสบาย มีอาหารดีเยอะ มีเสียงแปลก ๆ ซึ่งเราไม่เคยได้ยินในที่นี้เลย"

"ฉันไม่เข้าใจเลยสหายเอ๋ย บกนั้นอ่อนละมุน ให้ศีรษะของเราแหวกว่ายไปได้สะดวกเช่นนี้หรือ ?"

"ไม่ใช่"

"บกไหลเอื่อไปได้ตามร่อง เช่นนี้หรือ ?"

"ไม่ใช่"

"บกเย็นชุ่ม ซึมซาบ เอิบอาบ เช่นนี้หรือ ?"

"ไม่ใช่"

"บกเป็นละลอก ริ้ว ๆ เมื่อถูกลมพัดหรือ ?"

"ไม่ใช่"

แม้ปลาจะตั้งคำถามมาอย่างไร คำตอบก็มีแต่ "**ไม่ใช่**" ทั้งนั้น ในที่สุดปลาก็หมดศรัทธา ประณามเต่าว่า "สหายเอ๋ย ! ท่านโกหกเสียแล้ว เอาสิ่งที่ไม่มีจริงเป็นจริงมากล่าว" แต่เต่าก็ไม่รู้ที่จะตอบสหายของตนอย่างไรดี ในที่สุดก็ได้แต่ค่อยคลานกลับขึ้นบกอีก เต่าได้เที่ยวไปบนบกอีกใหม่ บนบกซึ่งสหายของเขาไม่เคยนึก และไม่ยอมเชื่อว่ามี ! เต่าได้เที่ยวไปวันแล้ววันเล่า ๆ บนบกซึ่งสหายของเขา หาว่าเขาโกหก !!

นิทานเรื่องนี้ จะอาจเป็นเครื่องรับรองความเป็นปัจจัตตัง และการพูดบรรยายไม่ได้ ของศานติ—อาหารของดวงใจชั้นพิเศษชั้นยอดสุด ได้บ้างกระมัง น้ำกับบกต่อติดกันอยู่ ห่างกันเพียงชั่วเส้นริมน้ำเส้นเล็ก ๆ ที่ริมสระเท่านั้น แต่ปลาก็ไม่อาจรู้ หรือแม้แต่คาดคะเนว่า บกเป็นอย่างไรได้เลย พระพุทธองค์ตรัสว่า โลกคือ โอกะ หรือ โอฆะ (แปลว่าน้ำทั้งสองศัพท์) สัตวโลกก็คือผู้ที่จมอยู่ในโลก หรือน้ำนั่นเอง พระนิพพานเป็นฝั่งเกาะที่รอดพ้น แต่น้อยคนนักที่จะว่ายออกไปถึงเกาะ ดุจพวกนกที่ติดบ่วงแล้วน้อยตัวนักที่จะหลุดไปได้ไม่ต้องตกเป็นเหยื่อของนายพราน ฉันใด ก็ฉันนั้น

ผู้ที่ตกโลก หรือจมโลก ก็คือผู้ที่รู้จักแต่โลก หรือกามคุณ ซึ่งเรียกในที่นี้ว่า อาหารทางฝ่ายกาย หรือโลกิยะนั่นเอง เมื่อรู้จักแต่อย่างเดียวก็ไม่ (หรือมักจะไม่มี) เชื่อว่า บก หรือโลกุตตระมีอยู่ ณ ที่ใดอีก เช่นเดียวกับปลาก็บัดนี้ การที่จะเดินทางไปสู่บกนั้น ผู้เดินต้องกิน "อาหารของดวงใจ" ดังที่กล่าวมาแล้ว การที่ไม่ค่อยมีใครสนใจในเรื่องอาหารของดวงใจ ก็เพราะไม่เคยคิดที่จะเดินทางไปสู่ "บก" นั่นเอง!

อาหารของดวงใจมีหลายขั้นนัก เพราะฉะนั้น ย่อมจะมีผู้แสวงและเสพได้ในขั้นต่าง ๆ บางขั้นเป็นธรรมดา เรารู้ในข้อนี้ได้ ก็โดยที่จะเห็นได้ว่า คนบางคนหาได้ตกโลก เต็มที่เหมือนกับบางคนไม่ เช่นเดียวกับถ้าเราจะมองดูภาพสมมติสักภาพหนึ่ง เป็นภาพแห่งริมฝั่งทะเล เราเห็นคนบางพวกตกน้ำจมมิดอยู่ บางพวกชูศีรษะร่อนขึ้นเหนือน้ำได้ มองดูรอบ ๆ สังเกตหาฝั่งบกอยู่ บางพวกมองเห็นฝั่งแล้ว บางพวกกำลังว่ายมุ่งเข้าฝั่ง บางพวกใกล้ฝั่งเข้ามามากแล้ว บางพวกถึงที่ตื้นยืนถึง เดินตะคุ่ม ๆ เข้ามาแล้ว บางพวกเดินท่องเพียงแค่เข่าเข้ามา

แล้ว บางพวกนั่งพักอย่างสบาย หรือเที่ยวไปอย่างอิสระบนบก! เราจะเป็นพวกไหน ย่อมไม่มีใครรู้ได้เท่าตัวเราเอง!! เป็นของน่าคิด

ที่สุดนี้หวังว่า ตลอดเวลาที่มนุษย์ยังคงได้รับรสของพระพุทธวจนะอยู่เพียงใด คงจะมีสักพวกหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือพวกบริโภคอาหารของฝ่ายกายอย่างสมบูรณ์อยู่แล้ว ซึ่งจะเกิดความรู้สึกอึดอัด ในความซ้ำซาก และหมด "ทางไปในฝ่ายสูง" ของโลกิยาหาร หรือลัทธิวัตถุนิยม (Materialism) แล้วเกิดความสนใจในคุณภาพอันสูงสุด ของโลกุตตราหาร หยิบเอาลัทธิมโนนิยม (Spiritualism) ขึ้นมาพิจารณาดูบ้าง ด้วยกิริยาอันเคารพและแยบคาย เพราะยังมีทางไปอีกสูงมาก

ในนามแห่งพุทธทาส ข้าพเจ้าขอแสดงความยินดี ที่จะรู้จักท่าน และขอแสดงความนับถืออย่างสูงต่อท่าน ล่วงหน้า

๑๙ กันย์ ๘๐

อานาปานสติ

(สำหรับคนทั่วไป อย่างง่าย ขั้นต้น ๆ เพื่อรู้จักไว้ทีก่อน)

ในกรณีปรกติ ให้นั่งตัวตรง (ข้อกระดูกสันหลังจดกันสนิท เต็มหน้าตัดของมันทุก ๆ ข้อ) ศีรษะตั้งตรง ตามองไปที่ปลายจมูกให้อย่างยิ่ง จนไม่เห็นสิ่งอื่น จะเห็นอะไรหรือไม่เห็น ก็ตามใจ ขอให้จ้องมองเท่านั้น พอชินเข้าจะได้ผลดีกว่าหลับตา และไม่ชวนให้ง่วงนอนได้ง่ายด้วย โดยเฉพาะคนขี้ง่วงให้ทำอย่างลืมตานี้ แทนหลับตา ทำไปเรื่อย ๆ ตามันจะหลับของมันเอง ในเมื่อถึงขั้นที่มันจะต้องหลับ หรือจะหัดทำอย่างหลับตาเสียตั้งแต่ต้นก็ตามใจ แต่วิธีที่ลืมตานั้นจะมีผลดีกว่าหลายอย่าง แต่ว่าสำหรับบางคนอาจรู้สึกว่าทำยาก โดยเฉพาะพวกที่ยึดถือในการหลับตา ย่อมไม่สามารถทำอย่างลืมตาได้เลย มือปล่อยวางไว้บนตักซ้อนกันตามสบาย ขาขัดหรือซ้อนกันโดยวิธีที่จะช่วยยันน้ำหนักตัวให้นั่งได้ถนัดและล้มยาก ขาขัดอย่างซ้อนกันธรรมดา หรือจะขัดไขว้กัน นั่นแล้วแต่จะชอบหรือทำได้ คนอ้วนจะขัดขาไขว้กัน อย่างที่เรียกว่าขัดสมาธิเพชรนั้นทำได้ยากและไม่จำเป็น ขอแต่ให้นั่งคู้ขามาเพื่อรับน้ำหนักตัวให้สมดุลย์ล้มยากก็พอแล้ว ขัดสมาธิอย่างเอาจริงเอาจังยากๆแบบต่าง ๆ นั้น ไว้สำหรับเมื่อจะเอาจริงอย่างโยคีเถิด

ในกรณีพิเศษสำหรับคนป่วย คนไม่ค่อยสบายหรือแม้แต่คนเหนื่อยจะนั่งอิงหรือนั่งเก้าอี้ หรือเก้าอี้ผ้าใบสำหรับเอนทอดเล็กน้อย หรือนอนเลยสำหรับคนเจ็บไข้ก็ทำได้ ทำในที่ไม่อับอากาศ หายใจได้สบาย ไม่มีอะไรกวนจนเกินไป เสียงอึกทึกที่ดังสม่ำเสมอ และไม่มีความหมายอะไร เช่น เสียงคลื่น เสียงโรงงานเหล่านี้ไม่เป็นอุปสรรค (เว้นแต่จะไปยึดถือเอาว่าเป็นอุปสรรคเสียเอง) เสียงที่มีความหมายต่าง ๆ (เช่นเสียงคนพูดกัน) นั้นเป็นอุปสรรคแก่ผู้หัดทำ ถ้าหาที่เงียบเสียงไม่ได้ ก็ให้ถือว่าไม่มีเสียงอะไร ตั้งใจทำไปก็แล้วกัน มันจะค่อยได้เอง

ทั้งที่ตามองเหม่อ ดูปลายจมูกอยู่ ก็สามารถรวมความนึก หรือความรู้สึก หรือเรียกภาษาวัดว่า สติ ไปกำหนดจับอยู่ที่ลมหายใจเข้าออกของตัวเองได้ (คนที่ชอบหลับตา ก็หลับตาแล้ว ตั้งแต่ตอนนี้) คนชอบลืมตา ลืมไปได้เรื่อยจนมันค่อย ๆ หลับของมันเอง เมื่อเป็นสมาธิมากขึ้น ๆ เพื่อจะให้กำหนดได้ง่าย ๆ ในชั้นแรกหัด ให้พยายามหายใจให้ยาวที่สุดที่จะยาวได้ด้วยการผืน ทั้งเข้าและออกหลาย ๆ ครั้งเสียก่อน เพื่อจะได้รู้ของตัวเองให้ชัดเจนว่า ลมหายใจที่มันลากเข้าออกเป็นทางอยู่ภายในนั้น มันลากถู หรือกระทบอะไรบ้าง ในลักษณะอย่างไร และกำหนดได้ง่าย ๆ ว่า มันรู้สึกว่าไปสุดลงที่ตรงไหนที่ในท้อง (โดยเอาความรู้สึกที่กระเทือนนั้น เป็นเกณฑ์) พอเป็นเครื่องกำหนดส่วนสุดข้างใน และส่วนสุดข้างนอก ก็กำหนดง่าย ๆ เท่าที่จะกำหนดได้ คนธรรมดา จะรู้สึกลมหายใจกระทบปลายจะงอยจมูก ให้ถือเอาตรงนั้นเป็นที่สุดข้างนอก (ถ้าคนจมูกแฟบ หน้าหัก ริมฝีปากบนเชิด ลมจะกระทบริมปลายริมฝีปากบน อย่างนี้ก็ให้กำหนดเอาที่ตรงนั้นว่าเป็นที่สุดข้างนอก) แล้วก็จะได้จุดทั้งข้างนอกและข้างใน โดยกำหนดเอาว่าที่ปลายจมูกจุดหนึ่ง ที่สะดือจุดหนึ่ง แล้วลมหายใจได้ลากตัวมันเองไปมาอยู่ระหว่างจุดสองจุดนี้ขึ้นลงอยู่เสมอ ทีนี้ทำใจของเราให้เป็นเหมือนอะไรที่คอยวิ่งตามลมนั้น ไม่ยอมพราก ทุกครั้งที่หายใจทั้งขึ้นและลง ตลอดเวลาที่ทำสมาธินี้ จัดเป็นขั้นหนึ่งของการกระทำ เรียกกันง่าย ๆ ในที่นี้ก่อนว่าขั้น "วิ่งตามตลอดเวลา"

กล่าวมาแล้วว่า เริ่มต้นทีเดียว ให้พยายามผืนหายใจให้ยาวที่สุดและให้แรง ๆ และหยาบที่สุดหลาย ๆ ครั้ง เพื่อให้พบจุดหัวท้าย แล้วพบเส้นที่ลากอยู่ตรงกลาง ๆ ได้ชัดเจน เมื่อจิต (หรือสติ) จับหรือกำหนดตัวลมหายใจที่เข้า ๆ ออก ๆ ได้ โดยทำความรู้สึกที่ ๆ ลมมันกระทบลากไป แล้วไปสุดลงที่ตรงไหน แล้วจึงกลับเข้า หรือกลับออกก็ตาม ดังนี้แล้ว ก็ค่อย ๆ ผ่อนให้การหายใจนั้นค่อย ๆ เปลี่ยนเป็นหายใจอย่างธรรมดา โดยไม่ต้องผืน แต่สตินั้นคงกำหนดที่ลม

ได้ตลอดเวลา ตลอดสาย เช่นเดียวกับเมื่อแกล้งหายใจหยาบ ๆ แรงนั้นเหมือนกัน คือกำหนดได้ตลอดสายที่ลมผ่าน จากจุดข้างในคือสะดือ (หรือท้องส่วนล่างก็ตาม) ถึงจุดข้างนอกคือปลายจมูก (หรือปลายริมฝีปากบนก็แล้วแต่กรณี) ลมหายใจจะละเอียด หรือแผ่วลงอย่างไร สติก็คงกำหนดได้ชัดเจนอยู่เสมอไป โดยให้การกำหนดนั้น ประณีตละเอียดเข้าตามส่วน ถ้าเผอิญเป็นว่า เกิดกำหนดไม่ได้เพราะลมละเอียดเกินไป ก็ให้ตั้งต้นหายใจให้หยาบหรือให้แรงกันใหม่ (แม้จะไม่เท่าทีแรก ก็เอาพอให้กำหนดได้ชัดเจนก็แล้วกัน) กำหนดกันไปใหม่จนให้มีสติรู้สึกอยู่ที่ลมหายใจไม่มีขาดตอน ให้จนได้ คือจนกระทั่งหายใจอยู่ตามธรรมดาไม่มีฝืนอะไรก็กำหนดได้ตลอด มันยาว หรือสั้นแค่ไหน ก็รู้ มันหนัก หรือเบาเพียงไหน มันก็รู้พร้อมอยู่ในนั้น เพราะสติเพียงแต่คอยเกาะแจอยู่ ติดตามไปมาอยู่กับลมตลอดเวลา ทำได้อย่างนี้ เรียกว่าทำการบริกรรม ในขั้น "วิ่งตามไปกับลม" ได้สำเร็จ การทำไม่สำเร็จนั้น คือสติ (หรือความนึก) ไม่อยู่กับลมตลอดเวลา เผลอเมื่อไรก็ไม่รู้ มันหนีไปอยู่กับบ้านช่องเรือกสวนไร่นา เสียเมื่อไรก็ไม่ทันรู้ มารู้เมื่อมันไปแล้ว และก็ไม่รู้ว่ามันไปเมื่อไหร่ โดยอาการอย่างไร เป็นต้น พอรู้ก็จับตัวมันมาใหม่ และฝึกกันไปกว่าจะได้ในขั้นนี้ ครั้งหนึ่ง ๑๐ นาที เป็นอย่างน้อยแล้วจึงค่อยฝึกขั้นต่อไป

ขั้นต่อไป ซึ่งเรียกว่า บริกรรมขั้นที่สอง หรือขั้น "ดักดูอยู่แต่ตรงที่แห่งใดแห่งหนึ่ง" นั้น จะทำต่อเมื่อทำขั้นแรกข้างต้นได้แล้ว เป็นดีที่สุด หรือใครจะสามารถข้ามมาทำขั้นที่สองนี้ได้เลย ก็ไม่ว่า) ในขั้นนี้ จะให้สติ (หรือความนึก) คอยดักกำหนดอยู่ตรงที่ใดที่หนึ่ง โดยเลิกการวิ่งตามลมเสีย ให้กำหนดความรู้สึก เมื่อลมหายใจเข้าไปถึงที่สุดข้างใน (คือสะดือ) ครั้งหนึ่ง แล้วปล่อยว่างหรือวางเฉย แล้วมากำหนดรู้สึกกันเมื่อลมออกมากระทบที่สุดข้างนอก (คือปลายจมูก) อีกครั้งหนึ่ง แล้วก็ปล่อยว่างหรือวางเฉย จนมีการกระทบส่วนสุดที่ข้างใน (คือสะดือ) อีก ทำนองนี้เรื่อยไป ไม่มีการเปลี่ยนแปลง เมื่อเป็นขณะที่ปล่อยว่าง

หรือวางเฉยนั้น จิตก็ไม่ได้หนีไปอยู่บ้านช่องไร่นา หรือที่ไหนเลยเหมือนกัน แปลว่า สติคอยกำหนดที่ส่วนสุดข้างในแห่งหนึ่ง ข้างนอกแห่งหนึ่ง ระหว่างนั้นปล่อยเงียบหรือว่าง เมื่อทำได้อย่างนี้เป็นที่แน่นอนแล้ว ก็เลิกกำหนดข้างในเสียคงกำหนดแต่ข้างนอก คือที่ปลายจมูกแห่งเดียวก็ได้ สติคอยเฝ้ากำหนดอยู่แต่ที่จะงอยจมูก ไม่ว่าลมจะกระทบเมื่อหายใจเข้า หรือเมื่อหายใจออกก็ตาม ให้กำหนดรู้ทุกครั้ง สมมติเรียกว่า เฝ้าแต่ตรงที่ปากประตู ให้มีความรู้สึกครั้งหนึ่ง ๆ เมื่อลมผ่าน นอกนั้นว่าง หรือเงียบ ระยะกลางที่ว่างหรือเงียบนั้น จิตไม่ได้หนีไปอยู่ที่บ้านช่องหรือที่ไหนอีกเหมือนกัน ทำได้อย่างนี้ เรียกว่า ทำบริกรรมในขั้น "ดักอยู่แต่ในที่แห่งหนึ่ง" นั้นได้สำเร็จ จะไม่สำเร็จ ก็ตรงที่จิตหนีไปเสียเมื่อไหร่ก็ไม่รู้ มันกลับเข้าไปในประตู หรือเข้าประตูแล้วลอดหนีไปทางไหนเสียก็ได้ ทั้งนี้เพราะระยะที่ว่างหรือเงียบนั้น เป็นไปไม่ถูกต้อง และทำไม่ดีมาตั้งแต่ขั้นต้นของขั้นนี้ เพราะฉะนั้น ควรทำให้ดี หนักแน่นและแม่นยำมาตั้งแต่ขั้นแรก คือขั้น "วิ่งตามตลอดเวลา" นั้นทีเดียว

แม้ขั้นต้นที่สุด หรือที่เรียกว่าขั้น "วิ่งตามตลอดเวลา" นั้น ก็ไม่ใช่ทำได้โดยง่ายสำหรับทุกคน และเมื่อทำได้ ก็มีผลเกินคาดมาแล้ว ทั้งทางกายและทางใจ จึงควรทำให้ได้ และทำให้เสมอ ๆ จนเป็นของเล่นอย่างการบริหารกาย มีเวลาสองนาทีก็ทำ เริ่มหายใจให้แรงจนกระดูกลั่น ก็ยิ่งดี จนมีเสียงหวีด หรือซูดซาดก็ได้ แล้วค่อยผ่อนให้เบาไป ๆ จนเข้าระดับปรกติของมัน ตามธรรมดาที่คนเราหายใจอยู่นั้น ไม่ใช่ระดับปรกติ แต่ว่าต่ำกว่าหรือน้อยกว่าปรกติ โดยไม่รู้สึกตัว โดยเฉพาะเมื่อทำกิจการงานต่าง ๆ หรืออยู่ในอิริยาบทที่ไม่เป็นอิสสระนั้น ลมหายใจของตัวเองอยู่ในลักษณะที่ต่ำกว่าปรกติที่ควรจะเป็น ทั้งที่ตนเองไม่ทราบได้ เพราะฉะนั้น จึงให้เริ่มด้วยหายใจอย่างรุนแรงเสียก่อน แล้วจึงค่อยปล่อยให้เป็นไปตามปรกติ อย่างนี้จะได้ลมหายใจที่เป็นสายกลาง หรือพอดี และทำร่างกายให้อยู่ในสภาพปกติด้วย เหมาะสำหรับจะกำหนดเป็นนิมิตของอาณาปานสติใน

ขั้นต้นนี้ด้วย ขอย้ำอีกครั้งหนึ่งว่า การบริกรรมขั้นต้นที่สุดนี้ ขอให้ทำจนเป็นของเล่นปกติสำหรับทุกคน และทุกโอกาสเกิด จะมีประโยชน์ในส่วนสุขภาพ ทั้งทางกายและทางใจอย่างยิ่งแล้วจะเป็นบันไดสำหรับขั้นสองต่อไปอีกด้วย

แท้จริง ความแตกต่างกัน ในระหว่างขั้น "วิ่งตามตลอดเวลา" กับขั้น "ดักดูอยู่เป็นแห่ง ๆ" นั้น มีไม่มากมายอะไรนัก เป็นแต่การผ่อนให้ประณีตเข้า คือมีระยะการกำหนดด้วยสตินัอยเข้า แต่คงมีผลคือจิตหนีไปไม่ได้เท่ากัน เพื่อให้เข้าใจง่าย จะเปรียบกับพี่เลี้ยงไกวเปลเด็กอยู่ข้างเสาเปล ขั้นแรกจับเด็กใส่ลงในเปลแล้ว เด็กมันยังไม่ง่วง ยังคอยจะดิ้นหรือลุกออกจากเปล ในขั้นนี้พี่เลี้ยงจะต้องคอยจับตาดู แหงนหน้าไปมาดูเปล ไม่ให้วางตาได้ ซ้ายที ขวาทีอยู่ตลอดเวลา เพื่อไม่ให้เด็กมีโอกาสตกลงมาจากเปลได้ ครั้นเด็กชักจะยอมนอน คือไม่ค่อยจะดิ้นแล้ว พี่เลี้ยงก็หมดความจำเป็นที่จะต้องแหงนหน้าไปมา ซ้ายทีขวาทีตามระยะที่เปลไกวไปไกวมา พี่เลี้ยงคงเพียงแต่มองเด็กเมื่อเปลไกวมาตรงหน้าตนเท่านั้นก็พอแล้ว มองแต่เพียงครั้งหนึ่ง ๆ เป็นระยะ ๆ ขณะที่เปลไกวมาตรงหน้าตนพอดี เด็กก็ไม่มีโอกาสลงจากเปลเหมือนกัน เพราะเด็กชักจะยอมนอนขึ้นมาดังกล่าวแล้ว ระยะแรกของการบริกรรมกำหนดลมหายใจในขั้น "วิ่งตามตลอดเวลา" นี้ ก็เปรียบกันได้กับระยะที่พี่เลี้ยงต้องคอยส่ายหน้าไปมา ตามเปลที่ไกวไม่ให้วางตาได้ ส่วนระยะที่สอง ที่กำหนดลมหายใจเฉพาะที่ปลายจมูก หรือที่เรียกว่าขั้น "ดักดูอยู่แห่งใดแห่งหนึ่ง" นั้นก็คือขั้นที่เด็กชักจะง่วงและยอมนอน จนพี่เลี้ยงจับตาดูเฉพาะเมื่อเปลไกวมาตรงหน้าตนนั่นเอง

เมื่อฝึกหัดมาได้ถึงขั้นที่สองนี้อย่างเต็มที่ ก็อาจฝึกต่อไปถึงขั้นที่ผ่อนระยะการกำหนดของสติให้ประณีตเข้า ๆ จนเกิดสมาธิชนิดแน่วแน่ เป็นลำดับไปจนถึงฌาน ขั้นใดขั้นหนึ่งได้ ซึ่งพ้นไปจาก สมาธิอย่างง่าย ๆ ในขั้นต้น ๆ สำหรับคนธรรมดาทั่วไป และไม่สามารถนำมากล่าวรวมกันไว้ในที่นี้เพราะเป็นเรื่องละเอียดรัดกุม มีหลักเกณฑ์ซับซ้อน ต้องศึกษากันเฉพาะผู้สนใจถึงชั้นนั้น

ในชั้นนี้ เพียงแต่ขอให้สนใจในชั้นมูลฐานกันไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะเป็นของเคยชินเป็นธรรมดา อันอาจจะตะล่อมเข้าเป็นชั้นสูงขึ้นไปตามลำดับในภายหลัง ขอให้ฆราวาสทั่วไปได้มีโอกาสทำสมาธิ ชนิดที่อาจทำประโยชน์ทั้งทางกายและทางใจ สมความต้องการในขั้นต้นเสียชั้นหนึ่งก่อน เพื่อจะได้เป็นผู้ชื่อว่ามีศีล สมาธิ ปัญญา ครบสามประการ หรือมีความเป็นผู้ประกอบตนอยู่ในมรรคมีองค์แปดประการ ได้ครบถ้วน แม้ในขั้นต้น ก็ยังดีกว่าไม่มีเป็นไหน ๆ กายจะระงับลงไปกว่าที่เป็นกันอยู่ตามปรกติ ก็ด้วยการฝึกสมาธิสูงขึ้นไปตามลำดับ ๆ เท่านั้น และจะได้พบ "สิ่งที่มนุษย์ควรจะได้พบ" อีกสิ่งหนึ่ง ซึ่งไม่ทำให้เสียทีที่เกิดมา

หอสมุดธรรมทาน

๒๘ สิงหาคม ๒๔๙๑

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ไทยแบบเรียน 69—71 ถนนดินสอ พระนคร โทร. 20191
นายอาทร บรรณประดิษฐ ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา 2508